

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AHMED VEFİK PAŞA’NIN DİPLOMATİK
GÖREV VE FAALİYETLERİ**

Gülüzar KOYUNCU

2501181049

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Metin ÜNVER

İSTANBUL–2021

ÖZ

AHMED VEFİK PAŞA’NIN DİPLOMATİK GÖREV VE

FAALİYETLERİ

GÜLÜZAR KOYUNCU

Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti için modernleşmenin dönüm noktasıdır. Bu süreçte, Tercüme Odası’nda yetişen şahsiyetlerin diplomasideki etkinlikleri kayda değer niteliktedir. Bu şahsiyetler siyasi hayatlarının hazırlık aşamasını oluşturan Tercüme Odası’ndan ayrıldıktan sonra pek çok önemli görevlere atanmışlardır.

Ahmed Vefik Paşa da Tanzimat Dönemi’ne diplomatik başarıları ve üstün zekâsıyla damga vurmuş önemli siyasi ve aydın kişiler arasındadır. Kişiliği ve diploması tecrübesi onun diploması teşkilatı içerisinde incelenmeye değer devlet adamları arasında yer almasını sağlamıştır. Almış olduğu eğitimi ve bilgi birikimini siyasi tecrübesiyle harmanlayan Ahmed Vefik Paşa edebi yönü kadar siyasi başarılarıyla da ön plana çıkmayı başarmıştır.

Ahmed Vefik Paşa devlet kurumları içerisinde; kâtiplik, elçilik, valilik, meclis başkanlığı, müfettişlik ve Maarif Nazırlığı gibi çok farklı görevleri, zaman içinde elde ettiği tecrübe sayesinde başarıyla yerine getirmiştir. Ahmed Vefik Paşa üzerine, daha çok onun edebi yönünü kapsayan çalışmalar yapılmıştır. Uzun süre devlet adamlığı yapmış olmasına rağmen kendisi ile ilgili yapılan çalışmalarda onun diplomatik tarafı pek ele alınmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Ahmed Vefik Paşa’nın diplomatik ve siyasi yönünü ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Vefik Paşa, Diploması, Tanzimat, Bürokrat, Tahran Sefirliği, Diplomat.

ABSTRACT
DIPLOMATIC DUTIES AND ACTIVITIES OF AHMED VEFİK
PASHA
GÜLÜZAR KOYUNCU

The Tanzimat is a milestone of the modernization of the Ottoman Empire. At this point the diplomatic activities of the officials who qualified in this state-run institution, the Translation Office are noteworthy within this modernization process. These officials were assigned to many important positions after they left the Translation Office, which was the preparatory stage of their political lives.

Ahmed Vefik Pasha is among the prominent political and intellectual people who gained his prominence by his diplomatic achievements and keen intelligence during the Tanzimat Period. His personality and diplomatic experience made him one of the statesmen who worth to examine in this diplomacy institution. As well as a literary person, Ahmed Vefik Pasha also managed to stand out as a triumphant statesman with his political achievements by compounding his educational background and his political experience.

Ahmed Vefik Pasha performed the duties as a clerk, ambassador, governor, chairman of parliament, speakership, the inspector and minister of education in state institutions and successfully fulfilled these duties he had taken at different levels of the state due to his office experience. The present studies about Ahmed Vefik Pasha, mostly cover his literary personality. This diplomatic side of him was not discussed on those studies despite he fulfilled prominent duties as statesman for a long time. Therefore, in this study, we tried to deal with the diplomatic and political aspects of Ahmed Vefik Pasha.

Keywords: Ahmed Vefik Pasha, Diplomacy, Tanzimat, Bureaucrat, Tehran Embassy, Diplomat.

ÖNSÖZ

Tanzimat Dönemi bürokratlarının yetişmesinde Tercüme Odası önemli bir yere sahiptir. Tercüme Odasında yetişmiş olan kişilerin çoğu ilerleyen dönemlerde devletin önemli kademelerinde görev almışlardır. Bu da Osmanlı Devleti'nde yeni bir bürokrat tarzının ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Bu çalışmamız giriş bölümü hariç üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Ahmed Vefik Paşa'nın doğumu, ailesi, eğitim hayatı, eserleri, kütüphanesi, kişisel özellikleri ve ölümüne genel hatlarıyla değinilmiştir. Ahmed Vefik Paşa'nın hayatı kendisi ile ilgili yapılan diğer bütün çalışmalarda detaylı bir şekilde ele alındığı için çalışmamızda bu konu üzerinde çok durulmadan onun diploması hayatı ile ilgili bölümlere geçilmiştir.

Birinci bölümde Modern Osmanlı Diplomasisinin ortaya çıkışı ile ilgili bilgiler verilmiş ve ortaya çıkmasında etkili olan kurumlar ele alınmıştır. Diploması kurumu içerisinde yer alan kavramlar izah edilmiş, ilk elçilerin ne zaman gönderildiği ve Modern Osmanlı Diplomasisinin teşkilatlanmasına kadar geçen süre açıklanmıştır. Bu bölüm altında Tanzimat Dönemi siyasi olaylarına yer verilmiş, bu siyasi olaylar meydana gelirken Osmanlı diplomasisinin bu olaylara ne yönde etki ettiği, bu olaylar karşısında Tanzimat Dönemi bürokratlarının nasıl bir yol izlediği aktarılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Ahmed Vefik Paşa'nın Tercüme Odası'na ilk girişinden, diplomatik kişiliğinin oluşmasına katkı sağlayan ilk diploması tecrübelerinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde Ahmed Vefik Paşa'nın devletin birçok kademesinde aldığı görevler ve diploması hayatında edindiği tecrübeler vesilesiyle diploması hayatının zirvesi diyebileceğimiz Tahran ve Paris Sefirlikleri konusu ve Ahmed Vefik Paşa'nın diplomatik kişiliğini ortaya koyan Sırbistan-Belgrad görevi hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu çalışmayı ortaya koymamda bana öncülük eden, fikirleriyle bana yol gösteren, tezin hazırlanması sürecinde bilgi ve belge konusunda yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Metin nver'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca beni bu süreçte destekleyen ve yalnız bırakmayan annem, babam, eşim, ailem ve arkadaşlarım İlham Mohammed HASSAN, Mustafa ÜNLÜSOY, şeyhmus SARİCE ve Uzman Dr. Zehra KOYUNCU'ya ayrıca teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2021

Gülüzar KOYUNCU

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN OSMANLI DİPLOMASİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. Diplomasi Kavramı ve Diplomasi Örgütünün Şekillenışı	15
1.1.1. Osmanlı Diplomasisinin Şekillenışı	16
1.1.2. Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Kuruluşu	17
1.1.3. Tercüme Odası'nın Kuruluşu	18
1.2. II. Mahmud Döneminde Diplomasi Kurumunun Yeniden Teşkilatlanması	21
1.2.1. Hariciye Nezâreti'nin Kuruluşu	21
1.2.2. Hariciye Nezâreti'nin Tanzimat Döneminde Teşkilat Olarak Gelişimi	23
1.2.3. 1821 Tercüme Odası'nda Başlayan ve Hariciye Nezâreti ile Gelişen Yeni Kuşak Diplomatlar	25
1.3. Tanzimat Döneminde Meydana Gelen Siyasi ve Diplomatik Olaylar: Osmanlı Diplomasisinin Tutumu (1839-1876).....	27
1.3.1. Mehmet Ali Paşa İsyanının Son Safhası: Metternich ve Mustafa Reşid Paşa'nın Diplomatik Çözümü	28
1.3.2. Boğazlar Meselesi	31
1.3.3. Lübnan Meselesi ve Mezheplerin Çatışması.....	33
1.3.4. Tanzimat Dönemi Bir Diğer Önemli Diplomasi Savaşı: Kutsal Yerler Sorunu (Makamat-ı Mübareke).....	36
1.3.5. Kırım Harbi ve Osmanlı'nın Diplomasi Arayışları.....	38
1.3.6. Paris Antlaşması (1856) ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa Hukukuna Dâhil Olması	41
1.3.7. Suriye Ayaklanması	42
1.3.8. Girit Ayaklanması (1866-1869)	43
1.4. Tanzimat Dönemi Diplomasisinde Son Evre	45

İKİNCİ BÖLÜM

AHMED VEFİK EFENDİ’NİN İLK DİPLOMASİ TECRÜBELERİ

2.1. Diploması Alanına İlk Adım: Ahmed Vefik Efendi’nin Tercüme Odasıyla İlk Münasebeti	47
2.2. Ahmed Vefik Efendi’nin Londra Sefâreti Kâtipliği (1840).....	49
2.3. Ahmed Vefik Efendi’nin Hususî Görevle Sırbistan’a Gönderilmesi (1842).....	54
2.4. Avrupa’da Meydana Gelen İhtilaller: 1848 İhtilali.....	57
2.4.1. 1848 Macar Milliyetçi Girişim ve Macar Mültecileri Meselesi.....	58
2.4.2. Macar Mültecileri Problemi Karşısında Osmanlı Diplomasinin Tutumu	60
2.4.3. İhtilal Hareketlerinin Eflak–Boğdan’a (Memleketeyn) Yansımaları	63
2.4.4. Ahmed Vefik Efendi’nin 1849 Macar Mültecilerinin İskânı Edilmesindeki Rolü: Macar Mülteci Memuriyeti	64
2.5. Ahmed Vefik Efendi’nin Fevkalâde Komiserlik Göreviyle Bükreş’e Gönderilmesi	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂTİPLİKTEN SEFİRLİĞE: AHMED VEFİK EFENDİ’NİN SEFİRLİKLERİ

3.1. Ahmed Vefik Efendi’nin Tahran Sefâreti(1851-1855).....	75
3.1.1. 19. Yüzyıl Osmanlı–İran İlişkilerine Genel Bir Bakış.....	75
3.1.2. Osmanlı Devleti’nin Tahran Sefirliği.....	76
3.1.3. Ahmed Vefik Efendi’nin Tahran Sefâretine Tayini	77
3.1.4. İran’ın Ahmed Vefik Efendi’yi Karşılama Hazırlıkları	79
3.1.5. Osmanlı Sefiri Ahmed Vefik Efendi’nin Tahran’a Yolculuğu	81
3.1.6. Ahmed Vefik Efendi’nin Osmanlı Sefirliğine Bayrak Asması	82
3.1.7. İran’da Diplomatik Rol	82
3.1.8. İran-Rus İttifakı Karşısında Ahmed Vefik’in Diplomatik Tutumu.....	85
3.1.9. İran Osmanlı Hudut Sorunu: Ahmet Vefik Efendi’nin Tutumu.....	88
3.1.10. Tahran Elçiliği’nin Sonu.....	89
3.2. Ahmed Vefik Efendi’nin Paris Sefirliği.....	90
3.2.1. Sefir olarak görevlendirilmesi	90
3.2.2. Suriye–Şam Meselesinde Ortaya Koyduğu Diplomatlığı	91
3.2.3. Ahmed Vefik Efendi’nin Napolyon ile Olan Anekdotları	96
3.2.4. Paris Elçiliği Sırasında Ortaya Koyduğu Aydın Kişilik.....	97

3.3. Belgrad-Sırbistan Görevi	99
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105
EKLER	131

KISALTMALAR LİSTESİ

A.)DVN	: Divan-ı Hümayun Kalemi
A.)MKT	: Mektubi Kalemi
A./AMD	: Amedi Kalemi
A./DVNSNMH.d.	: Name-i Hümayun Defterleri
A./MKT. MVL.	: Meclis-i Vala Evrakı
a.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Madde
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.MKT.UM.	: Umum Vilayet Evrakı
A.MKT.NZD.	: Nezaret ve Devair Evrakı
a.y	: Aynı Yer
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C.HR	: Cevdet, Hariciye
Çev.	: Çevirmen
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
HAT	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan

HR.MKT.	: Hariciye, Mektubi Kalemi
HR.SFR.3.	: Hariciye, Londra Sefâreti
HR.SYS.	: Hariciye, Siyasi
HÜTAD	: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
İ.DH.	: İrade, Dâhiliye
İ.DUİT.	: İrade, Dosya Usulü
İ.HR.	: İrade, Hariciye
İ.MSM.	: İrade, Meclis-i Mahsus
İ.MTZ.(05).	: İrade, Mısır
İA	: İslam Ansiklopedisi
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	: Sayfa
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
t.y.	: Tarih yok
TAED	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TOD	: Tarih Okulu Dergisi
TS.MA.e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
V.	: Volume (Cilt)
Vd.	: Ve Diğerler
Y.EE	: Yıldız Esas Evrakı
y.y.	: Yayın yeri yok
Yay.	: Yayın

GİRİŞ

AHMED VEFİK PAŞA'NIN HAYATI

Ailesi ve Eğitimi

Döneminin önemli simalarından olan Ahmed Vefik, II. Mahmud'un saltanat yıllarına denk gelen 1823'te İstanbul'da doğmuştur.¹ Ahmed Vefik'in doğum tarihi ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür.²

Mütercim bir ailenin çocuğu olarak doğan³ Ahmed Vefik'in dedesi divan tercümanı Yahyâ Nâci Efendi, babası ise Hariciye memurlarından Rûhuddin Mehmed Efendi'dir.⁴ Yahyâ Nâci Efendi Dîvân-ı Hümâyûn'un ilk Müslüman tercümanıdır. Bulgaristan muhacirlerinden olmasından ötürü Yahyâ Nâci Efendi 'Bulgarîzâde' olarak da anılmıştır.⁵ Babasının yanında yetişen Rûhuddin Mehmed Efendi, Tercüme Odası'ndan başlayarak farklı görevlere getirilmiştir. Bunlar: tercüme odası memurluğu, sefâret tercümanlığı, maslahatgüzarlık⁶, tercüme müdürlüğü gibi görevlerdir. Ahmed Vefik aynı zamanda Abdülhak Hâmid ile akrabadır. Abdülhak Hâmid'in babası Haydar Efendi ile kardeş çocukları yani kuzenlerdir.⁷ Abdülhak Hamid Tarhan hatıratında Ahmed Vefik ile olan akrabalığından söz ederken, onun şahsiyeti, devlet adamlığı ve edebi kişiliğine de değinir. Abdülhak Hâmid'in büyükannesi Hasenetullah Hanım'la, Ahmed Vefik'in

¹ Ömer Faruk Akün, "Ahmet Vefik Paşa", **DİA**, c. II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 143-157.

² Ahmed Vefik'in girdiği okullar, yaptığı memurluklar ve ölüm tarihi gibi sebeplerden ötürü, doğum tarihini 1818 veya 1819 olarak belirtenler de olmuştur. Ömer Faruk Akün'ün İslam Ansiklopedisi'ndeki maddesinde Ahmed Vefik Paşa'nın doğumu 1823 yılı olarak belirtilmiştir.(DİA, c. II, s.143-157) İbnülemin Mahmud Kemal İnâl ise ilk zamanlar bu tarihi 1813 olarak ele almıştır. Fakat "Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar" adlı eserinde bu tarihi 1823 olarak değiştirmiştir. ('Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, s. 651-652) İsmail Hikmet ise "Ahmed Vefik Paşa" adlı eserinde, Ahmed Vefik Paşa'nın doğum tarihini 1822 olarak belirtmiştir.(Ahmet Vefik Paşa, s. 4-5) Burada belirtildiği üzere Ahmed Vefik'in doğum tarihi için 1813 ile 1823 yılları arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. İsmail Hikmet doğduğu tarih ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Doğduğu tarih memleketin çok karışık, çok kanlı bir zamanı idi. Yeniçeri azgınları muharebeden kaçışıyor, yurdun içinde türlü türlü azgınlıklar, türlü salgınlıklar yapıyor. Halkın canını burnuna getiriyorlardı". (Ahmet Vefik Paşa, s. 4-5)

³ Jan Schmidt, " Ahmed Vefik Pasha", The Encyclopaedia Of Islam Three, V. I, Leiden, 2009, s.54

⁴ Ahmed Hamdi Tanpınar, "Ahmed Vefik Paşa", **İA**, c. I, 1941, s.207-210.

⁵ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 89.

⁶ Kelime anlamı iş bitiren, iş bilir olan "maslahatgüzar", Osmanlı Devleti'nin diğer devletler olan işlerini elçisi nâmına işleri takip eden vazîfeli kimse için kullanılan bir kavramdır. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 1997, s. 583)

⁷ Akün, **a.g.m.**, s.143-157.

babası Rûhuddin Efendi kardeşirler. Rûhuddin Efendi ve Hasenetullah Hanım, II. Selim döneminde Rumeli'den İstanbul'a gelerek Selimiye Mahallesi'nde ikamet eden lisan bilmesinden dolayı Divan-ı Hümayun tercümanlığına getirilmiş olan Naci Efendi'nin çocuklarıdır. Ahmed Vefik, Naci Efendi ailesinin Rumeli'de "Tarhanzadeler" adıyla anıldığını söylemiştir. Abdülhak Hâmid'in daha sonra aldığı "Tarhan" soyadı da muhtemelen buradan geldiği düşünülmektedir.⁸

Ahmed Vefik'in mensup olduğu aile, Tanzimat dönemi Osmanlı bürokrasisi ve diplomatlarının yetişmesinin zeminini hazırlayan Tercüme Odası'nda etkin ve önemli tercümanların yetişmesine önayak olmuş bir ailedir. Osmanlı diplomasisi açısından önem taşıyan tercümanlık müessesinde Rumlar etkin bir nüfusa sahip olduğu anlaşılırsa bu ailenin önemi ortaya çıkar. Yani Osmanlı Devleti'nde bu alanda Müslümanlar etkin değildi. Bu hususla daha çok gayrimüslimler ilgileniyordu. Fakat zaman içinde bu durumun olumsuz etkileri ortaya çıkmıştı. Bunun en önemli örneği Rum isyanı sırasında görülmüştür. Bu esnada Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerinde etkin olan Rum tercümanlarının bu isyan sırasında edindikleri rol, bundan sonraki süreçte belirleyici olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Rum tercümanları, yalan yanlış haberler ile Osmanlı Devleti'nin güç duruma düşmesine sebep olmuşlardı.⁹ Bu sebeple Rum tercümanlar, bu kurumdan tasfiye edilmiş ve tercüme işlerinde Müslümanların yer alması için adımlar atılmıştır.¹⁰ Aşağıda da değinileceği üzere bu süreçten sonra Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan Tercüme Odası'nın kurulması ile kayda değer adımlar atılmıştır.

Tercüme Odası'nı faaliyete geçirmek için yabancı dil bilen Müslüman eğitimcilerle ihtiyaç duyulmuştu. Bu esnada Mühendishâne'de hoca olan Ahmed Vefik'in dedesi Yahyâ Nâci Efendi ve Ahmed Vefik'in babası olan Rûhuddin Mehmed Efendi bu göreve getirilmişlerdir. Bulgar dönmesi olan Bulgarîzâde Yahyâ Nâci Efendi ve oğlu Rûhuddin Efendi Fransızca evrak tercüme etmek ve kâtiplere

⁸ Murat Koç, "A. Tarhan ve A.Ş. Hisar'ın Kaleminden A. Vefik Paşa" **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Sayı: 2, Nisan 2004, s. 53-54.

⁹ Enver Ziya Karal, "**Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789 - 1856)**", C. V, Baskı. 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 9-10.

¹⁰ Cahit Bilim, "Tercüme Odası", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 1, 1990, s. 29-43.

yabancı dil öğretmek için bu göreve getirilmişlerdi.¹¹ Carter Findley “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform” adlı eserinde naklettiğine göre, dönemin İngiliz Elçisi, Yahyâ Nâci Efendi'nin "Kuramsal Bilimler hakkında son derece bilgili" olmasına rağmen Avrupa dillerinde çok yetenekli olmadığını hatta Türkçesinin de sınırlı olduğunu söylemiştir. Tercüme işlerinde Müslümanların yetersiz olması ve bu görev için uygun Müslüman kimsenin olmamasından dolayı Yahyâ Nâci Efendi'nin bu göreve getirildiği sanılmaktadır. Aynı şekilde, Yahyâ Nâci Efendi'ye yardım eden Ermeni Zenob Manasseh, Yahyâ Nâci Efendi ve beraberindekilerin çalışkan, işlerini layıkıyla yaptıklarını söylemiştir. İşte Ahmed Vefik'in dedesi olan Yahyâ Nâci Efendi Tercüme Odası'nda, yukarıda da belirtildiği üzere önemli bir konuma sahipti.¹²

Ahmed Vefik'in dedesi ve babasının Tercüme Odası'ndaki serüveni Ahmed Vefik'in de hayatını etkilemiş, o da dedesi ve babasının izinde ilerlemiştir. Ahmed Vefik bu sayede yabancı dil öğrenmiş ve diplomasi alanında önemli bir yer teşkil eden yabancı dil konusunda, kendisini geliştirmiştir. Birçok doğu ve batı dillerine vakıf olmuştur. Bu diller: Arapça, Farsça, Çağatayca, Fransızca, İtalyanca, Rusça, Almanca, İngilizce, Latince, Grekçe, İbranice dilleridir.¹³

Eğitim Hayatı

Ahmed Vefik baba tarafından ülkeye tercümanlar yetiştirmiş, ehemmiyetli bir ailenin üyesiydi.¹⁴ İlk eğitimini (aile içinde)¹⁵ tamamladıktan sonra Mühendishâne-i Berri-i Hümayun'a devam etmiştir.¹⁶ Bu okula zeki ve seçkin ailelerin çocukları giriyordu. Ayrıca dedesi daha önce bu okulda görev almıştı.¹⁷ Babası Rûhuddin Efendi, Paris sefiri tayin olunan Mustafa Reşid Paşa'nın¹⁸ maiyetinde tercüman

¹¹ Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babiali, 1789-1922**, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 228-229.

¹² **A.e.**, s. 229-230.

¹³ İbrahim Alaettin Govsa, “Ahmed Vefik Paşa” **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Yedi Gün Neşriyat, t.y, s. 26-27.

¹⁴ Akün, **a.g.m.**, s. 143-157.

¹⁵ Sevim Güray, **Ahmet Vefik Paşa**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, s. 8-9.

¹⁶ Murat Uraz, **Ahmet Vefik Paşa**, Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul, 1944, s. 3-10.

¹⁷ Akün, **a.g.m.**, s. 143-157.

¹⁸ “Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) Osmanlı Devleti'nde sadrazam ve önemli bir diplomat idi. Babası ve eniştesi Sadrazam İspartalı Seyid Ali Paşa tarafından yetiştirildi. 1828-29 Osmanlı -Rus Savaşı'nda Ordu Kâtibi olarak dikkati çekti. 1830'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile Mısır'daki görüşmelere katıldı. Hızla yükselerek 1832'de Amedi, 1833'te Mısır komutanı İbrahim Paşa ile Kütahya müzakerelerini yaptı (1833). 1834'de Paris'e elçi atandı, 1837'de Vezir payesi ile Hariciye Nazırı oldu.

olarak görevlendirmiştir. Ahmed Vefik de babası ile birlikte Paris'e gitmiştir.¹⁹ Bu nedenle Mühendishânedeki eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştı.²⁰ Paris'te St. Louis Lisesi'ne devam etmiştir.²¹ Burada iyi bir eğitim almış ve iyi derecede Fransızca öğrenmiştir. Ayrıca Latince de öğrenmiş ve Fransız edebiyatının önemli eserlerini tanıma fırsatı bulmuştur. Bu süreçte Moliere'in eserleriyle özellikle ilgilenmiştir.²² Ahmet Vefik'in bu dönemde Alexandre Dumas (Fils)'in sınıf arkadaşı olduğu rivayet edilir. Ahmed Vefik, Fransa'da eğitimi boyunca dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Çalışkanlığı, öğrenmeye olan hevesi öğretmenlerinin gözünden kaçmamıştı. Dile yatkınlığı sayesinde, İtalyanca da öğrenmiştir. Nitekim Ahmed Vefik Fransızca tercümede oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştı.²³

Eserleri

Ahmed Vefik'in Tercüme Odası'nda başlayan yaşam serüveni onu kıymetli bir noktaya taşımıştır. Siyasetçi, bürokrat, sefir gibi görev ve vasıflarının yanında bir aydın ve edebi kişilik olarak ortaya çıkmış; sanat ve edebiyat alanında önemli eserler ortaya koymuştur. Moliere, Schiller, Shakespeare'den yaptığı tercüme ve adaptasyonlar Ahmed Vefik'e bu alanda başarı getirmiştir.²⁴

Ahmed Vefik tarih, tiyatro, sözlük, roman gibi birden fazla konu ve alanda eserler vermiştir. Tarih alanında; *Hikmet-i Tarih (Tarih Felsefesi)* ve *Fezleke-i Tarihi Osmanî* adlı iki eser kaleme almıştır. Ahmed Vefik'in bu eserleri tarih ders kitabı niteliği taşımaktadır. Hikmet-i Tarih adlı eseri isminden de anlaşılacağı üzere Ahmed Vefik'in Dârülfünun'da okuttuğu tarih derslerinin kitap haline getirilmiş halidir.²⁵

1838'de önceki görevlerine ek olarak Londra Elçiliği'ne tayin edildi. 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu okudu. 1846-48, 1848-52, 1852, 1854-55, 1856-57 ve 1857-58'de Sadrazamlık yaptı. Ali Paşa ve Fuad Paşa gibi reformcuları yetiştiren Reşid Paşa Tanzimat döneminin de kurucularından kabul edilmektedir." Bkz. Ali Fuad Türkgeldi, **Maruf Simalar**, Hazırlayanlar; Selçuk Akşin Somel, Mehmet Kalpaklı, TTK, Ankara, 2013, s. 189.

¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, **Ahmed Vefik Paşa**, Divan Kitap, İstanbul, 2018, s. 20-21.

²⁰ Murat Uraz, **Ahmet Vefik Paşa**, Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul, 1944, s. 3-10.

²¹ Şevket Rado, Hikmet Feridun Es, "Ahmed Vefik", **Hayat Ansiklopedisi**, Tifdruk Matbaacılık, C. I, 1961, s. 58.

²² Ebru Burcu, "Yenileşme Dönemi Türk Tiyatrosu ve Ahmed Vefik Paşa", **Türkler: Osmanlı**, C. XV, Ankara, 2002, s. 502-506.

²³ Hanifi Vural, Tuncay Böler, "Ahmet Vefik Paşa ve Türk Diline Katkıları", **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]**, Erzurum, 2011, s. 1-24.

²⁴ Yalçın Toker, **Ahmed Vefik Paşa**, Toker Yayınları, İstanbul, 1998, s. 8.

²⁵ Gülten Madendağ, "Ahmet Vefik Paşa ve Türkçülük", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2009, s. 51-68.

Ahmed Vefik dönemin diğer tarihçileri gibi, tarihi yüzyıllık dönemlere ayırma metodunu kullanarak eserlerini oluşturmuştur.²⁶

Hikmet-i Târih (Tarih Felsefesi) ve Fezleke-i Târîh-i Osmânî dışında meydana getirdiği diğer bilimsel eserleri ise Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyyedir. (1846-47) Vefik Paşa'nın bu eseri ilk basılı kitabıdır. Muntehabât-ı Durûb-i Emsal (Atalar Sözü-1856) bu eserinde ise Türkçe atasözlerini bir araya getirmiştir. Şecere-i Türkî (1864) ise Çağatay lehçesinden Anadolu lehçesine çeviri eseridir. Lehçe-i Osmânî adlı eseri ise Türk dili için yazılmış ilk sözlük niteliği taşımaktadır.²⁷

Bu bilimsel eserlerinin yanında Moliere'den dilimize aktardığı tiyatro eserleri vardır. Bunlar tercüme ve adaptasyon diye iki kısma ayrılmıştır. Tercüme eserler Savuruk, İnfiâl-i Aşk, Dudu Kuşları, Kocalar Mektebi, Kadınlar Mektebi, Tartûf, Don Cívani, Adamcıl, Âlim Kadınlar, Aşkî Musavver, Köylü Kibarı, Muaccizler'dir.²⁸ Adaptasyon eserleri Zor Nikâhı, Tabib-i Aşk, Zoraki Tabib, Yorgadaki Dandini, Azarya, Dekbazlık, Merakî'dir.²⁹

Ahmed Vefik, Moliere'nin eserlerinin dışında başka tiyatro eserlerinin de çevirisini yapmıştır. Kaybolmuş bu eserlerden geriye basılabilmiş olan L. Thiboust ile E. Lehmann'ın LeTuteur de Lions'undan “Arslan Avcıları veya Hak Yerini Bulur” adlı eseridir.³⁰

Kütüphanesi

Ahmed Vefik, Tanzimat döneminin önemli bir aydını, edebiyat ve düşünce insanı olarak kitaba ve okumaya düşkünlüğüyle temayüz etmiştir. Zaman içinde oluşturduğu, oldukça zengin bir kütüphaneye sahipti. Çok çeşitli dillerde eserin yer aldığı bu kütüphane, yerli yabancı birçok kişiye çalışma imkânı tanımıştı.

Ahmed Vefik'in Kütüphanesi Rumeli Hisarı'ndaki köşkünün bahçesindeki bir kulübede yer almaktaydı. Kütüphanesi üç ila-dört bin cilt civarında önemli eserden

²⁶ Christoph K. Neumann, “Araç Tarih Amaç Tanzimat: Tarih- i Cevdet'in Siyasi Anlamı”, Çev. Meltem Aruri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 182-183.

²⁷ Güray, a.g.e., s. 15-17.

²⁸ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, I.-V. Cüz, , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 703-704.

²⁹ Murat Uraz, Ahmet Vefik Paşa Hayatı: Şahsiyeti Eserlerinden Seçme Parçalar, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 6-8.

³⁰ Akün, a.g.m, s. 143-157.

meydana geliyordu. Yazma eserlerin de bulunduğu kütüphanede bir değerlendirmeye göre 3851 kitabın olduğu hesaplanmıştır.³¹ Bunlar arasında iki yüz adet Arapça, yüz doksan altı adet Farsça, yetmiş dört adet Çağatayca, sekiz yüz on dört adet Türkçe ve oldukça fazla sayıda Fransızca kitap vardır. Bunlar din, felsefe, tarih ve edebiyat konularına yoğunlaşan kitaplardır. Bunların yanı sıra Hintçe, Çince gibi çeşitli dillere ait kitaplar da yer almıştır. Ayrıca musiki, sanat, fizik ve kimya bilimi, siyaset, tiyatro alanlarına ait eserler de bulunmaktaydı.³²

1893 yılında İstanbul'a gelen Müller çifti İngiltere'ye yolladıkları mektuplarında Ahmet Vefik'in kendilerinin İstanbul'a gelişinden bir yıl önce vefat ettiğini ve kütüphanesinin şu an satılığa çıkarıldığını belirtmişlerdir. Kitaplara Amerikalı birinin iyi fiyat verdiği fakat varislerinin satmadığını, daha sonra ise daha düşük bir fiyata satıldığını yazmışlardır.³³

Maddi sıkıntılar çekmiş olan Ahmed Vefik ölümünden önce hayli borçlanmıştır. Ölümünden sonra ise bu borçların ödenebilmesi için varisleri kütüphanesini satılığa çıkarmışlardır. Kütüphanenin dağılmasını istemeyen ailesi devrin Hariciye Nezâreti Umumi Kâtibi Münir Bey'e müracaat etmişlerdir. O da II. Abdülhamid'e başvurmuştur. II. Abdülhamid'in emriyle bütün kitapların Fransızca bir fihristi hazırlanmıştır.³⁴

Oluşturulan Fransızca kataloğun bir nüshasını Tıp Fakültesi Profesörü Dr. Osman Saka bir sahaftan satın almıştır. Bu nüshanın Fransızca önsözünü inceleyen Ünver Türkçesini şöyle aktarmıştır:

“Eski sadrazam, merhum Ahmed Vefik Paşa'nın kütüphanesi yalnız Türkiye'de değil, her kütüphanesi ve her kitap seveni olan memleketlerde, meraklılar tarafından bir hayli tanınır. Bu yüzden, bu kataloğu güzel kitapları seven ve takdir edenlerin merak ve alakasına tavsiye etmek lüzumsuzdur. Ahmed Vefik Paşa, kitap sahibi olmadan evvel dahi onlarla ünsiyet peyda etmişti. Uzun zaman edebiyatla uğraşarak kendini bir kitap seven olarak yetiştirmişti. Böylece, şahsı için bir koleksiyon kurma vakti gelince, arzu ettiği kitapları elde etmek için bilgisini ve edebi

³¹ F. A. Tansel, “Ahmet Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, **Belleten**, XXIX, Sayı: 113, 1965, s. 134-135.

³² Madendağ, **a.g.e.**, s. 47-48.

³³ Bahriye Çeri, “Ahmet Vefik Paşa: Devir-Şahsiyet-Eser”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997, s. 72-73.

³⁴ Madendağ, **a.g.e.**, s. 48-49.

zevkini kullanarak, uzun süreden beri hazırladığı bu tasavvuru fiiliyata geçirdi. Bütün garbı ve şarkı tarayarak, en zengin ‘cabinets d’amateurs’lerin bile gıpta ettikleri kitap ve yazmaları, asaletle, cömertçe elde etti.

Birçok defa, kendi kütüphanesi için elzem addettiği birkaç kitaba sahip olmak için bitevi kütüphaneler satın aldı. Hiçbir zaman bu ihtirasının elzem kıldığı muazzam fedakârlıklar karşısında tereddüt etmedi, kaçınmadı. Eseri tamamlanmış gibi idi. Daha ileri gitmek, muhtemelen müşkül olurdu. Belki daha çok kitap toplanabilirdi, ancak daha güzel ve daha nadir olanlarını bulmak imkânsızdı.

Bu katalogda gördüklerimiz, enfes yirmi kütüphanenin mahsulüdür. Bu kitapların her biri, kitap ve kitap sevenlerin tarihinde, az çok mühim bir yer işgal ederler. Ciltlere gelince; Paşa her devre ve cilt sanatının geliştiği her memlekete müracaat etmiştir. Basma resimleri, tahta veya bakır üzerine hak edilmiş ve basılmış bir yığın kitap arasından seçmiştir. Bu da, üç buçuk asırdan beri matbaanın gözlerin zevkini ve ruhun hoşnutluğunu tatmin etmek için keşfedildiğini ispat eder.

Kütüphanesini kurarken, Ahmed Vefik Paşa onu etrafında yapılan ve yıkılan kütüphanelerden ayırt edecek vasıfları aradı. Bu kütüphaneye meyillerini, zevklerini, fikirlerini aksettirdi. Bu binayı inşa etmeden önce, kendine göre bir plan kurdu ve bu planı dikkat ve ihtimam ile bitmek üzere olan eserinin tamamlanmasına izin vermeyen ölümüne kadar takip etti. Kütüphanenin katalogunda, bu büyük meraklı, bize hiç olmazsa fevkalade koleksiyonunun sadık tasvirini ve sürekli hatırasını bırakmış olacak. Bu koleksiyon tümü ve teferruatı ile devrimiz kitapseverliğinin simasını ve karakterini aksettirir.”³⁵

Ahmed Vefik’in kitapları 1893’te kısım kısım satılmıştır. Batı dilindeki eserleri ise ismi bilinmeyen bir kişi tarafından topluca alınmıştır. 1902 yılında Rıza Paşa kütüphane binasını ve arsasını satın almıştır. Rıza Paşa burada yer alan bir kısım yazma eserleri alarak kendi ismini alan kütüphanesini kurmuştur. Daha sonra Rıza Paşa Kütüphanesi Maarif Nezâreti tarafından satın alınarak Dârülfünun kütüphanesine devredilmiştir. 1927 yılında ise mahkemece satılığa koyulmuş

³⁵ Süheyl Ünver, “Ahmed Vefik Paşa Kütüphanesi”, **Türkiye Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, C. XVI, Sayı:1, Ankara, 1967 s. 26–35.

kütüphane ve arsasını Dârülfünun Hukuk Fakültesi iktisat hocalarından Zühdü Bey satın almıştır. Zühdü Bey de Prof. Osman Saka'nın eşi olan kızına vermiştir.³⁶

Kişiliği

Birçok eserde Ahmed Vefik için "nev'i şahsına münhasır, dirayetli, irfan sahibi azimli" diye söz edilmektedir. Önemli başarılar elde etmiş olması bu özelliklerinin bir sonucu olsa gerektir. Bu özelliklerinden dolayı Reşid Paşa gibi Tanzimat döneminin en önde gelen isminin dahi ilgisini çektiğinden söz edilmektedir.³⁷

Yerli ve yabancı gazete, kitap, makale gibi birçok eserde paşanın kişilik özellikleriyle ilgili olumlu ifadeler hayli fazladır. Örneğin Hüseyin Çelik, dönemin önemli İngiliz gazetelerini inceleyerek, yabancı basının Ahmed Vefik hakkında yazdıklarını, kişiliğine dair değerlendirmeleri ortaya koymuştur. David Urquhart'ın öncülüğünde yayınlanan *The Free Press* gazetesinde Ahmed Vefik'in kişiliğiyle ilgili yazılarda dürüstlüğü, âkilliği ve dış politikadaki etkinliğine değinilmiştir.³⁸

Oxford University and City Herald'te çıkan bir haberde kendisinden şu ifadelerle söz edilir:

"Ahmet Vefik Paşa oldukça yetenekli ve karakteri tertemiz bir kişiliğe sahiptir. Fakat katı ve kararlı bir yönü de vardır. Türkler ve Yunanlar Ahmet Vefik Paşa'yı Türkiye'deki belki tek dürüst devlet adamı diye nitelerler." şeklinde aktarmıştır.³⁹

Murat Uraz'ın belirttiği üzere Ahmed Vefik karakteri itibariyle değişken bir ruh haline sahipti. Bazı zamanlar sinirli ve asabi, bazı zamanlar ise daha uyumlu ve mizahi davranışlar sergilerdi. Sinirli ve asabi olduğu anlarda ne kadar ters davranıyorsa uyumlu olduğu dönemlerde bir o kadar hoş davranırdı. Çok cesaretli, azimli çok çalışkan bir yapıya sahipti. Kararlarında çok tutumlu davranır ve kafasına koyduğunu yapmak için mücadele gösterirdi.⁴⁰

³⁶ Ünver, A.g.e, s. 26-35.

³⁷ Ali Rıza, Mehmet Galib, **Geçen Asırda Devlet Adamlarımız**, Haz. Fahri Çetin Derin, C. I, Kervan Yayın ve Kitapçılık, İstanbul, 1977, s. 93-94.

³⁸ Hüseyin Çelik, "Türk Dostu İngilizlerin Gözüyle Ahmed Vefik Paşa", **Türklük Araştırmaları Dergisi** 8, İstanbul, 1997, s. 119-125.

³⁹ BNA, "Latest Intelligent, London", Oxford University and City Herald, 13 December 1856. s. 7.

⁴⁰ Murat Uraz, **Ahmed Vefik Paşa: Hayatı Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçme Parçalar**, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 6-9.

Daha önce de ifade edildiği gibi Ahmed Vefik farklı kişiliğinden ötürü zaman zaman siyasilere dikkatini çekmişti. Nitekim II. Abdülhamid'in de dikkatini çekmişti. *Kanun-Esasi* 'nin kabulü ile birlikte 1877 yılında Ahmed Vefik'i ilk Meclis-i Meb'ûsan Başkanlığı ile görevlendirmişti. Kendisine özgü değişiklik gösteren karakteri burada da kendini ortaya koymuş. Mecliste kendine has, sert tavırlar göstermiştir.⁴¹

Said Paşa'nın azli Ahmed Vefik'in ikinci defa sadrazamlığa getirilmesi üzerine Namık Paşa: *"Kulunuz Said Paşa'ya taraftar değilim, ancak büyük pederinizin nan ü nimetiyle perverde oldum; hakikati arza mecburum. Ahmed Vefik Paşa gibi mahdütü'l-akıl bir adamı halkın başına taslit etmeniz neticesini vahim görürüm."* demiştir. Bu konuşmanın neticesinde II. Abdülhamid ertesi gün Ahmed Vefik'i azletmiştir.⁴²

Yukarıda verdiğimiz bilgi üzerine Ahmed Vefik'in değişken karakteri ona belli bir mertebeye erişmesine imkân tanırken, aynı şekilde azline de sebep olmuştur. Ahmed Vefik'in çevresinde onu seven kişiler kadar çok fazla eleştirenler de olmuştur. Örneğin Ahmed Hamdi Tanpınar, Ahmed Vefik ile ilgili: *"Edebi faaliyeti de aşağı yukarı siyasi hayatının ve bugüne kadar garabeti anlatıla anlatıla bitirilemeyen kıyafetinin manzarasını arz eder."* demiştir. Bunun yanında, karakterini farklı kılan diğer bir özellik ise davranışlarındaki aşırılıktır. Öfkesi, korkusu, milletini, ülkesini savunması, anlatması gibi çoğu davranışında aşırılık sergilemiştir.⁴³

Değişken bir karaktere sahip olmasından dolayı Fuad Paşa: *"Ahmed Vefik Paşa binek taşı cesametinde bir elmadır; ne yüzüğe takılır, ne de sokakta bırakılır."* demiştir. Sevim Güray'ın belirttiği üzere Ahmed Vefik'in yaşamı karmaşık bir şekilde tezahür etmiştir. Kişiliği ona memur edildiği vazifelerde başarılı olmasının yanı sıra aynı zamanda çelişkili, düzensiz ve çekişmeli bir yaşama sürüklemiştir.⁴⁴

Ahmet Vefik dönemin yabancılarının alışkanlıklarının aksine, yabancılara kendi kültürünün inceliklerinden söz etmekten memnuniyet duyardı. Dönemin yakın

⁴¹ Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İletişim yayınları, İstanbul, 1985, s. 10-27.

⁴² Ali Fuad Türkgeldi, **Maruf Simalar**, Hazırlayanlar; Selçuk Akşin Somel, Mehmet Kalpaklı, TTK, Ankara, 2013, s. 262-264.

⁴³ Güray, **age.**, s. 17-20.

⁴⁴ **A.e.**, s. 20-21.

arkadaşlarından olan Henry Layard, Ahmed Vefik hakkında: “*Ben ondan Türk hayat ve adetlerine dair pek çok şey öğrendim. Babası da bildiklerini söylemekten sakınmazdı; Fransızca’yı herkese benzemez tarzda konuşur, lakin maksadını kâfi derecede iyi anlatırdı; nazik, zarif tavırları, vakur görünüşü kar gibi beyaz sakalı o zamanlar henüz bugün ki gibi sivillerin giydiği Avrupai tarzda giyinilmediğinden-sarığı ve elbisesi ile mükemmel bir Türk centilmeniydi.*” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁵

Layard eserinde Ahmed Vefik ve babasına epeyce yer vermiş ve Ahmed Vefik’e dair olumlu değerlendirmelerde bulunmuştur. Ahmed Vefik için “cömert, şefkatli, iyi huylu ve tanıdığım en değerli insan” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁶

Bursalı Mehmed Tahir ise:

“İlmî bakımdan değeri bilinen, fazilet sahibi bir vezir olup İstanbulludur. Arap, Fars, Fransız, Lâtin, İtalyan dillerini mükemmel bir surette okuyup yazar ve dillerin şîve telaffuzuna fevkalâde meraklı olduğu cihetle bunlardan herhangisini telâffuz etseler duyanlara bu dilin kendi ana dili olduğu zannını verirdi. Rus, Alman, İngiliz ve eski Yunan dilini mükemmel bir şekilde okuyup anarlardı. Eski dillerde Türkçeye irtibatı hasebiyle Çağatayca’da tam bir araştırma ve ihtisas sahibi oldukları gibi İbranice’yi de bilirlerdi.” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁷

Ahmed Vefik sert bir mizaca sahipti. Özellikle mecliste söz konusu sert mizacına sıklıkla başvurur, baskın bir tavır sergiler ve kimi zaman mebuslara yönelik sertçe eleştirilerde bile bulunurdu. Bir gün mecliste konuşmasını uzatan bir mebusa “sus eşek” diye bağırarak, yerine oturması yönünde ikaz etmiştir.⁴⁸

Ahmed Vefik sadaret müsteşarı olduğu döneme ait başka bir anekdotta sadrazam Mahmud Nedim Paşa’nın kendisini sürekli yanına çağırıp emir vermesinden sıkılan Ahmed Vefik, bir süre sonra odasının kapısını arkadan kilitlemiş, müsteşarlık makamına gelenleri odaya almamıştır. Bu sayede sadrazam da vazgeçmiş ve sürekli çağırılmaktan kurtulmuştur.⁴⁹

⁴⁵ F. A. Tansel, “Ahmet Vefik Paşa’nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, **Belleten**, C. XXIX, Sayı: 113, 1965, s. 22-23.

⁴⁶ Sir Austen Henry Layard, **Autobiography and Letters**, London 1903, II, s. 74-77

⁴⁷ Bursalı Mehmed Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, C. III, Haz. İsmail Özen, Meral Yayınevi Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1975, s. 155.

⁴⁸ Yuluğ Tekin Kurat, **Henry Layard’ın İstanbul Elçiliği (1877-1880)**, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 165-166.

⁴⁹ F. A. Tansel, “Ahmet Vefik Paşa’nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, **Belleten**, C. XXIX, Sayı: 113, 1965, s. 153-154.

Ahmed Fehim Bey hatıralarında Ahmed Vefik ile ilgili: “*Vefik Paşa merhum hakkıyla dürüst bir adamdı. Yaptığı işlerde tam bir fikir isabet ve sağlamlığı vardı. Fakat ekseriya Bâb-ı Âli’nin birbirine zıd emirleri karşısında isyan eder, boyun eğmezdi*”⁵⁰ şeklinde aktarmıştır.

Yukarıda belirtilen anekdotlardan da anlaşılacağı üzere Ahmed Vefik’in kendine has bir kişiliği vardı. Bununla beraber bir o kadar çalışkan, azimli ve zeki bir insandı.

Ölümü

Uzun süre çeşitli üst düzey görevlerde bulunmuş olan Ahmed Vefik azledildiği dönemler daha çok evine kapanır kitaplarıyla baş başa kalırdı. Eserlerinin çoğu bu dönemde ortaya koyduğu ürünlerdir.

Onun yoksulluk içinde ölmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Türkiye de uzun yıllar yaşamış olan bir yabancı Ahmed Vefik için: “*birkaç sene önce fakir bir adam olarak öldü. Sinsilesinden nam ve nişan kalmadı. İçinde yaşadığı ev yıktırılmış odun olarak sattırılmıştır.*” demiştir.⁵¹

1882 yılında ikinci kez sadrazamlığa getirilen Ahmed Vefik iki gün sonra azledilmiştir. Bu son vazifesidir. Bundan sonra emekliye ayrılmış, hayatını okuyup yazarak geçirmiştir.⁵²

Abdurrahman Şeref Bey Tarih Musahabeleri adlı eserinde Ahmed Vefik’in son zamanlarını şöyle anlatır: “*Sinin-i ahiresinde üç dört ayda bir kere ziyaretine giderdim. Zaten mütemevvilandan olmayıp her ay çıkmayan mazuliyet maaşı da sade olan irade-i beytiyesine kâfi değil idi. Eşya fersude ve hatta minder örtüleri yamalı idi. Tenezzül edip de ne zamm-ı maaş ve ne güzeşte maaşlarının tediyesini istemiştir. Hastalığı mesmu-i Şahane buyrulup maaşât-ı mütedahilesinin tesviyesine irade-i seniyye taalluk etmesi üzerine liecli’t-teşekkür bir kere Saray-ı Hümayuna gitmiş idi. Büyük püsküllü büyük fesi müdevver çehresine mehabet-i mahsusa vererek nurani cephesinden büyüklük ve zekâ ve ilim ve haysiyet şuaâtı lem’an eder idi.*”⁵³

⁵⁰ Ahmed Fehim Bey’in Hâtıraları, haz. Hafı Kadri Alpman, **Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser**, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1977, s. 18-19.

⁵¹ Güray, **a.g.e.**, s. 21-25.

⁵² Toker, **a.g.e.**, s.15-16.

⁵³ Abdurrahman Şeref, **Tarih Musahabeleri**, Çeviri: Übeydullah Kısacık, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 195.

Devlet işlerinden çekildikten sonra Rumeli Hisarındaki evine kapanan Ahmed Vefik Paşa, uzun süre ilimle meşgul olmuş, 2 Nisan 1892 yılında nefes darlığı sonucu vefat etmiştir.⁵⁴

Birçok gazete Ahmed Vefik Paşa'nın ölümüne yer vermiştir. Tercüman-ı Hakikat gazetesinde 21 Mart 1307(2 Nisan 1891) senesinde Vefik Paşa'nın ölüm haberini şu şekilde vermiştir:

Ahmed Vefik Paşa

“İlim ü fazl ile Memalik-i Şarkıyye ve Harbiyye’de iktisab-ı şöhreti fırağan eylemiş olan ulemayı vüzeradan ve vüzerayı ulemadan sadr-ı esbak Ahmet Vefik Paşa hazretleri ahvali pirden neşet etmiş olan maluliyetin neticeyi tabiiyyesi olarak enfası faniyei hayatiyyesi vasılı gayeti mukaddere olmakla dünkü gün Rumelihisarı’nda kâin sahilhanelerinde irtihal-i dar-ı naim eydikleri samia hıraşı teessüf olmuştur.

Merhum-u müşarünileyh memleketimizde nadirü’l-vücut olup malumat-ı külliye ve umumiyesi vatanımıza hakkı ile şöhret vermişti. Haiz olduğu behre-i ilmiyyesi ve bahusus el sine ve tarih hakkındaki tetkikatı şayan-ı tezkâr, nice mesaili mudilede merc-i havas olmuş bir ehl-i sıkkâ idi. Asar-ı mevcudesi sehil-i mümteni tabirine bihakkın seza mesair-i ilmiyedendir. Vefik Paşa nev’i şahsına münhasır eazım-ı milletten olmakla öyle bir zatın ziya-ı ebedisine ne kadar telehhüf etsek azdır. Müşarünileyh hiçbir vaktini boşa geçirmeyen gayre teveran-ı ekâbirden olduğundan metrukât-ı kademiyesinin Millet-i Osmaniye’ye son bir yadigâr olmak üzere muhafazasında takayyüt ve ihtimamla neşrini temenni ederiz.

Merhumun cenâzesi kendi vasiyeti üzerine ihtifâlât-ı lâzime ile kaldırılıp Rumelihisarı’nda vâki medfen-i mahsusuna defnedilmiş ve masârif-i vak’a dahi şeref taalluk eden irâde-i seniye mucibince ceyb-i hümayûn-ı cenâb-ı mülûkânenen tesviye buyrulmuştur.

Merhum Eyyub el-ensari Rادیاللهu anhülbari civarında medfenini tehiyye ettirmiş idi. Na’sı gufranna’sı bugün ihtifalat-ı layiha ve tekrimat-ı faika ile kaldırılıp orada vedia-i rahmeti İlahiye kılınacaktır.”⁵⁵

⁵⁴ İ. Behçet Akın, “Ahmed Vefik Paşa”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı: 110, 1971, s. 112-115.

Ahmed Vefik'in Rumelihisarı'nda bulunan mezar taşının üzerine:

*“Hüve'l-Baki, Ekâbir-i 'Ulema-yı İslamiyeden efahir-i Vüzera-yı Devlet-i
Osmaniyeden sadr-ı esbak Ahmed Vefik Paşa merhumun ruhuna rizaenlillah fatiha.
Fi 20 Şa'ban sene 1308” yazılmıştır.⁵⁶*

⁵⁵ Serhat Başar, “Osmanlı Basınında Bazı Şair, Müverrih, Müellif, Muharrir Matbaacılarına Ait Vefat Ve Cenaze Haberleri”, **Mütefferika**, Sayı: 55, İstanbul, 2019, S.129-182. Ayrıca Bkz. Pakalın, **a.g.e.**, s. 75.

⁵⁶ Ercan Süel, “Rumeli Hisarı Mezarlığı”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1965-1966, s. 47.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN OSMANLI DİPLOMASİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. Diplomasi Kavramı ve Diplomasi Örgütünün Şekillenışı

Diplomasi, devletlerin aralarındaki ilişkileri barışçıl bir yol ile sürdürebilmeleri için oluşturdukları yöntemdir. Ancak diplomasi sadece devletlerin uluslararası arenada diğer devletlerden beklentilerini karşılamak değil bunun yanında bu devletlerin bir parçası olarak hareket etmeyi de amaç edinir.⁵⁷ Devletler diplomat adı altında görevlendirdikleri temsilcilerle de bu dış ilişkilerini yürütürler.⁵⁸

Diplomatika ve diplomasi kavramları aynı kökten gelmeleri dolayısıyla birbirleriyle fazlaca karıştırılan kavramlardır. Diplomasi kavramı, “üzerinde imza bulunan ikiye katlanmış kâğıt” anlamına gelen diplomatika (vesika ilmi) kavramıyla aynı kökten türetilmişlerdir. Diplomasi kelimesi, devlet tarafından ehliyet verilen kişinin, devletin kendisine verdiği bu yetkiyle dış ilişkileri yürütmesidir. Diplomasi örgütü adı altında bu görevi ifa eden kişiye diplomat adı verilir.⁵⁹ Kamus-i Türki’de diplomat ve diplomatlık kavramları; “çifte gözlü, umûr-i siyâsiye ve münâsebât-ı düveliye ile meşgul adam ve bu fende pek mâhir olan, umûr-i siyâsiye ile iştigâl edenlerin mesleği ve bu fendeki mahâret” olarak açıklanmıştır.⁶⁰

Diplomasi örgütünün içinde yer alan diplomat kavramının yanında elçi, sefârethane kavramlarda önem taşımaktadır. Sefir, elçi, diplomat kelimeleri anlamdaş kelimelerdir. Elçi kavramı halk, ülke devlet manalarına gelen Türkçede ki “el” kelimesinden türetilmiştir.⁶¹ Elçinin yönetiminde çalışan diplomasi kurumuna ise sefârethane, elçilik konsolosluk⁶² adları verilmektedir. Elçilerin bu görevlerini ifa ettiği zaman içinde meydana getirdikleri raporlara ise “Sefâretnâme” adı verilir.⁶³

⁵⁷ Hilal Çiftçi, “Osmanlı Diplomasisinde Mütakabiliyet İlkesi İle Gelen Değişim”, **Osmanlı Devleti’nin Diplomasi Tarihi: Makaleler-1**, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020, s. 1 81.

⁵⁸ Ali İbrahim Savaş, **Osmanlı Diplomasisi**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 9-10.

⁵⁹ A.e., s. 9-10.

⁶⁰ Ş. Sâmî, “Diplomat, Diplomatlık”, **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm Matbaası, Erenköy 20 Ramazan 1317, s. 638-639.

⁶¹ Mehmet İpşirli, “Elçi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XI, İslâm Araştırmaları Merkezi, Baskı Tarihi: 1995, İstanbul, s. 3-15.

⁶² Ali İbrahim Savaş, “Konsolos”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XVI, İstanbul, 2002, s. 178-180.

⁶³ Kemal Beydilli, “Sefâretnâme”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 289-294.

Diplomasi ve dış politika, iç içe iki kavram olmakla birlikte dar anlamda farklı mekanizmalardır. Diplomasi bir politikadan ziyade politikayı uygulamaya yarayan araçtır. Dış politika ise bir devletin uluslararası düzenden beklentilerini kapsar. Diplomasi ve dış politika kavramları birbirlerini destekleyerek işbirliği içerisinde hareket ederler. Politika stratejiyi oluştururken diplomasi hamleleri ortaya koyar.⁶⁴

1.1.1. Osmanlı Diplomasinin Şekillenışı

Devletlerarası ilişkilerin barış içinde yürütülmesini sağlayan diplomasi uygulamaları devlet ilişkilerinde önemli bir yer teşkil eder. Diplomasini uygulama biçimi dönemin ve devletin işleyişine göre farklılık gösterir. Osmanlı Devleti'nin diplomasini kullanma şekli zaman için de farklılık göstermiştir. Diğer devletler karşısında üstün konumda olan Osmanlı Devleti, askeri olarak güçlü olduğu dönemlerde, “*ad hoc*” yani geçici diplomasini kullandı. Fakat değişen şartlar neticesinde üstünlük durumunu kaybeden devlet, var olanı koruyarak ayakta kalmayı başarmak için karşılıklı yahut kalıcı diplomasini uygulamaya koydu.⁶⁵

Doğal sınırlarına ulaşan Osmanlı Devleti'nin, idaresi ve işleyişi konusunda eksiklikler ortaya çıkmaya başlamıştı. Çok farklı yapı ve etnik grupları bünyesinde barındıran devlet modern çağa ayak uydurma gereksinimi yaşamıştır. “Doğu Sorunu” yani Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi konusunun ortaya çıkmasıyla birlikte Osmanlı Devleti ayakta kalabilmek için bir devleti diğerine karşı savunarak sınırlarını korumaya çalışmıştır. Bu süreçte öncelikle diplomatik ve konsolosluk ağını Avrupa geneline, daha sonra dünyanın diğer önemli başkentlerine genişleterek modern diplomasi kurumlarını benimsedi.⁶⁶

Osmanlı Devleti'nin diplomasi kurumlarını değerlendirirken bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Bu kurumun 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar modern düzen işleyişi için uzman kadroların oluşmadığı bir gerçektir. Dünyada yeni bir düzen için

⁶⁴ Türkan Polatçı, **Osmanlı Diplomasinde Oryantalist Memurlar; Osmanlı Belgeleriyle Diloğlanları ve Tercümanlar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s. 16.

⁶⁵ Timuçin Kodaman, Ekrem Yaşar Akçay, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 22, Aralık 2010, s. 75-92.

⁶⁶ Güneş Işıksel, “Ottoman Diplomacy”, Gordon Martel (Ed.) **The Encyclopedia of Diplomacy**, JohnWiley & Sons, Ltd. Turkey, 2018, s. 1-13.

aşamalı olarak batının kurumları diğer birçok alanda olduğu gibi diplomasi alanında da kendini göstermiş ve uygulamaya koyulmuştur.⁶⁷

1.1.2. Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Kuruluşu

Klasik dönemde Avrupa'ya karşı üstünlük sağlayan Osmanlı Devleti 18. yüzyılın ikinci yarısında zayıflamış ve Avrupa devletlerine karşı koyamaz duruma gelmiştir. Bu gidişat Osmanlı reformcularının askerî yeniliklerinin yanında dış politikaya da yoğunlaşmasına neden olmuştur. III. Selim'den başlayarak reform hareketleri genişletilmeye başlanmış, bundan dış politika ve diplomasi de nasibini almıştır.⁶⁸

Kurulduğu tarihten itibaren diğer devletlerle ilişkilerini sürdüren Osmanlı Devleti 1793 tarihine kadar bu ülkelerde daimi elçi bulundurmamış, ad hoc denilen geçici elçiler aracılığıyla temsil edilmiştir.⁶⁹ Sultan III. Selim ilk kez 1793 yılından başlamak suretiyle, 1802 yılına kadar üç yıllık süre ile Avrupa'nın belli şehirlerine ikamet yani kalıcı elçiler atamaya başlamıştır. Bu sayede Osmanlı Devleti ilk kez Avrupa diplomatik usullerini kabul etmiş, ikamet elçilikler atamış ve ilişkilerini bu şekilde sürdürmüştür.⁷⁰

Osmanlı Devleti ilk ikamet elçisi olan Yusuf Agâh Efendi'yi İngiltere'ye göndermiştir. Yusuf Agâh Efendi'nin İngiltere'ye gönderilmesinden sonra, 1795 yılında ikinci bir adım atılmıştır. Berlin'e Seyyid Ali Efendi, Viyana elçiliğine ise İbrahim Afif Efendi gönderilmiştir. Fakat daha sonra Berlin'e tayin edilmiş olan Ali Efendi, Paris elçiliği ile görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti böylece Avrupa'nın Fransa, İngiltere, Prusya, Avusturya gibi belli başlı ülkelerinde ikamet elçilik bulundurmaya başlamıştı.⁷¹

Kabakçı İsyanı, III. Selim'in tahttan indirilmesi ve daha önce elçilerin görevlerini ifa ederken yaşadıkları birtakım problemler daimî elçiliklerin durumunu iyice belirsizleştirdi. III. Selim tahttan indirildikten sonra Osmanlı Devleti'nde birçok

⁶⁷ Işıksel, **a.g.e.**, s. 1-13.

⁶⁸ Polatçı, **a.g.e.**, s. 27.

⁶⁹ Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, Baskı: 4 İstanbul, 2012, s. 21-22.

⁷⁰ Savaş, **a.g.e.**, 2007, s. 16-17.

⁷¹ Ercüment Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü", **VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967, s. 23-25.

alan gibi diplomasi ve konsolosluk kurumları da etkisini kaybetmeye başladı.⁷² III. Selim döneminde 1793’de başlatılan ve 1821 yılında Yunan İsyanı sırasında Rum maslahatgüzarlarının yanlış bilgilendirmeleri, II. Mahmud’un daimi elçilikleri kaldırmasına neden oldu.⁷³

1.1.3. Tercüme Odası’nın Kuruluşu

Bâbîâli’de Tercüme Odası’nın tezahür etmesinin sebebi, Osmanlı Devleti’nin iç ve dış siyasetinde meydana gelen gelişmeler idi. III. Selim’in 1793’te Avrupa’ya daimi elçi bulunduracağı tarihe kadarki süreçte Osmanlı Devleti’nin dış ilişkilerinde daimi elçilikler söz konusu olmamıştı. Diğer devletlerle olan ilişkilerinde de Tercüme Odası mühim bir yer teşkil ediyordu. Buradaki tercümanlar sayesinde evraklar düzenlenirdi.⁷⁴ Osmanlı Devleti, Batılı Devletler ile olan ilişkilerinde Divanı Hümayun tercümanlarını kullanırdı. Bu tercümanlar, ilk zamanlar yurt dışında bulunmuş ve sonradan Müslüman olmuş kişilerden seçilirken, 17. yüzyılın ortalarından 1821 yılına kadar geçen süreçte Hristiyan ve Rumlardan seçilirlerdi.⁷⁵ Tercümanlar yabancı devletlerden gelen evrakları Türkçe’ye, yabancı devletlere gönderilenleri ise yabancı dile tercüme ederlerdi. Aynı zamanda elçilere rehberlik ederlerdi.⁷⁶ Bunların yanında, devletin resmi görüşmelerinde, yabancı elçilerin padişah ve sadrazam ile aralarında geçen diyalogların tercümesini yapmakla sorumluydular. Bu görüşme esnasında geçen önemli bilgilerin rapor edilmesi de yine tercümanın görevleri arasında yer alıyordu.⁷⁷

III. Selim 1793 yılında yurt dışına elçiler göndermişti. III. Selim’in görevlendirdiği elçiler dil problemi yaşamışlardı. Bu sebeple elçilerin yanına tercümanlar da verilmişti. Fakat daha sonra görevlerini yerine getirememelerinden dolayı daha alt seviyedeki maslahatgüzarlar görevlendirmişlerdir.⁷⁸

Osmanlı Devleti’nin kadim bir geleneği olan Müslüman olmayan devletlerde yaşamak, onların dilini öğrenmek pek uygun görülen bir durum değildi. Ayrıca

⁷² Findley, **a.g.e.**, s. 154-155.

⁷³ Ercüment Kuran, “Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu Ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)”, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, Ankara, 1968, s. 64-65.

⁷⁴ Ali Akyıldız, “Tercüme Odası”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XL, İstanbul, 2011, s. 504-506.

⁷⁵ Findley, **a.g.e.**, s. 91-92.

⁷⁶ Bilim, **a.g.e.**, s. 29-43.

⁷⁷ Findley, **a.g.e.**, s. 91-92.

⁷⁸ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 504-506.

tercüme ve tercümanlık gibi işler “gâvur işi” olarak görülüyordu. Bu sebeple bu işe çok gönüllü olmamışlardı.⁷⁹ Bu bakış açısının sonucu olarak tercüme ve tercümanlık işleri Yahudi, Hristiyan, Rum gibi gayrimüslim tebaaya kalmıştı. Bununla birlikte gayrimüslimlerin dile olan ilgisi ve uğraşı daha fazlaydı.⁸⁰

1821 yılında patlak veren Yunan isyanında Rum tercümanların ihanetlerinin ortaya çıkması, Osmanlı diplomasi geleneği için dönüm noktalarından biridir. Bu isyan esnasında edindiği rolden dolayı tercüman Constantine Mourouzi'nin 16 Nisan 1821'de idam edilmesi, gelişmelerin somut örneği olmakla birlikte bu tarihten itibaren artık tercümanlıkta Rum tebaanın istihdam devri sona ermiştir. Osmanlı Devleti bu tecrübe üzerine Müslüman tercümanların ehemmiyetinin farkına varmıştır. Yeni tercümanların artık Müslümanlar arasında seçilmesine karar verilmiştir. Fakat Müslümanlar arasında dil bilen az sayıdaydı.⁸¹

Rum tercümanların yanlış bilgilendirmelerinin doğurduğu olumsuz sonuçları gidermek bunun yanında Osmanlı Devleti'nin tercüme ve tercümanlık alanındaki açığı yeni bir oluşumu zorunlu kılmıştı. Nihayetinde bu alandaki yetersizlikleri gidermek, Müslümanlara dil öğretmek ve dış ilişkilerde daha güvenilir kaynak sağlamak için Tercüme Odası'nın faaliyeti için çalışmalar başlanmıştır.⁸²

Tercüme işleri için mühendishânede eğitimci olan Bulgarîzâde Yahyâ Nâci Efendi ile oğlu Rûhuddin Mehmed Efendi Bâbîâli'ye getirilmiştir. Yahyâ Nâci Efendi Tercüme Odası'nda dil bilmeyen kâtiplere Fransızca ve Rumca dersler vermiştir. Tercüme Odası'nda yer alan memurların dil probleminin yanında, dış ilişkiler konusunda da yeterli bilgi ve birikimleri yoktu. Diplomaside yeterli olmadıkları için bu eksikliği gidermek adına Rum Stavraki Aristarchi tercüman vekâletine getirilmiştir. Fakat Stavrakiye tam güvenilmemiş ve kendi işi dışındaki

⁷⁹ Fidley, **a.g.e.**, s. 107.

⁸⁰ İlber Ortaylı, **Avrupa ve Biz**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ed. Ali Berktaş, İstanbul, 2008, s. 82-83.

⁸¹ "Diplomatik ilişkilerde tercümanlar önemli rol oynamıştır. Hem Avrupa diplomatları hem de Osmanlı devlet adamları onların aracılığı olmaksızın birbirlerini anlayamazlardı. Fakat bu tercümanlarında Avrupa diplomasisi hakkında bilgileri Osmanlı 'Hariciyesini' aydınlatacak nitelikte değildi. Bu yüzden İngiliz elçisi Spencer Smith, Osmanlı hükümetini 'zamanın Avrupa devletleri arasında haber alma örgütü en kötü olanıdır' diye tanımlamıştır." Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 123)

⁸² Bilgin Aydın, **Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri, Osmanlı Araştırmaları**, XXIX, İstanbul, 2007, s. 60-61.

bilgileri edinmesi engellenmeye çalışılmıştır.⁸³ Nitekim Aristarchi 1822 yılında bilgi sızdırdığı gerekçesiyle görevine son verilmiştir ve Bolu'ya gönderilmiştir.⁸⁴

Tercüme Odası'nda yetişenlerin dil öğrenmeleri ve dış ilişkiler ile meşgul olmaları sebebiyle Avrupa'yı yakından takip etmeye başlamışlardır. Tercüme Odası'na gelecek vaat eden siyasetten anlayan gençler getirilmeye başlanmıştır. Buraya özellikle Ahmed Vefik, Fuad Paşa gibi Fransızca ve yabancı dil bilen kişilere yer verilmiştir. Nitekim bunlar da daha sonra siyasette ve diplomasi alanında yerlerini alacaklardır. Bu tarihten itibaren bürokraside yer alacak diplomasi alanında kendini gösterecek kişiler buradan gelen kişiler olacaktır. Keçizade Fuad Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Ali Paşa, Sadrazam Ahmed Arif Paşa bunların en önemli olanlarıdır.⁸⁵ Ayrıca Tercüme Odası'nda görev alan Mösyö Redhause gibi yabancı memurlarda mevcuttur.⁸⁶

1821 yılında faaliyete geçen Tercüme Odası 1833 yılına kadar çalışmalarını etkin biçimde sürdürdü. Tercüme Odası'nın kuruluşu ve işleyişiyle beraber Osmanlı Devleti çağdaş dış politika bürosunun temellerini atmıştı. Bu tarihten sonra Tercüme Odası'nın etkinliği artmaya başlamıştı. Bu dönemde meydana gelen siyasi huzursuzlukları gidermek için Sultan II. Mahmud, Avrupa'ya tekrar elçiler göndermişti. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde diplomasi ehemmiyetli bir yer almıştı. Tercüme Odası ise asıl değerine Tanzimat devrinde ulaşmıştı.⁸⁷

Dil bilen Müslüman tercümanlar yetiştirmek ve tercüme alanlarına dâhil etmek, diplomasi ile dış ilişkilerde güvenli adımlar atmak ve ihanet ile karşılaşmamak adına açılan Tercüme Odaları hedefine ulaşmıştır. Tercüme Odası varlığını devletin yıkılışına kadar sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin modern diplomasi sistemine geçişi ve Tanzimat döneminin alt yapısını burada yetişen nesil oluşturmuştur. Burada yetişen nesil sonraki dönemin dâhili ve harici işlerinde önemli siyasi yüzleri olmuş ve diplomatik açıdan önemli adımlar atmış karakterler

⁸³ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 504-506.

⁸⁴ A. Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. XII, İstanbul, 1309, s. 43.

⁸⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 62-63.

⁸⁶ BOA, **A./AMD**, 4/63.

⁸⁷ Bilim, **a.g.e.**, s. 41-42.

olmuşlardır. Buradan ayrıldıktan sonra elçi, sadrazam gibi önemli mevkilere gelmişlerdir.⁸⁸

1.2. II. Mahmud Döneminde Diplomasi Kurumunun Yeniden Teşkilatlanması

1.2.1. Hariciye Nezâreti'nin Kuruluşu

Geniş topraklara sahip çok uluslu imparatorluklar bu durumlarını askeri güç ile sağlamışlardır. Fakat askeri güçle birlikte siyaset faktörü ve bunu uygulama yöntemi olan diplomasi de ehemmiyet taşır. Askeri gücü yüksek fakat diplomasiyi kullanamayan bunun yanında diplomasi alanında yeterli fakat askeri alanda yetersiz devletlerin varlıklarını sürdürmeleri güç bir durumdur. Bu sebeple bir devletin siyaseten varlığını sürdürmesi noktasında diplomasi önemli bir konuma sahiptir.⁸⁹

Diplomasi kurumunun bu derece önem arz etmesi reform taraftarı II. Mahmut'un da gündeminde yer almıştır. III. Selim'in yeniliklerini devam ettiren II. Mahmud Hariciye örgütü teşkilatı alanında reform ve kurumsallaşmalara girişmiştir.⁹⁰ II. Mahmud tarafından 1821 yılında kapatılan daimi elçilikler, 1834 yılında tekrar faaliyete geçirilmiştir. Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti Avrupa'ya yeniden devamlı elçilikler tesis etmiştir.⁹¹ II. Mahmud 1834 yılında elçilikler için çalışmalar yapmış ve 1834 yılında Mustafa Reşid Paşa'yı Paris'e tayin etmiştir.⁹²

Hariciye Nezâreti'nin kuruluş aşaması, diplomatik ilişkilerin yoğun olduğu bir sürece denk gelmiştir. Hariciye Nezâreti kurulana kadar bu nazırlığın işleyişi Reisü'l-Küttâb başkanlığında ve buna bağlı memurluklar tarafından yapıyordu. Fakat süreç içinde bu kurumunda modernleşmeye olan gereksinimi artmıştır.⁹³

⁸⁸ Uğurhan Karaarslan, "Osmanlı Dış Politikasında Değişim Ve Babıali Tercüme Odası" Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, İstanbul, 1999, s. 47-52.

⁸⁹ Kemal Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz: Teşkilat Protokol**, Baskı: 3, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13-14.

⁹⁰ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi**, Cedid Yayınları, Ankara, 2007, s. 483-485.

⁹¹ J. C. Hurewitz, "The Europeanization of Ottoman Diplomacy: The Conversion From Unilateralism To Reciprocity in the Nineteenth Century", **Belleten**, TTK, C. XXV, Sayı: 99, Ankara, Temmuz 1961, s. 462-463.

⁹² İsmail Sosyal, "Umûr-ı Hariciye Nezâreti'nin Kurulması: 1836", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık süreç**, der. İsmail sosyal, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 72-73.

⁹³ Aydın Çakmak, "Hariciye Nezâreti (1836-1924)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s. 24-25.

Hariciye Nezâreti'nin kuruluşu Osmanlı Devleti için önceden planlanmış bir durum değildi. Yunan ve Mısır meselesinin getirdiği diplomatik çözüm arayışı Tercüme Odası'nın yanında Hariciye Nezâreti'nin kurulmasını zorunlu kılmıştı.⁹⁴ Bu dönem de Mısır meselesinden ötürü dış ilişkiler yoğunlaşmış, konsolos ve elçiliklerin önemi artmıştı.⁹⁵ Bu sorunların artmasıyla birlikte 6 Şubat 1836 tarihinde Hariciye Nezâreti'nin kurulmasına karar verilmiş ve düzenlemeler yapılmıştır.⁹⁶ "II. Mahmud, 1836'da yayınladığı bir hatt-ı hümayûnla Sadâret Kethüdâlığı Umûr-i Mülkiyye Nezâreti'ne ve Reisü'l-Küttâblığı da Hariciye Nezâreti'ne dönüştürdü; nazırlara işlerinde yardımcı olmak üzere birer müsteşar atadı".⁹⁷

Hariciye Nezâret'i kurulduktan sonra son Reisü'l-Küttâb Mehmed Akif, Efendi unvanı ve vezirlik rütbesiyle ilk hariciye nazırı oldu.⁹⁸ 1838 yılı itibarıyla farklı bir uygulamaya geçilerek dâhiliye ve hariciye memurları, Ma'rûzât-ı Dâhiliyye ve Ma'rûzât-ı Hâriciyye Kâtiplikleri olarak ikiye ayrıldı. İç ve dış yazışmaların getirdiği karmaşıklık sebebiyle Mustafa Reşid Paşa bu memurların ayrılmasını gerekli görmüştür.⁹⁹ Yine bu düzenleme ile Sadâret Mektupçuluğu da Dâhiliyye ve Hâriciyye Mektupları olmak üzere ikiye ayrıldı. Daha sonra Mustafa Reşid Paşa ve Sadrazam Rauf Paşa'nın önerisi ve Beylikçi Kalemi kaldırıldı. Fakat 1839 yılında Adedî, Beylikçi ve Sadâret Mektupçuluğu yeniden kuruldu.¹⁰⁰ Reisü'l-Küttâplık'tan kalma Divan, Mühimme, Rüûs, Tahvîl kalemleri, Tuğrakeş Odası gibi klasik Osmanlı kalemleri Nezaret bünyesinde bırakıldı.¹⁰¹

Dış ilişkilerle olan çalışmalarda Hariciye Nezâret'i yoğun bir hal almıştır. Elçi ve temsilcilerle ilgilenmek, protokol ve merasimleri tertip etmek, gibi birçok alanda etkili olmaya başlamıştır.¹⁰²

⁹⁴ Namık Sinan Turan, **İmparatorluk ve Diplomasi Osmanlı Diplomasisinin İzinde**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 349-351.

⁹⁵ Carter V. Findley, "Hariciye Nezâreti", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 178-180.

⁹⁶ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 483-485.

⁹⁷ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁹⁸ Abdullah Uçman, "Akif Paşa (1787-1845)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, 1989, s. 261-262.

⁹⁹ Turan, **a.g.e.**, s. 353-355.

¹⁰⁰ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Bürokratik Reform**, İz Yayınları, İstanbul, 1993, s. 81-84.

¹⁰¹ İlber Ortaylı, "Osmanlı Diplomasisi ve Dış İşleri Örgütü", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, 1989, s. 278-279.

¹⁰² Turan, **a.g.e.**, s. 353-355.

Hariciye Nezâreti'nin merkez ve dış temsilcilikleri olan ilişkisi iyice gelişmiş ve giderek teşkilatlanmıştır. Telgraf sisteminin gelişmesi haberleşme olanaklarını artırmıştır. Bu sayede yapılan işlerin hızlanmasını sağlamıştır. Tercüme Odası'nda olduğu gibi Hariciye Nezâret'i dâhilinde de dil öğrenimi devam etmiş ve bu konuya ehemmiyet verilmiştir.¹⁰³

1.2.2. Hariciye Nezâreti'nin Tanzimat Döneminde Teşkilat Olarak Gelişimi

Tercüme Odası'yla başlayan modernleşme Hariciye Nezâreti'nin kurulması profesyonelleşmenin ikinci önemli adımı oldu. Osmanlı diplomasisi edindiği nitelikli devlet adamları, dış politikadaki tutarlılığı daha sağlam bir zemine oturtuldu. Hariciye Nezâret'i kurumsal açıdan bürokraside sadrazamlıktan sonra gelen önemli ikinci isim oldu. Hariciye Nezâreti'nin kurulmasıyla birlikte Avrupa tarzı modern diplomasi uygulamalarına geçildi.¹⁰⁴

1838 yılında yapılan düzenlemeler ile Hariciye Nezâreti yeniden tanzim edildi. Maruzat-ı Hariciye Odası, Hariciye Mektupçuluğu, Evâmîr-i Aliye Kitabeti şeklinde üç bölüm oluşturuldu. Bunun yanında Tercüme Odası da yeniden düzenlendi. Yeniden tesis edilen düzenlemeler ile eski ve yeni birimler harmanlandı. Bu senkronize ile hariciye nezareti teşkilatlanma açısından kendi bünyesinde kendine özgü yeni bir oluşum meydana getirdi. Bu süreçten önceki düzende kâtip kavramı dâhili ve harici işler ile ilgili sınıf kastedilirken, oluşturulan yeni düzenlemeler ile artık alanında uzman bir mülkiye kadrosu akla gelecekti.¹⁰⁵

1839 Tanzimat dönemi hariciye nezaretinin ana birimleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Hariciye nâzırı
- Hariciye Müsteşarı
- Maruzat-ı Hariciye Kâtibi
- Mektubi-i Hariciye
- Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi (4 Şube)

¹⁰³ Findley, **a.g.e.**, s. 178-180.

¹⁰⁴ Gökhan Erdem, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi' ye Geçiş Süreci", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 392.

¹⁰⁵ Çakmak, **a.g.e.**, s. 35.

- Bâbîâli Tercüme Odası

Dış teşkilat makam rütbeleri ise: Sefir-i Kebir, Sefir, Elçi, Baş şehbender, şehbender (konsolos) şeklindedir.¹⁰⁶

Hariciye Nezâreti'nin teşkilatlanma sürecinde nezaret kalemlerinden olan Bâbîâli Tercüme Odası da bu dönemde gelişme göstermiştir. Başlangıçta bir tercüman mahiyetinde çalışan kâtipler zamanla itibar gören bir kurum haline gelmiştir. Burada diplomasinin püf noktalarını öğrenerek uluslararası alanda önemli yol katletmişlerdir. Tanzimat öncesi dönemde etkin hale gelmek isteyen gençler Âmedî ve Defterdar Mektubî Kalemlerinde yer almak isterken artık Bâbîâli Tercüme Odası revaçta olmuştur.¹⁰⁷

1847 yılında oluşturulan Hâriciye Teşrifatçısı Hariciye Nezâreti'nde yapılan düzenlemeler arasındaydı.¹⁰⁸ Bu kalemin görevleri arasında: Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı prensleri Bâbîâli adına karşılamak, İstanbul'a atanan elçiler için merasim düzenlemek ve diğer teşrifat kurallarını uygulamaktır.¹⁰⁹

Hariciye Nezâreti'nin kurulmasıyla yeniden Avrupa başkentlerinde bulunan Osmanlı elçileri kısa süre için de Avrupa diplomatlarının çalışma şekline ayak uydurdular. Görevlendirilen elçiler burada edindikleri tecrübelerle nota, genelge, konferans protokolleri gibi resmi diplomatik prosedürleri ve diğer teknik yöntemleri benimseyip uygulamaya koyuldular.¹¹⁰

Hariciye Nezâreti'nin kurulması ve 1839'da başlayan Tanzimat döneminin başlarında Osmanlı Devleti'nin dış temsilcilikleri şu şekildeydi: "Paris'te büyükelçilik, Viyana'da büyükelçilik, Berlin'de ortaelçilik, Londra'da ortaelçilik olarak dört diplomatik misyon mevcuttu. Ayrıca başkonsolosluk olarak Anvers, Amsterdam, Hamburg, Paris, Tebriz, Trieste, Cenova, Korfu, ve Yedi Adalar, Londra, Lizbon, Marsilya, Napoli, Şıra gibi yerlerde bulunmakta idi. Konsolosluk misyonu olarak da Viyana, Venedik, Livorno, Zanta, Birmingham, Malta, Oporto,

¹⁰⁶ Girgin, **a.g.e.**, s. 64-65.

¹⁰⁷ Musa Kılıç, "Osmanlı Hariciyesi'nde Gayrimüslimler(1836-1876)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 46-47.

¹⁰⁸ Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babiali, 1789-1922**, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 215.

¹⁰⁹ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 89.

¹¹⁰ Işıksel, **a.g.e.**, s. 1-13.

Cebeli Tarık, Barselona, Alicante ve New York'ta temsilcilikler olduğu ilgili devlet salnamesinde yer almaktadır."¹¹¹

Tanzimat dönemi Hariciye Nezâreti için bir dönüm noktasıdır. Tanzimat'ın öncüsü olan Mustafa Reşid Paşa aynı zamanda hariciyenin de ilk sırada anılan isimlerindendir. Tanzimat dönemi reform süreci uygulamalarında Hariciye Nezâreti kadrosu önemli rol üstlenmiştir. Hariciye Nezâreti, Meclis-i Vâlâ ile beraber hareket etmiştir. Hemen hemen bütün reform uygulamaları bu iki kurumun birlikte hareket etmesiyle yapılmıştır.¹¹²

Kuruluşundan itibaren sadaret dairesi ile yakın ilişki içinde bulunan Hariciye Nezâreti sadaret dairesi ile bir bütün halinde hareket ettiler. Hariciye Nezâreti zamanla sadaretin bir parçası haline geldi. Nihayetinde zamanla bu nazırlık Bab-ı Meşihat ile Seraskerlik kurumlarını geride bıraktı. Diğer önemli kurumlarda olduğu gibi Hariciye Nezâreti'nde yer alan önemli isimler daha sonraki safhalarda sadrazamlık görevine gelmişlerdir.¹¹³

Hariciye Nezâreti teşkilatlanma açısından diğer kurumlara nazaran 1870'lere kadar en fazla değişim gösteren kurumdur. Geniş bir yelpazede içerisinde yer alması, Avrupa etkisinin giriş kanalında olması Hariciye Nezâreti'ni sürekli gelişim halinde olmasına vesile olarak onu dinamik kılmıştır.¹¹⁴

1.2.3. 1821 Tercüme Odası'nda Başlayan ve Hariciye Nezâreti ile Gelişen Yeni Kuşak Diplomatlar

Tercüme Odası'yla başlayan modern yetişme tarzı Hariciye Nezâreti ile beraber gelişme göstermiştir. Tercüme Odası'nda yetişen seçkin zümre gibi Hariciye Nezâreti'nde yetişen zümrede nazırlık, sadrazamlık gibi önemli mevkilere getirilmiştir.¹¹⁵

II. Mahmud'un merkezi bir hükümet kurma girişimlerinin sonucunda yaptığı reformlar sivil bir bürokratik sınıfın ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu sayede

¹¹¹ Girgin, **a.g.e.**, s. 92-93.

¹¹² Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2012, s. 53.

¹¹³ İlhan Yerlikaya, "Osmanlı Hariciye Nezâreti'nin Kurulması", **Türkler: Osmanlı**, C. XIII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 678-682.

¹¹⁴ Karaarslan, **a.g.e.**, s. 78-79.

¹¹⁵ Onur Kınılı, **Osmanlıda Modernleşme Ve Diplomasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 132-133.

yaptığı yeni teşkilatlanmalar ile eski kurumlar ihya edildi.¹¹⁶ Burada yetişen zümre giderek güçlenmeye başlamış ve diplomaside söz sahibi olmuştur. 1839 Mısır meselesinin çözümü bu nazırlıktaki zümrenin diplomasi anlayışıyla şekillenmiştir. Buradaki diplomasi anlayışında temel amaç ve faaliyet sınırlarını korumaya yönelik diplomasi anlayışıdır. Bu bürolarda yetişen Ali Paşa, Fuad Paşa ve Mustafa Reşid Paşa gibi isimler yeni kuşak bürokratların ilk örnekleridir. Reformcu kuşak olan bu isimler Tanzimat devrinin başlamasına önyak oldular. Mustafa Reşid Paşa'nın Paris'te oryantalist Silvestre de Sacy¹¹⁷ ve Londra'da Canning ile olan ilişkisi Reşid Paşa'nın Osmanlı'ya getireceği yeniliklerde belirleyici oldu. Teşkilat olarak gelişen Hariciye Nezâreti zamanla devlet idaresinde önemli bir konuma geldi. Hariciye Nezâreti'nin en etkin olduğu dönem bu dönem olmuştur.¹¹⁸

Hariciye Nezâreti'nin kurulması daimî elçiliklerin istihdam edilmesi yalnızca dış ilişkilerdeki gelişimi sağlamıyor, siyasî askerî malî değişikliklerin yanında kültürel transferler de gerçekleşmiştir. Osmanlı modernleşmesinin öncüsü olarak gelişmiş bürokrat bir Kalemiye sınıfı ortaya çıkmıştır.¹¹⁹ Öncülerinin Fuad Paşa, Reşid Paşa gibi isimlerin olduğu bu yeni sivil bürokrat sınıfı, Tanzimat döneminden başlayarak son dönemlere kadar etkin bir bürokrasi gücü ortaya koyarak Osmanlı diplomasi arenasında yer almıştır.¹²⁰

Hariciye Nezâreti bünyesinde yetişen yeni zümre Avrupa başkentlerinde görev aldı. Bu sayede Batılı Devletlerin sistemlerini yakından tanıma fırsatı yakaladılar. Batı kültürüyle biçimlenen yeni kuşak diplomatlar devletin batılılaşmasına önyak oldular.¹²¹ Bu yeni bürokrasi sınıfı Osmanlı Devleti'nin eski ulemâ ve askeri reformculardan farklı olarak üçüncü yeni bir bürokrat tipi ortaya çıkardılar. Askeri sınıfın kul sistemi dahilinde aldığı medrese eğitimin aksine yeni tip bürokratlar devlet dairelerinde pratik eğitim alarak dönemin gerektirdiği yeni sisteme entegre yetiştiler. Zaman içinde etkinlik kazanarak diplomasi ve maliyede önemli bir

¹¹⁶ Berna Kamay, "Public Diplomacy And the Translation Office (Tercüme Odası) in The Ottoman Empire (1839 1876)", İhsan Doğramacı Bilkent University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 27-28.

¹¹⁷ Turan, **a.g.e.**, s. 58-359.

¹¹⁸ Kemal Beydilli, "Mustafa Reşid Paşa(1800-1858)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXI, İstanbul, 2006, s. 348-350.

¹¹⁹ Findley, **a.g.e.**, s. 243, 252, 399.

¹²⁰ **A.e.**, s. 194-195.

¹²¹ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 30.

yere sahip oldular. Osmanlı Devleti'nin kadim geleneğinin getirdiği adetlerden ve şekilcilikten uzak, devletin menfaati çerçevesinde seküler bir yaklaşım sergilediler.¹²²

Avrupa Devletleri Osmanlı toprakları üzerinde çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Örneğin Rusya ve Avusturya Balkanlarda; İngiltere ve Fransa Afrika, Mısır ve Suriye'de mücadele etmişlerdir. Bunun yanında İngiltere ve Rusya boğazların kontrolü için hâkimiyet çatışması içerisine girmiştir. Viyana düzeninin getirdiği ittifaklar içerisinde her devlet kendi çıkarı doğrultusunda hareket ediyordu. Yalnız bırakılan Osmanlı Devleti süreç içinde değişiklik göstererek çıkarı doğrultusunda kendisine en yakın olan devletle diplomatik girişimler sergilemiştir. Bu süreç içinde yetişen diplomatlar devletin bütünlüğü noktasında hareket ettiler. Bürokrat sınıfının ortaya koyduğu çabada temel amaç daha çok toprak kaybını önlemektir. Bu yüzden imparatorluk içinde oluşan milliyetçilik fikriyle birlikte Büyük Güçlerin bunlar üzerindeki otoritesini engellemeye çalıştılar. Tüm bunlarla birlikte devletlerin bu süreçte izlediği siyasi, diplomatik, ticari politikaları, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde etkili olmuştur.¹²³

1.3. Tanzimat Döneminde Meydana Gelen Siyasi ve Diplomatik Olaylar: Osmanlı Diplomasisinin Tutumu (1839-1876)

19. yüzyılda Osmanlı Devleti artık 16. ve 17. yüzyıllarda olduğu gibi güçlü ve etkin bir yapıya sahip değildi. Tanzimat dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Osmanlı Devleti hem içeride hem dışarda birçok sorunla karşı karşıyaydı. Osmanlı Devleti diğer birçok sahada eksik kaldığı gibi askeri kuvvetinin yetersizliğiyle de dış ilişkilerinde güçsüz duruma düşmüştü. Bu durum karşısında diğer devletlerle olan ilişkilerinde etkin bir diplomasiye duyduğu ihtiyaç adeta zorunlu hale gelmişti. Çünkü dönemin uygulamaları artık bunu gerektiriyordu. Osmanlı Devleti ise ayakta kalma mücadelesini devam ettirebilmek için bu metodu uygulamada başarılı olması gerekiyordu ve devlet eliti için diplomasi bir savunma aracı haline gelmişti. Osmanlı Devleti'nin komşularına ve bizâtihi Avrupalı devletlere karşı askerî bir güç olarak

¹²² Halil İnalcık, **Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri**, Kronik Yayınları, Baskı: 8, İstanbul, 2020, s. 50-51

¹²³ Işıksel, **a.g.e.**, s. 1-13.

baskın olduğu dönem geride kalınca, etkin bir diplomatik ağın önemi idareciler tarafından kavranmıştı. Devlet, toprak kayıplarını, yaşanan isyan ve krizler sonucunda yabancı devletlerin müdahalelerini ancak diplomasiyle yönetebilirdi.¹²⁴

Askeri bir gelenekle kurulan Osmanlı Devleti, gücünün zayıflamasıyla birlikte diplomasiyi etkin şekilde kullanmaya yöneldi. Modern diplomasi kurumları arasında yer alan Tercüme Odası ve Hariciye Nezâreti'nde yetişmiş diplomatlar olayların çözümünde yeterli düzeye henüz erişememişti. Bunun yanında güçlü bir diplomatik ağına sahip olmak dış ilişkilerle ilgili olduğu kadar, iç dinamiğin de etkisiyle şekillendiğinden Osmanlı Devleti de bundan etkilenmişti. Nitekim yeterli düzeyde yetişmiş kalifiyeli bürokrat olmayışı bunun yanında Mehmed Ali Paşa gibi valilerin iç dinamiği bozması, devleti yaşanan siyasi meselelerin çözümünde zor bir duruma düşürdü.¹²⁵

Osmanlı diplomatları uluslararası hukuku bir nevi savunma aracı olarak gördüler. Yeni düzen bürokratları büyük güçlerden bu desteği sağlayabilmek adına kurumsal nizamlar ve gayrimüslimlerin statüsü için reform düzenlemelerine başvurmuşlardı. Devlet uluslararası arenada Avrupa güçleri modeline uygun hareket etmeye çalışmıştır. Tam anlamıyla Avrupalı devlet olarak sayılmasa da Avrupalı devletlerin avantajlarından yararlanmaya çalışmış ve bu doğrultuda devleti düzenlemeye çalışmıştır. Her ne kadar Viyana düzenin getirttiği ittifaklar ile uluslararası hukukun tüm devletler tarafından benimsenmesi öngörülmüşse de devletler kendi çıkarları söz konusu olduğunda Viyana düzeni ile kurulan statükoyu desteklemeyi ihmal etmişlerdir.¹²⁶

1.3.1. Mehmet Ali Paşa İsyanının Son Safhası: Metternich ve Mustafa Reşid Paşa'nın Diplomatik Çözümü

Fransa'nın Mısır'ı işgalinden sonra Mısır problemleri bir coğrafya haline gelmişti. Bu karışıklıkların sürmesiyle beraber 1805'te Mehmed Ali Paşa Mısır'ın yönetimini ele geçirmişti. Bu tarihten sonra Mısır hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı

¹²⁴ Roderic Davison, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisi'nin Modernleşmesi", **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. Hayrettin Pınar, Ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Baskı: 1, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, s. 189-198.

¹²⁵ Timuçin Kodaman, Ekrem Yaşar Akçay, "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diploması Tarihi Ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2010, Sayı: 22, s.75-92.

¹²⁶ Işıksel, **a.g.e.**, s. 1-13.

bir valilik olsa da 1805-1830 yılları arası dönemde adeta yarı özerk önemli bir güç haline gelmişti.¹²⁷ Osmanlı Devleti'ne bağlı Mısır valisi, Mehmed Ali Paşa güçlü bir yapılanmaya sahipti. Mehmet Ali Paşa kendi idaresinde bağımsız bir Arap Devleti kurarak gücüne güç katmak istemişti.¹²⁸ Mısır valisi Mehmed Ali Paşa coğrafyada etkin bir hale geldikten sonra Osmanlı Devleti ile çatışma içerisine girmişti.¹²⁹ Tanzimat dönemi öncesinde Yunanların bağımsızlık kazanması ve daha sonraki tarihlerde Mehmed Ali Paşa'nın isyan etmesiyle birlikte Osmanlı Devleti büyük bir krize sürüklenmiştir.¹³⁰

Mehmed Ali Paşa'nın başlatmış olduğu isyan iki safhada gerçekleşmiştir. Bu safhalar 1831-1833 ve 1838-1841 safhalarıdır. Nitekim Mısır'ın stratejik konumu, Avrupalı Devletlerin mevcut statükoyu koruma çabası, Avrupa birliğini tehdit eden unsurları kontrol etme ve müdahale gereksinimi, Mısır meselesini uluslararası bir boyuta taşımıştı. Mısır meselesinin çözümü adeta Avrupa devletlerinin de problemi haline gelmişti. Özellikle Metternich Avusturya'sının bu konuda müdahalesi ve Mustafa Reşid Paşa'nın diplomatik duruşu önem arz etmişti.¹³¹ Metternich, Yunan isyanında olduğu gibi Mısır meselesinde de Osmanlı'dan yana duruş sergilemişti. Mehmed Ali Paşa'nın isyanını haksız bulmuş ve paşayı isyancı olarak nitelemiştir. Metternich dönemin önemli diplomatlarından olup Osmanlının toprak bütünlüğünden yana hareket etmişti. Çünkü Osmanlı Devleti'nin dağılması demek ve Mısır valisinin getireceği yeni meşru sistem Metternich diplomasisine ve Metternich'in inşa ettiği mevcut sistemin işleyişine aykırıydı. O düzenin bozulmasından yana değil mevcut sistemin muhafaza edilmesinden yanaydı.¹³²

Dönemin önemli bürokratlarından olan Mustafa Reşid Paşa Mısır meselesinin hallolmasında büyük çaba göstermiş ve asıl diplomatik kişiliğini bu süreçte inşa

¹²⁷ **Osmanlı Belgelerinde Mısır**, Haz. Nuran Koltuk, Kevser Peker, Muzaffer Albayrak, Kemal Gurulkan, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, **Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, Yayın Nu: 120, İstanbul, 2012, s.5-7.

¹²⁸ İgor v. Karpav, "Rusya ve Türkiye; Jeopolitik Çekişmeden İşbirliğine", **Osmanlı**, C. II, der. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye yayınları, İstanbul, 1999, s. 63-64

¹²⁹ Roderic Davison, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesi", Çev. Hayrettin Pınar, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlioğlu, Baskı: 1, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006 s.189-198.

¹³⁰ Hüner Tuncer, **Türk Dış Politikası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)**, C. I, Kaynak Yayınları, Baskı: 1, Ankara, 2017, s. 121-132.

¹³¹ Hayrettin Pınar, "Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Metternich'in Osmanlı Siyaseti", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XI, Sayı: 2, 2011, s. 157-178.

¹³² Pınar, a.g.e., s. 161-163.

etmiştir. Hatta Pertev Paşa Hariciye nazırı olduktan sonra, Pertev Paşa ile beraber Mustafa Reşid Paşa'da Mısır'a gitmiştir (1830). Bu tarihte Mehmet Ali Paşa, Reşid Paşa'nın Mısır'da kalmasını istemişti. Fakat Mustafa Reşid Paşa bu teklifi kabul etmemiştir.¹³³

Cevdet Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'ne diplomasi kavramını ilk getiren şahıs Mustafa Reşid Paşa olmuştur. Mustafa Reşid Paşa için Mısır meselesinde sergilediği tavırdan ötürü "Cürmü küçük kadri büyük zat" ifadelerini kullanmıştır.¹³⁴

Mısır meselesinin ilk safhasındaki başarı büyük çoğunlukla Fransa ve İngiltere'nin desteğiyle sağlanmıştır. Bunun yanında Avusturya ve Rusya da Osmanlı devleti tarafından yana politika izlemişti. Fakat ikinci safhaya gelindiğinde bu durum değişikliğe uğramıştı. Viyana düzeni ittifakları içerisinde yer almayan Osmanlı Devleti özellikle Rusya'nın parçalama politikasıyla karşı karşıya kaldı. Bu durum Osmanlı devletinin Avrupa'nın "Batı Hakları Sistemi'nin" içinde yer almayı ve nihayetinde İngiltere'ye yakın olmaya zorladı.¹³⁵ Özellikle İngiltere'yle yapılan ticaret anlaşması (Baltalimanı Sözleşmesi 1838) İngiltere'nin tutumunun Osmanlı'dan yana şekillenmesine vesile oldu.¹³⁶

Mustafa Reşid Paşa bu süreçteki diplomatik faaliyetlerinde Avrupa Devletlerini özellikle de Fransa ve İngiltere'den destek alma çabası içerisinde girmiştir.¹³⁷ Mustafa Reşid Paşa Osmanlı Devleti topraklarında menfaatleri olan Avrupalı Devletlerine karşı bir denge siyaseti kurarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü Avrupa barışını da etkilediğine dair bir kamuoyu oluşturmuştur. Reşid Paşa'nın diplomatik duruşu bir nevi teslimiyetçi bir şekilde ilerlemiştir.¹³⁸

Dönemin önemli diplomatları olan Metternich ve Palmerstoni Mehmet Ali Paşa isyanıyla beraber Osmanlı Devleti'nin reform yapmasının gerekliliğini savunmuşlardır. Nitekim Mustafa Reşid Paşa'nın diplomatik tutumu bu yönde

¹³³ Ramazan Ata, "Mustafa Reşid Paşa Ve Tanzimat", **Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, Bahar 2014, s. 159-192.

¹³⁴ Ahmed Cevdet paşa, **Maruzat**, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı, Baskı: 3, İstanbul, 2017, s. 6-8.

¹³⁵ Süleyman Erkan, "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık**, Sayı: 22, 2010, s. 93-115.

¹³⁶ Pınar, **a.g.e.**, s. 170-172.

¹³⁷ A. D. Novıçev, 1839 Gülhane Hatt-ı hümayun Ve Dış Politikadaki Boyutları, Çev. Darhan Hıdıralı, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Baskı: 1, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2006, s.241-251.

¹³⁸ Karaarslan, **a.g.e.**, s. 92-95.

olmuştur. Reşid Paşa Avrupa'nın desteği olmadan iç ve dış problemlerinin hallolmayacağı görüşünü benimsemiştir. Bu düşüncenin neticesi olarak 1839 Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir.¹³⁹

Mısır meselesi Osmanlı Devleti siyasetinde dönüm noktası olmuştur. Mustafa Reşid Paşa yaşanan krizler karşısında izlediği diplomasi bütüncül bir bakış açısı olmuştur. Olayları ayrı ayrı değerlendirmek yerine devleti yaşatmak üzerine bir felsefe geliştirmiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir. Yaşanan tüm bu olaylar karşısında devlet parçalanmanın eşiğine gelmiştir. Osmanlı bürokrati süreci idare edebilmeyi başarmıştır. Osmanlı diplomasisinin modernleşmesiyle beraber modern sistemler ortaya konularak yeni bir döneme girilmiştir.¹⁴⁰

1.3.2. Boğazlar Meselesi

Asya kıtasını Avrupa'ya ve Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan boğazlar stratejik olarak önemli bir konuma sahiptir. Bu stratejik konumundan dolayı tarih boyunca mücadelelere sahne olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti döneminde de değişmemiş nihayetinde 19. yüzyıl Osmanlısında da bir mesele olarak gündeme gelmiştir. Avrupa Devletleri ve Osmanlı Devleti arasında çözülmesi gerekli görülen bir problem durumuna gelmiştir.¹⁴¹

Osmanlı Devleti'nin 19. yy. siyasi arenasında yaşanan Yunan bağımsızlığı, Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali ve asi Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın bağımsızlık için giriştiği isyan neticesinde Osmanlı Devleti artık dış ilişkilerinde kendi başına mücadelenin olanaksızlığının farkına varmıştır. Osmanlı Devleti tüm bunların şokunu yaşamış ve diplomasinin de öneminin farkına çoktan varmıştı. Mısır meselesinin sükûta ermesiyle beraber Osmanlı Devleti için yeni bir problem oluşturacak Boğazlar Meselesi gündeme gelmişti.¹⁴²

II. Mahmud döneminde Rusya ile yapılan Hünkâr Antlaşması ile Ruslara boğazlarda belli başlı imtiyazlar verilmişti. Yapılan bu antlaşma 1841 yılında hükmünü yitirecekti. Bunun farkında olan İngiltere antlaşmanın yenilenmesinden

¹³⁹ Beydilli, **a.g.e.**, s. 348-350.

¹⁴⁰ Ata, **a.g.e.**, s. 159-192.

¹⁴¹ Kemal Beydilli, "Boğazlar Meselesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.VI, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1992, s. 266-269

¹⁴² Hüner Tuncer, **Türk Dış Politikası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)**, C. I, Kaynak Yayınları, Baskı: 1, Ankara, 2017. s. 137

çekinmiştir. İngiltere'nin ilk girişimi Mısır probleminin çözümünden sonra boğazlar sorununu kendi lehine çözmek olacaktır. Diğer Avrupa Devletleri gibi İngiltere'nin de Osmanlı Devleti topraklarında bulunan boğazlar üzerinde emelleri vardı. İngiltere kurduğu imparatorluğunun devamı ve güvenliği açısından boğazların kapalı olması onlar için önem arz ediyordu.¹⁴³

İngiltere Rusya'nın boğazlardaki imtiyazlarının yenilenmesinden çekinmesi ve kendisinin boğazlar üzerindeki emelleri üzerine Londra'da boğazlar konferansının toplanmasına önyak olmuştu. Ayrıca Mısır meselesinin Avrupa ülkelerinin ilgisi dâhilinde olmasının bir nedeni de boğazlar meselesi olmuştu.¹⁴⁴

İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti arasında 13 Temmuz 1841 yılında Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Avrupalı Devletler Osmanlı Devleti ile savaş durumunda olmadığı müddetçe Çanakkale ve İstanbul boğazı bütün savaş gemilerine kapalı tutulmasına karar kılınmıştır.¹⁴⁵ Aynı zamanda Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki himaye hakkı ve Fransa'nın Mısır üzerindeki himaye haklarında bu sözleşmeyle beraber kesin bir şekilde reddedilmiştir. Bu sözleşme ile beraber boğazların açıklık ve kapalılık durumu ile ilgili söz hakkı artık uluslararası bir boyut kazanmıştı.¹⁴⁶

Osmanlı Devleti boğazlar meselesinde artık kendi gücünün yetersizliğinin farkına varmıştır. Burada izlediği politika Avrupalı devletler ile bu meseleyi ortak bir çözüme kavuşturmaktır. Rusya, Fransa, İngiltere ve Avusturya da dâhil olmak üzere boğazlar bu Avrupalı devletlerin tarih boyunca odak noktası haline gelmiştir. Akdeniz'in stratejik konumu büyük devletlerin bu bölgeyi kendi hâkimiyetine almalarını amaç edinmelerine sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşullar göz önünde bulundurulduğu takdirde bir nevi kârlı bir sonuca varıldığı görülür. Osmanlı Devleti'nin buradaki diplomatik çıkarı önemlidir.

¹⁴³ Turgut Subaşı, "Abdülmecid Dönemi Osmanlı İngiliz İlişkileri", **Osmanlı Diplomasi Tarihi; Kurumları Ve Tatbiki**, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, Baskı: 2, Altın Ordu Yayınları, Ankara 2018. s. 187-188.

¹⁴⁴ Turan, **a.g.e.**, s. 362-363

¹⁴⁵ Hüner Tuncer, **Osmanlı Devleti Ve Büyük Güçler:1815-1878**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 52-53.

¹⁴⁶ Kemal Beydilli, "Boğazlar Meselesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1992, s. 266-269.

Boğazlar meselesinin büyük güçlerin garantisi altına alınmış olması, boğazların sadece Rusya'nın denetiminde olmasından daha karlı görülmüştür.¹⁴⁷

Boğazlar sözleşmesiyle beraber Osmanlı Devleti'nin Avrupa devleti nezdinde konumu değişmiş ve Avrupalı devletler hukuku alanında hakları ilk kez tanınmıştır. Fakat bununla beraber Avrupa'nın gücünü ve korumacılığını da tanımak durumunda kalmıştır. Boğazlar artık sadece Osmanlı suyolları olarak kabul edilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin lehine bir durum olmuştur.¹⁴⁸

İngiltere dönemin bir diğer meselesi olan boğazlar konusunda diplomatik anlamda hedefine ulaşmıştır. Daha önce Osmanlı devleti ile yaptığı tek taraflı antlaşma artık Avrupalı devletlerin de katılımı ile Avrupalı devletler antlaşması haline gelmiştir. Aynı zamanda Rusya'nın boğazlardaki emellerinin önünü kesmiş ve nihai hedefine ulaşmıştır. Bu antlaşma ile hem Avrupa barışı sürdürülmüş hem de Osmanlı Devleti'nin sarsıntılar ile karşı karşıya kalması önlenmeye çalışılmıştır.¹⁴⁹ Boğazlar meselesi Osmanlı Tanzimat diplomasisinin çözdüğü son uluslararası problem olmuştur.¹⁵⁰

1.3.3. Lübnan Meselesi ve Mezheplerin Çatışması

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanıyla beraber bir takım siyasi sosyal sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri gerektirdiği gibi yerine getirememek ve idarecilerin halka adaletli davranmamaları gibi sebepler bazı problemleri ortaya çıkarmıştır. Bu sıkıntılara milliyetçilik akımının etkisiyle ortaya çıkan ayaklanmalar da eklenmiştir. Yabancı Devletlerin bu ayaklanmalara müdahalede bulunmaları Osmanlı Devleti'ni yıpratıcı bir sürece sürüklemiştir. Ayrıca Tanzimat'ın getirdiği yeniliklere karşıt olan zihniyetler de bu sıkıntılı sürece dâhil olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin içerisine girdiği bu süreçte Arnavutluk, Girit, Bulgaristan, Suriye ve Lübnan'da ayaklanmalar ortaya çıkarmıştır.¹⁵¹ Osmanlı Devleti Arnavutluk, Girit ve Bulgaristan ayaklanmalarını yabancı devletlerin müdahalelerine mahal vermeyerek kendi imkânları doğrultusunda bastırmakta

¹⁴⁷ Enver ziya Karal, **Tanzimat-ı Hayriye Devri**, Cumhuriyet gazetesi, Çağdaş Matbaacılık Ve Yayıncılık, Ekim 1999, s. 49-56.

¹⁴⁸ Hüner Tuncer, **Osmanlı Avusturya İlişkileri 1789-1853**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.129

¹⁴⁹ Cemal Tükin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, Üniversite Matbaacılık, İstanbul, 1947, s. 230-232

¹⁵⁰ Karasu, **a.g.e.**, s. 220

¹⁵¹ Karal, **a.g.e.**, s. 56-57.

başarılı olmuşlardır. Fakat söz konusu Lübnan ve Suriye olunca bu konuda İngiltere ve Fransa'nın müdahalesini önleyememiş, bu durumla uzun yıllar uğraşmak zorunda kalmıştır. Tanzimat devriminin ilk döneminde Osmanlı Devleti yaptığı reformların iç ve dış gerilimini kontrol etmek ve bu doğrultuda prensip edinme yolunda hareket etmiştir.¹⁵²

Lübnan, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'e açılan kapısı değerini taşımakla beraber Tanzimat devrinin başlarında sarsıcı bir durum içine sürüklenmiştir. Bu bölgede varlığını sürdüren dürziler¹⁵³ ve Marunîler zaman zaman çatışma içerisine girmişlerdir. Dürziler Lübnan'da yönetime atanan Beşir Kasım Şihab'ın idareciliğini kabul etmemişlerdir.¹⁵⁴ Nihayetinde 1841 tarihinde Deyr'ül Kamer'de yaşanan olayları gerekçe göstererek isyan bayrağı çekmişlerdir. Kısa süre içinde isyan büyük bir alana yayılmıştır. Babialî ilk zamanlarda ayaklanmayı mezhepler arası bir sürtüşme olarak ele almıştır. Fakat isyanın yayılması ve büyük devletlerin müdahalesi ile isyanın ciddiyetinin farkına varmışlardır.¹⁵⁵

Marunî ve Dürziler arasındaki ilk ciddi çatışma 1841 yılında meydana gelmişti. Osmanlı Devleti de tam bu dönemde Tanzimat'ın getirdiği yenilikler ile Müslüman olmayanlarında hakları konusunda önemli adımlar atmışlardı. Fakat bu durum yine de Avrupa müdahalesini engelleyememişti. Osmanlı Devleti 1842-1845 dönemlerinde izlediği politikayla bir yandan Avrupalı devletlerin vaatlerini göz önünde bulundurmaya çalışırken bir yandan da merkezi tesisi devam ettirmeye çalışıyordu. Osmanlı Devleti merkezin kontrolü için Cebel bölgesini güney ve kuzey olarak farklı bölümlere ayırmaları daha büyük problemleri beraberinde getirmiştir. Daha sonra bu bölgeler arasında krizler meydana gelmiştir. 1859 yılında kuzeyde başlayan hareket güneye de sıçramış ve Marunîler burada Dürzilerin kontrolü altındaki kardeşlerine yardım etme gerekçesiyle harekete geçmişlerdir. Nihayetinde bu ayaklanma büyümüş ve cemaatler arası çatışmalara dönüşmüştür.¹⁵⁶

¹⁵² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, C. V, Baskı: 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 210-211.

¹⁵³ Bernard Lewis, **Ortadoğu: İki Bin yıllık Ortadoğu Tarihi**, Arkadaş Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 385

¹⁵⁴ M. Tayyip Gökbilgin, "1840 dan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", TTK kurumu, **Belleten**, C. X, Sayı: 40, Ankara, 1846, s. 641-703.

¹⁵⁵ Turan, **a.g.e.**, s. 363-364.

¹⁵⁶ Carter V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, Timaş Yayınları, Haz. Adem Koçal, Baskı: 2, İstanbul, 2012, s. 79-80.

Bu isyan esnasında Fransa'nın kendilerini Marunîlerin koruyucuları saymaları bu isyan karşısında tepkilerinin büyük olmasına sebebiyet vermiştir.¹⁵⁷ Nihayetinde ilk büyük tepkilerini Paris'te Osmanlı elçiliğine giderek durumu protesto ederek bildirmişlerdir.¹⁵⁸ Fransa'nın ise bu bölgeye dair gerçekleştirmek istediği politikaları vardı. Fransa Devleti hem burada nüfus elde etmek hem de İngiltere'den intikam almak istiyordu. Bölge Hindistan'a giden ticaret yolları üzerinde ve Doğu Akdeniz ticaretin de önemli bir yer tutuyordu. Bu stratejik konumu sebebiyle İngiltere'nin de ilgi odağı olmuştur.¹⁵⁹ İngiltere elçisi Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile görüşerek Osmanlının Avrupa'da varlığını devam ettirebilmesi için din yüzünden kan dökmeleri gerektiğini bildirmesi üzerine, Rıfat Paşa; *"Siyaset alanında Avrupa'nın öğütlerini daima saygı ile karşılayacağız. Fakat din konusunda bağımsızlığımızı saklamağa kararlıyız. Din, kanunlarımızın temeli, hükümetimizin esas ilkesidir. Değil biz Padişah bile bu alanda en ufak bir değişiklik yapamaz. Vicdanımızı sızlatan tasarrufları engelleyeceğimize dair size söz vermek isteriz ve veririz. Fakat hukukumuzun temel direklerinden birini lağveden bir emirname isterseniz iktidarımızı kökünden baltalamış olursunuz, halkımızdaki itaat duygusunu yok edersiniz. Huzurunuzu istiyoruz derken imparatorlukta ayaklanmaların çıkmasına yol açarsınız..."*¹⁶⁰

Mısır meselesinde olduğu gibi Lübnan meselesinde de Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak kalmamış uluslararası bir arenaya taşınmıştır. Osmanlı Devleti tek başına bir çözüm üretememişti.¹⁶¹ Lübnan da meydana gelen bu çatışmalar ile beraber Avrupalı devletlerin müdahili ile Osmanlı Devleti bu bölge için yeni düzenleme kararları almıştır.¹⁶²

¹⁵⁷ Eduard, Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Haz. Kamil Yeşil, Kaknüs Yayınları, Basım: 2, İstanbul, 2017, s. 63-64.

¹⁵⁸ Cemi Karasu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 4, 1993, s. 205-221.

¹⁵⁹ Karal, **a.g.e.**, s. 212-213.

¹⁶⁰ Karasu, **a.g.e.**, s. 205-221.

¹⁶¹ Turan, **a.g.e.**, s. 364-366.

¹⁶² İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Baskı: 3, Ankara, 2008, s. 429-430.

Lübnan meselesi netice itibari ile İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki dini menfaatleri korumak gerekçesi ile fakat kendi menfaatleri doğrultusunda devletler haklarına aykırı bir müdahale girişimidir.¹⁶³

Osmanlı Devleti bölgedeki gücünü sürdürebilmek için 1861 yılında Beyrut bölgesi dışarıda tutularak Cebel-i Lübnan'a özel bir statü vermek durumunda kalmıştır.¹⁶⁴ Osmanlı Devleti'nin diğer krizlerde olduğu gibi buradaki diplomatik tutumu da bölgede hükümranlılığını kaybetmemek için Avrupalı devletler ile beraber adım atmak olmuştur.

1.3.4. Tanzimat Dönemi Bir Diğer Önemli Diplomasi Savaşı:

Kutsal Yerler Sorunu (Makamat-ı Mübareke)

Kutsal topraklar olarak anılan Kudüs üç büyük semavî dinler için önem arz eden bir yerdir. Burada bulunan kutsal mekânların zaman zaman bakımlarının yapılması gerekiyordu. Buranın bakımı çeşitli Hristiyan mezheplerinin din adamlarına verilmiştir. Fakat zaman içinde buranın bakımdan sorumlu olan Ortodoks ve Katolik mezhepleri edindikleri nüfuz ve güç ile beraber aralarında çatışmalar yaşanmış. 1847 yılında yaşanan bir olay ile bu mezhepler ve onları destekleyen Avrupa Devletleri arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. 1850 yılına gelindiğinde çatışmalar artmış ve Fransa hükümeti Hariciye nazırı Ali Paşa'ya nota vermiştir. Bu notayla Katoliklerde olan bazı yerlerin Ortodokslara ait olduğu ve bu yerlerin geri verilmesini istemiştir. Bu olayla beraber Kutsal Yerler Meselesi Osmanlı Devleti içinde cereyan etmişti.¹⁶⁵

Rusya, Osmanlı Devleti'ni hasta adam olarak nitelendirmiş ve ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁶⁶ Bunun için ittifak arayışları içerisine girmiştir. Bu sebeple idealini gerçekleştirebilmek için kutsal yerler sorununu gündeme getirmiştir. Bunun için Deniz Bakanı Menkiçof'u İstanbul'a göndermiştir.¹⁶⁷ Diplomatik kaidelere uymadan notasını Babıali'ye bildirmiştir. İngiltere, Rusya ve Fransa elçileri bir araya gelerek konuyu görüşmüşlerdir. Rus

¹⁶³ Enver ziya Karal, **Tanzimat-ı Hayriye Devri**, Cumhuriyet Gazetesi, Çağdaş Matbaacılık Ve Yayıncılık, Ekim 1999, s. 59-60.

¹⁶⁴ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 429.

¹⁶⁵ Bekir Sıtkı Baykal, "Makamat-ı Mübareke Meselesi Ve Babıali", **Belleten**, C. XXIII, Sayı: 90, Nisan 1959, s. 241-266.

¹⁶⁶ A. Haluk Ülman, **1.Dünya Savaşına Giden Yol**, İmge Kitabevi, Baskı: 3, Ankara, 2002, s. 123-124.

¹⁶⁷ Salih Münir Paşa(Çorlu), **Diplomasi: Ma'lûmat-ı Esâsiyye: Bir Son Dönem Osmanlı Elçisinin Kaleminden Diplomasi**, Haz. Ahmed Dönmez, Refika Kart, Palet Yayınları, Konya, 2018, s.33.

Dışışleri Bakanı, Hariciye Nazırı Reşid Paşa'ya nota vererek; Menkiçof'un isteklerinin yerine getirilmesi gerektiğini bildirmiş, aksi takdirde savaş tehdidinde bulunmuştur.¹⁶⁸ Fakat Prens Mençikof'un istekleri hem Avrupalı devletler hem de Babialı tarafından Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne vereceği zarar dolayısıyla Prens Mençikof'un istekleri reddedilmiştir.¹⁶⁹ Bu kararla beraber Rusya, Boğdan ve Eflak'ı işgal ederek savaşı başlatmıştır.

Osmanlı Devleti belli tavizler vererek kutsal meseleler sorununu kontrol etmeye çalışmıştır.¹⁷⁰ İngiltere elçisi Canning'in bu dönemde Osmanlıya desteği fazlaca olmuştur. Canning bu süreç için hatıratına; *"Pazar günü ama tatil filân değil. Masamın üstündeki kâğıt yığınlarını bir görsen, acırdın bana. İş başımdan aşkın, bir alay dikenli mesele var halledilecek; hepsi de benim elime bakıyor, hepsi de benim sorumluluğumda. Menchikov gideli dört ay oldu, iyileşeceğine kötüye gidiyor işler. Senin anlayacağın, harbin eşiğindeyiz, koptu kopacak. Tuna'nın berisinde yaşayanların bunda zerre günahı yok. Hele Türkler! Daha fazlasını onlardan beklemek haksızlık olur. Beklenilenden çok daha fazlasını yaptılar, diyeyim de, anla! Bütün bunların bir sorumlusu var. Bir çeyrek yüzyıldır bütün Avrupa'yla oyun oynamağa kalkışan, bu arada zaman zaman kendisini de oyma getiren adamda bütün kabahat. Onun başının altından çıkan bu belâ, zamanla öylesine çatallaştı ki, harbi ancak bir mucize önleyebilir."* diye not düşmüştür.¹⁷¹

19. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen ittifaklar, Rusya'nın büyük emelleri savaş çanlarının çalmasına sebebiyet vermiştir. "Kutsal Yerler Sorunu" Avrupa Devletleri'nin kendi beklentilerini karşılamak için verdikleri mücadelenin bir parçası olmuştur. Çeşitli bahaneler ortaya koyarak büyük bir savaşın başlamasına sebebiyet vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde uyguladığı diplomasi kayda değer nitelik taşır. Osmanlı Devleti, Hristiyan devletleri kendi tarafına alarak bir diğer Hristiyan ülkeye karşı ittifak oluşturabilmiştir.¹⁷²

¹⁶⁸ Karasu, **a.g.e.**, s. 210-215.

¹⁶⁹ Erkan, **a.g.e.**, s. 93-115.

¹⁷⁰ Bayram Soy , "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, Sayı: 7, Aralık 2007, s. 157.

¹⁷¹ Can Yücel, **Lord Stratford Canning'in Türkiye Hatıraları**, TTK Basımevi, Ankara, 1959, s. 202-203.

¹⁷² Karasu, **a.g.e.**, s. 210-215.

Osmanlı Devleti'nde diplomasi iç siyasetiyle beraber şekillenmiştir. Dâhili problemlerinde ne kadar başarılı ise uluslararası diplomasi arenasında bir o kadar başarı yakalayabilmiştir. Netice olarak başarılı bir diplomasi için arka safhasında askeri gücün olması kaçınılmaz görülmüştür.

1.3.5. Kırım Harbi ve Osmanlı'nın Diplomasi Arayışları

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıla "krizlerin asrı" dersek yanlış olmayacaktır. Zira Mısır'ın işgali, Balkanlardaki ayaklanmalarla birlikte Yunan bağımsızlığı ve nihayetinde Mehmed Ali Paşa isyanı gibi vakalar Osmanlı bürokrasisinin yalnız başına hareket etmesini zorlaştırmıştı. Devletin bu tür sıkıntılarla baş etmeye çalıştığı bu kriz döneminin başrolünde Rusya'da vardı. Osmanlı Devleti'ni "hasta adam" olarak nitelendiren Rusya, onu paylaşma düşüncesini açığa vurmuştu.¹⁷³ Özellikle Çar Nikola bu politikayı, Petersburg sarayında yapılan bir müsamere esnasında İngiltere elçisi Hamilton'a açmış, ona dönerek; *"İngiltere için beslediğim duyguları bilirsiniz. Bence iki hükümetin, yani İngiliz hükümeti ile hükümetimin anlaşması esastır. Böyle bir anlaşmayı gerektiren şartlar, hiç bir vakit bugünkü kadar önemli değildi. Biz anlaştıktan sonra, Batı Avrupa devletleri umurunda bile değil. Ne düşünürlerse düşünsünler. Bence hiç bir değeri yok. Türkiye'ye gelince... Kollarımız arasında hasta, çok hasta bir adam var. Size açıkça söylemeliyim ki, gereken bütün tedbirleri almadan, bir gün ölecek olursa, bu büyük bir felâket olur. Türkiye ansızın ölebilir. Bu takdirde üzerimizde kalacaktır. Ölülerini diriltemeyiz. Türkiye ölünce bir daha dirilmemek üzere ölecektir. İşte bunun için size soruyorum: Böyle bir olay ile kargaşa, anarşi ve hatta bir Avrupa savaşı karşısında kalmaktansa, önceden tedbir almak daha akıllıca bir hareket olmaz mı?"*¹⁷⁴ Çar Nikola'nın bu fikrine karşılık Hamilton ise "büyük devletlere düşen görev hasta bir adamı korumak olur" şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine beklediği karşılığı bulamayan Rusya emellerini elde etmek adına daha farklı politikalar içerisine girmiştir.¹⁷⁵

Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetler yüzyıllarca devam etmiştir. Çariçe II. Katerina döneminden başlamak suretiyle Rusya'nın dış

¹⁷³ Turan, a.g.e., s. 371-374.

¹⁷⁴ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 223-234.

¹⁷⁵ Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat Devri**, Güven Yayınevi, İstanbul, 1945, s. 118-120.

politikadaki nihai hedefi, dünya devletleri arasında güçlü bir konum elde etmektir. 19. yüzyılda ise Osmanlı Devleti'nin zayıf durumunu fırsat bilerek Balkanlar, Kafkaslar ve Boğazlar üzerindeki emellerine ulaşabilmek için her türlü yolu denemiştir.¹⁷⁶ Bu amacını gerçekleştirebilmek için ise kutsal yerler meselesinin üzerinde çok durmuştur. Bu meselenin masaya konulması ve yapılan müzakereler sonucu istediğini elde edemeyen Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a saldırması ile Kırım savaşının ilk safhası başlatılmıştır.¹⁷⁷

Rusya savaşı başlattıktan sonra durumunu haklı göstermek niyetiyle kamuoyu oluşturmuştur. Buna karşılık Osmanlı Devleti itirazlarını sürdürürken destekçilerini artırmak ve İngiliz kamuoyunu etkilemek için Londra'daki Türk elçisi, Sefir Kostaki Bey'e çalışmalar yapması yönünde gizli bir yazı gönderilmiştir.¹⁷⁸

Ruslar Eflak ve Boğdan'ın işgaline girişince Osmanlı Devleti bu durumu protesto etmiş ve bu durumun Osmanlı Devleti istiklaline geleceği zararı önlemek için çözüm arayışı içerisine girmişlerdir.¹⁷⁹ Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşa halinde olmasının nedenlerini Avrupa elçiliklerine beyannameyle bildirmiştir. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı esnasında diplomasiinin tüm yollarını denemiştir. Rusya'nın Avrupa'da oluşturmaya çalıştığı kamuoyuna karşılık Osmanlı Devleti de haklılığı savunmak ve toprak bütünlüğünü korumak için diplomasiyi birçok açıdan kullanmıştır.¹⁸⁰

Örneğin Ömer Paşa, Prens Garçakof'a haber yollayarak Rusya, Eflak ve Boğdan'a girdiğinde, Rusya'yı protesto ettiklerini bildirmişti. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Eflak ve Boğdan'ı on beş gün içerisinde boşaltmalarını, aksi takdirde Rusya'ya savaş ilan edeceklerini bildirmiştir.¹⁸¹ Rusya imparatoru I. Nikola haklılığını gerekçelendirmek için amacının Ortodoksların hukukunu korumaya

¹⁷⁶ Hüner Tuncer, **Kırım Savaş Ve Diplomasi (1853-1856)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 14-15.

¹⁷⁷ **Osmanlı Belgelerinde Mısır**, Hazırlayanlar: Nuran Koltuk, Kevser Peker, Muzaffer Albayrak, Kemal Gurulkan, Yusuf Ihsan Genç, Uğurhan Demirbaş, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 120, İstanbul, 2012, s. 5.

¹⁷⁸ Turan, **a.g.e.**, s. 375.

¹⁷⁹ **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)**, Haz. Kemal Gurulkan, Mustafa Küçük vd. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 84, Ankara, 2006, s. 52-54.

¹⁸⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 374.

¹⁸¹ Karal, **a.g.e.**, s. 86-87.

yönelik olduğunu iddia etmiştir. Osmanlı Devleti ile olan savaş nedenlerini ise Avrupa kamuoyuna beyannameyle bildirmiştir.¹⁸²

Bu savaşın ilk çözüm arayışı Avusturya'nın öncü olduğu 24-28 Temmuz 1853'de toplanan Viyana Kongresi olmuştur. Osmanlı Devleti kendi görüşleri alınmadığı için bu notayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine Eylül ayında bir araya gelen Osmanlı Meclisi, Rusya'ya savaş ilanı vermiştir.¹⁸³ Kırım Savaşı'nın başlaması ve uluslararası müdahaleye dönüşmesinde Sinop Deniz savaşı önemli bir yer teşkil eder. Bu savaşla beraber Osmanlı donanması imha edilmiş ve boğazlar için tehdit unsuru oluşmuştur. Boğazların tekrar gündeme gelmesi, bu savaşı Avrupa sorunu dâhiline girmiştir. Osmanlı devleti İngiltere ve Fransa ile ittifak içerisine girmiştir.¹⁸⁴ 12 Mart 1854 yılında İngiltere, Fransa ile Osmanlı Devleti'ne askeri yardım antlaşması imzalanmıştır (İstanbul Antlaşması). 1856 yılında Rusya'nın barış teklifi ile savaş sona ermiştir. Bu savaş 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında tek zaferi olmuştur.¹⁸⁵

Kırım savaşı'ndan sonra Osmanlı Devlet'i Avrupalı Devletler grubunda yerini almıştır. Aynı zamanda Avrupalı devletler hukuklarına sahip olmuştur.¹⁸⁶ Kırım savaşında Osmanlı devletinin sürdürdüğü diplomasi ile kurduğu ittifaklar diplomasi gücünün çok iyi bir örneğini teşkil etmektedir. Bu savaştan sonra Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Sardunya Avusturya ve Prusya'nın katılımıyla Paris'te kongre düzenlenmiştir. Bu kongrenin sonucunda 30 Mart 1856 Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır.¹⁸⁷

Netice itibari ile Osmanlı Devleti ile Rusya arasında tezahür eden bu savaşın kuvvet savaşı olduğu gibi aynı zamanda diplomatik bir savaş olduğu da görülmektedir. Her iki taraf da haklılığı dile getirmek için Avrupa'da kamuoyu oluşturmak ve destek görmek amacıyla her türlü olanağı değerlendirmişlerdir.

¹⁸² Turan, **a.g.e.**, s. 374-375.

¹⁸³ Tuncer, **a.g.e.**, s. 58-59.

¹⁸⁴ Hüner Tuncer, **Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler: 1815-1878**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 72-73.

¹⁸⁵ Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi Ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, İmge Kitabevi, Baskı: 7, Ankara, 2012, s. 232-233.

¹⁸⁶ Ahmed Cevdet paşa, **Maruzat**, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı, Baskı: 3, İstanbul, 2017, s. 20.

¹⁸⁷ Ayşe Özkan, **Milos'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı: 1830-1878**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 126-127.

Bundan dolayı bu savaş Osmanlı-Rusya arasında olduğu gibi aynı zamanda Büyük Güçler arasında bir savaş olarak tarihte yerini almıştır. Kırım Savaşı genel anlamıyla bir Avrupa-Osmanlı diplomasi trafiğinin oluşmasına neden olmuştur. Fakat diplomasinin yer yer yetersiz kalmasıyla durum savaşa doğru evrilmiştir.

1.3.6. Paris Antlaşması (1856) ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa Hukukuna Dâhil Olması

Avrupalı devletler diplomasinin neticesi olan Kırım Savaşı ile Osmanlı Devleti batı ile olan ilişkilerinde diplomatik ve ekonomik anlamda kontrollü bir mekanizmaya dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin varlığı İngiltere ve Fransa açısından Rus tehdidine karşı bir tampon görevi görmüştür. Nitekim izlenecek diplomasi metodu ve yapılacak olan ıslahatlarda bu devletlerin istekleri doğrultusunda şekillenmiştir.¹⁸⁸

Tanzimat diplomatları Rusya'nın kışkırtmaları karşısında, Avrupa Devletleri ile ittifak içerisine girip İngiltere ve Fransa'yı yanlarına alarak Kırım Savaşında diplomasi anlamında önemli adımlar atmışlardır.¹⁸⁹

Osmanlı Devleti ile Avrupalı Devler arasında imzalanan Paris Antlaşması Osmanlı harici siyasetinde bir dönüm noktası olmuştur. Antlaşmadan önce dış baskılar sonucu Osmanlı Devleti'nin reform yapma gerekliliğini ortaya konulmuştur.¹⁹⁰ Bu suretle milletlerarası güvence hedeflenmiştir.¹⁹¹ Kırım Savaşı sonrası yıpranmış olan Osmanlı Devleti Paris Kongresi ile Avrupa devleti olduğunu tescil ettirmiş ve modern devletler hukuk sistemi içerisine girmiştir.¹⁹² Osmanlı Devleti Paris Antlaşması ile hukuk sistemi içerisine dâhil edildiği gibi torak bütünlüğünü ve bağımsızlığı da ilk kez Avrupalı devletlerce garanti altına almıştır.¹⁹³

¹⁸⁸ Ali İhsan Bağış, "İngiltere'nin Osmanlı Diplomasisi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997, s. 52-53.

¹⁸⁹ Kemal Beydilli, "Osmanlı Ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar Ve Siyasi Ahlak 1790-1856", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997, s. 34-43.

¹⁹⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 380-381.

¹⁹¹ Vakur Versan, "Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan Sonra Batı Devletler Hukukunun Benimsenmesi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997, s. 105-112.

¹⁹² Mahmut Akpınar, "Osmanlı Hariciyesinde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837- 1895)", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı: 5, Bahar 2015, s. 35-36.

¹⁹³ Turan, **a.g.e.**, s. 382-388.

Osmanlı Devleti son asrında dış ilişkilerdeki zafiyetinin farkına varmıştır. Devlet ayakta kalma mücadelesini Avrupa Devletleri kurduğu denge siyaseti ile sürdürebilmiştir.¹⁹⁴

Paris Antlaşmasıyla beraber Osmanlı Devleti dış borçlanmalar ile ekonomik buhrana sürüklenmiştir.¹⁹⁵ Osmanlı Devleti Paris Antlaşması'na kadar olan süre içinde çok taraflı diplomatik kongrelere katılımı olmamıştır. Paris antlaşması ile beraber Avrupalı Devletlerinin daha önceki taraflı tutumlarını sergilememiş Osmanlı Devleti'ni sistemlerine dâhil etmişlerdir.¹⁹⁶

1.3.7. Suriye Ayaklanması

Osmanlı Devleti torakları üzerinde çok sayıda farklı topluluklar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu çeşitlilikten ötürü 19. yüzyılda diğer bölgelerin yanında Suriye bölgesinde de çalkantılar meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti toprakları arasında yer alan Suriye bölgesi içerisinde çeşitli mezhepler varlığını sürdürmüşlerdir. Bunlar arasında Dürziler de yer alıyordu. Dürziler ile bölgedeki Hristiyan mezhepler arasında 19.yy Lübnan bölgesinde olduğu gibi çatışmalar yaşanmıştır.¹⁹⁷

Daha önce Lübnan'da yaşanan mezhep çatışmaları 1860 yılında Şam bölgesine de sıçramıştır. Marunîler Lübnan bölgesinde Dürzilerin kendilerine saldıracaklarını Sayda idarecisi Hurşit Paşaya bildirdikleri halde sonuç alamamışlardır. Olayların büyümesiyle Suriye de yaşayan Müslümanlar Hristiyanlara saldırmış ve Hristiyanlara can, mal kayıpları yaşatmışlardır. Cezayir kumandanı Emir Abdülkadir'in müdahalesi ile Hristiyanların daha çok can kaybı yaşamaları önlenmiştir.¹⁹⁸

Olayların patlak vermesiyle birlikte Osmanlı hükümeti Avrupalı devletlerin müdahalesini engelleyebilmek için Fuad Paşa'yı Suriye'ye göndermiştir. Hariciye Nezareti Nazırı Fuad Paşa bölgeye 30.000 kuvvet ile gelmiştir.¹⁹⁹ Fuad Paşa bölgeye

¹⁹⁴ Beydilli, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁹⁵ Bağış, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁹⁶ Nuri Esin Yurdusev, Esin Yurdusev, "Osmanlı imparatorluğunun Avrupa Devletler Sistemine Girişi Ve 1856 Paris Konferansı", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997, s. 137-147.

¹⁹⁷ Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih: 1789-1939**, Gün Yayınları, Basım: 2, Ankara, 2005, s. 173-174

¹⁹⁸ Haluk Ülman, **1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasinden Örnek Bir Olay**, Ankara Üni. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaacılık, Ankara, 1966, s. 3-4,37.

¹⁹⁹ Ş. Tufan Buzpınar, "Lübnan" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXVII, Ankara, 2003, s. 248-254.

vardığında Şam valisi ve isyanla doğrudan bağlantısı olan kişileri cezalandırmıştır. Fuad Paşa gerekli tedbirleri almayı başarmıştır.²⁰⁰

Fransa ve İngiltere bu bölgenin karışıklık yaşamasında büyük rol oynamıştır. Tanzimat devrinde yaşanan diğer siyasi krizlerde olduğu gibi Suriye'deki krizden de etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Fransa'nın emeli Suriye bölgesindeki Katolikler üzerinde nüfuz kurarak bölgede üstünlük elde etmektir.²⁰¹

Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerin müdahalelerine rağmen 1860-61de gösterdiği diplomasi metodu ile başarılı sonuçlar elde etmiştir. Bu bölgenin bağımsızlık veya özerkliği önlenmiştir. Yapılan nizamnamenin yanında, Osmanlı diplomasisi bu bölgeye milletlerarası bir statünün edinmesinde yetersiz kalmıştır.²⁰²

1.3.8. Girit Ayaklanması (1866-1869)

1856 Islahat Fermanı ile beraber dış güçlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesi kolaylaşmıştır. Özellikle Yunanistan, büyük Yunanistan ülküsünü Girit halkı üzerinde yaymaya çalışarak Girit halkını isyana teşvik etmeye çalışmıştır.²⁰³

Kırım Savaşının akabinde imzalanan 1856 Paris Antlaşmasıyla Osmanlı toprak bütünlüğünü korunma garantisi verilmişti. Fakat Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Girit ve Osmanlı devletinin diğer bölgelerindeki Müslüman olmayan tebaanın kendi bağımsızlıklarını kurmak adına girişimde bulunmaları bu antlaşmanın uzun soluklu olmadığı göstermiştir.²⁰⁴

Girit halkı 1866 tarihinde Babıâli'den Islahat fermanında yer alan reformların kendilerine de uygulanmasını talep etmişlerdir. Fakat bu talepleri Osmanlı hükümeti tarafından kayda alınmamıştır. Girit asileri bu taleplerinin karşılıksız kalmasını üzerine 1866 Ağustos ayında isyan etmişlerdir. Asiler Yunanistan'ın tabiiyeti altına girmeyi istemişlerdir.²⁰⁵

²⁰⁰ Ülman, a.g.e., s. 37-42.

²⁰¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi: nizam- ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789 - 1856, C. V, Baskı: 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 30.**

²⁰² Ülman, a.g.e., s. 125-127.

²⁰³ Hüner Tuncer, **Türk Dış Politikası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920), C. I, Kaynak Yayınları, Baskı: 1, Ankara, 201, s. 199.**

²⁰⁴ Mithat Aydın, "Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı", **OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı: 18, 2005, s. 23-24.**

²⁰⁵ Tuncer, a.g.e., s. 199.

Suriye meselesinde olduğu gibi Girit krizinde de Fuad Paşa diplomatik duruşunu göstermiştir. Fransız elçisi müzakereler esnasında Girit'in Yunanistan'a verilmesi gerektiğini bildirmiş ve Girit için kangren uzuv kesilmelidir demiştir. Bunun üzerine Fuad Paşa; *"Hayır Mösyö Bourree, Girit kangren olmamıştır. Bu adi bir sivilcedir ki, Osmanlıların muttasıf olduğu kuvvei unsuriye ile anı behemahal teşfiyeye muktedir olduğunu ispata hazırdır. Bununla beraber siz de pekâlâ bilmelisiniz ki Girit bizim başımızdır. Baş hiçbir vakit kesilemez. Başımızı kurtarmak için icabettiği vakit bütün vücudumuzu feda etmek hem hakkımız hem de vazifemizdir. Biz hak ve vazifemize istinad ederek encamı ne olursa olsun her fedakârlığı göze almaya mecburuz."* diyerek Girit konusunda kararlı davranmıştır.²⁰⁶

Girit meselesinin çözümü için Avrupalı devletler ve Osmanlı Devleti arasında Ocak 1869 tarihinde Paris'te kongre düzenleyerek ile bir araya gelmişlerdir. Rusya dışında Avrupalı devletler Girit probleminde pek istekli rol almamışlardır.²⁰⁷

Fuad Paşa'nın yanında Ali Paşa da Girit meselesinde rol almıştır. Ali Paşa 1867 yılında Girit meselesinde Rusların isteklerine karşılık Rusya'ya nota vererek 1856 Paris Antlaşmasını hatırlatarak tepki vermiştir.²⁰⁸ Osmanlı Devleti Tanzimat dönemi krizlerinde belli başlı diplomatik taktikler geliştirmiştir. Bu gösterdiği diplomatik araç ve taktikler; reform yapmak, zaman edinmek için oyalama tekniği ve bunların yanın da yabancı devletlerin basınıni etkilemek olmuştur. Padişahın diplomasi içerisinde bizzati yer alması da bir diğer etkili yöntem olmuştur. Örneğin sultan Abdülaziz'in 1867 yıllarında düzenlediği gezilerde dönemin diplomasi başarılarında etkili rol oynamıştır.²⁰⁹

Osmanlı Devleti meydana gelen bu ayaklanmalar karşısında sergilediği diplomatik atılımlar ile Avrupa Devletlerine ve Hristiyan tebaaya verdiği bir takım

²⁰⁶ Hasan Acar, "Tanzimat Dönemi Siyasi Liderlerinden Biri Olarak Keçecizade Mehmet Fuat Paşa", **AnalyticalPolitics**, V.1, Number:1, 2020, s.18. (çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/analyticalpolitics/issue/51850/661393>, 05.03.2021

²⁰⁷ Hüner Tuncer, **Osmanlı Devleti Ve Büyük Güçler: 1815-1878**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 105-106

²⁰⁸ Yurdusev, **a.g.e.** s. 138.

²⁰⁹ Teyfur Erdoğan, "1856 Paris Kongresi Ve 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997, s. 150.

imtiyazlar nedeniyle imparatorluğun dağılma evresine girmesine sebebiyet vermiştir.²¹⁰

1.4. Tanzimat Dönemi Diplomasinde Son Evre

Tanzimat dönemindeki diplomatik reformlar, Avrupa'dan aktarılan kurum ve teknikler, imparatorluğun toprak bütünlüğünü sağlamada uzun süre başarı sağlayamadı. Ancak Avrupa hukuk sistemine dâhil olmayı sağladığı gibi devletin ömrünü de uzattı. Avrupalı Devletler tarafından çokça kullanılan kamuoyu oluşturma metodu ile Osmanlı Devleti modern diplomasi sistemine dâhil edildi. II. Abdülhamid Asya ve Afrika'nın desteğini sağlamak adına bu diplomasi metoduna başvurdu. Bunun yanında konferans diplomasisine, büyük uluslararası sözleşmeler ve organizasyonların dâhil oldu.²¹¹ Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti dış ilişkilerindeki diplomasinin amacı "toprak bütünlüğünü ülke içindeki ayrılıkçı hareketlere karşı korumak" olmuştur.²¹²

Tanzimat'ın son dönemi Abdülhamid'in tahta geçmesi ve I. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle son bulmuştur. Abdülhamid Tanzimat döneminde Abdülaziz'in yaptığı dış ziyaretlerin aksine kendisi için tehdit oluşturduğu gerekçesiyle diplomaside bu yolu tercih etmemiştir. Abdülhamid diplomasi aracı olarak monarşilere mektup yazmış bu şekilde yazışmalar ile ilişkiler sürdürülmüştür.²¹³

Osmanlı Devleti zaman zaman batı politikalarını güvensiz bulmuş olsa da diplomasi alanında batıdan etkilenmekten geri kalmadığı görülmüştür. Bu etkilenme sadece siyasi alanla sınırlı kalmamış birçok uygulamada batının modern teşkilatlanmalarını örnek alınmıştır. Tanzimat devri siyasi anlamda çok krizlere sahne olmuş ise de diplomasi anlamında atılan önemli adımlar günümüz Türkiye'si diplomasi alanındaki katkısı tartışılmazdır.²¹⁴

Sonuç itibari ile askeri bir gelenek ile kurulan Osmanlı Devleti varlığını devam ettirebilmeyi askeri gücü sayesinde başarabilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Zaman içinde askeri gücünün yetersiz kalması diplomasi dilini kullanmalarını kaçınılmaz kılmıştır. Tanzimat devrinin siyasi yüzlerinin yabancı dil bilmeleri

²¹⁰ Tuncer, **a.g.e.**, s. 106.

²¹¹ Işıksel, **a.g.e.**, s. 1-13.

²¹² Erdoğan, **a.g.e.**, s. 150.

²¹³ **A.e.**, s. 163.

²¹⁴ Kodaman, **a.g.e.**, s. 75-92.

yabancı devletlerde bulunmaları bu süreci hızlandırmıştır. Batıyı örnek alıp çoğu zaman denge siyaseti izleyerek siyasi arenada varlığını devam ettirmeye çalışmıştır.²¹⁵

²¹⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlı Diplomasisi ve Dış işleri Örgütü”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 278-281.

İKİNCİ BÖLÜM

AHMED VEFİK EFENDİ’NİN İLK DİPLOMASİ TECRÜBELERİ

2.1. Diploması Alanına İlk Adım: Ahmed Vefik Efendi’nin Tercüme Odasıyla İlk Münasebeti

Tercüme Odası’nın faaliyete konulması, Osmanlı Devleti’nin diploması alanında attığı önemli bir adımdır. Yukarıda değinildiği üzere dönemin devletlerarası ilişkilerinde haberleşme alanında kullanılmak üzere güvenilir kaynaklar önem arz ediyordu. Nitekim bunun için yabancı lisan bilmek o dönemde ehemmiyet taşıyordu. Bu alanda yer alacak kişilerin güvenilir olması gerekiyordu.²¹⁶

Yunan İsyanı sırasında Osmanlı Devleti’ne yalan yanlış haberler ileten gayrimüslimler Tercüme Odasından arındırılması ile bu alanda görev alacak nitelikli Müslüman kişilere başvuruldu. Devletin dış ilişkilerindeki iletişimin sağlanabilmesi, yabancı lisandaki evrakların tercümesi, görevli memur ve kâtiplerin yabancı dil eğitimi gibi işlerde Tercüme Odası’nın işleyişinin sağlanabilmesi için Müslüman bir eğitimciye ihtiyaç duyulmuştur. Nihayetinde bu göreve eğitimci olan Ahmed Vefik Efendi’nin dedesi Yahyâ Nâci Efendi getirilmiştir.²¹⁷

Ahmed Vefik Efendi’nin Tercüme Odası serüveninin başlangıcı, dedesi Yahyâ Nâci Efendi ve babası Rûhuddin Mehmed Efendi’nin burada görev almasıyla başlamıştır. Rum tercümanların tasfiye edilmelerinden sonra Ahmed Vefik Efendi’nin Mühendishanede görevli dedesi Bulgarîzâde Yahyâ Nâci Efendi Babıalı’ye getirtilmiş ve eğitimci olarak Tercüme Odası’na yerleştirilmiştir. Ayrıca Bulgarîzâde Yahyâ Nâci Efendi ilk Müslüman tercümanlardandır.²¹⁸

Ahmed Vefik Efendi’nin diploması tecrübesi de dâhil olmak üzere aydın, bürokrat ve edebi kişiliğinin temellerini Tercüme Odası’nda atmıştır. Ailesinin tercümanlık geçmişinin olması onun için büyük bir şans olmuştur. İlber Ortaylı Ahmed Vefik Efendi’nin bu ayrıcalıklı durumunu şöyle ifade etmekte: “ *Tercüme Odası, başta Fenerli Rum Beyleri olmak üzere imparatorluktaki gayrimüslimlerin*

²¹⁶ Cahit Bilim, “Tercüme Odası”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 1, s. 29-43.

²¹⁷ Bilgin Aydın, *Divan-ı Hümayun Tercümanları Ve Osmanlı Kültür Ve Diplomasısındaki Yerleri, Osmanlı Araştırmaları*, C. XXIX, İstanbul, 2007, s. 60.

²¹⁸ Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform: Babıalı, 1789-1922**, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 154-159.

elindeydi. Bunlar Fransızca, İtalyanca ve Osmanlı Türkçesini de gayet iyi bilirdi. Yunan ayaklanmasına kadar Tercüme Odası'ndaki Fenerli Rum hâkimiyeti yerini Ermeni memurlara ve Müslümanlara bıraktı. Müslümanların içinde Ahmet Vefik Paşa'nın dedesi olan Bulgarzade Yahya Efendi ve oğlu Ruhuddin Efendi göze çarpar. Bu muhtedi aile Yunancayı iyi bilirdi, Ahmet Vefik Paşa da eskisi ve yenisiyle bu dili konuşan kavimden hiç hoşlanmazdı. O Paris'te Saint-Louis Lisesi'nde okudu; tercüme odasında herkes onun kadar şanslı değildi. Kör makasla mukavva kesercesine büyük zahmetlerle dil öğrenirlerdi.”²¹⁹

Mustafa Reşid Paşa Paris'e sefir tayin edildiği esnada babasıyla birlikte Paris'e giden Ahmed Vefik Efendi 1837 yılında babası ile birlikte İstanbul'a döndü. Ahmed Vefik Efendi yurda döndükten sonra dedesi ve babası gibi oda Tercüme Odası'nda görev almıştır. Tercüme Odası'nda memur olarak başlamasıyla artık diplomasi ve siyasi başarılarına imzayı atacak ilk adımını atmıştır. Batıda öğrendiği diller Tercüme Odası'ndaki görevini yerine getirmesinde büyük kolaylıklar sağladığı gibi bunun yanında birçok önemli görevlere getirilmesinin de önünü açmıştır.²²⁰

Ahmed Vefik Efendi Tercüme Odası'nda görev aldığı esnada Sir Henry Layard²²¹ ile arkadaş olmuştur. İki arkadaş saatlerce vakit geçirip Hume, Adam Smith, Shakespeare ve Charles Dickens'in yapıtlarını okur ve üzerinde konuşturlardı. Aynı zamanda Sir Henry Layard, Ahmed Vefik Efendi'nin evinde yatıya kalan nadir insanlardandı. Bu arkadaşlık hem Ahmed Vefik Efendi hem de Layard için yararlı olmuştur. Birbirlerinin bilgilerinden istifade ettikleri gibi bu ortamda farklı kişilerle tanışma fırsatını yakalamışlardır. Örneğin Layard gerçekleştirdiği bu ziyaretler esnasında Hariciye Nezâret'inde görev alan önemli memurlarla tanışma fırsatı bulmuştur. Bu arkadaşlıklar, sonraki tarihlerde İngiltere sefiri olarak görev aldığı sırada Osmanlı-İngiltere ilişkilerini düzenlemede etkili olmuştur. Diplomat olduğu

²¹⁹ Madendağ, **a.g.e.**, s. 25-28.

²²⁰ Akün, **a.g.m.**, s. 143-157.

²²¹ Henry Layard'ın İstanbul'a ilk gelişi 1839 yılında olmuştur. Layard 1842-1845 tarihlerinde İngiltere Sefiri Stratford Canning'in Türkiye'de görev aldığı süre zarfında kendisine yardımcı olmuştur. Daha sonraki tarihlerde İstanbul'a ziyaretler gerçekleştirmiş ve 1873 tarihinde İstanbul'da İngiltere sefiri olarak görev yapmıştır.(Bahriye Çeri, s. 67-68)

süre zarfında İngiltere'nin sözcüsü olarak dönemin siyasi olaylarında Ahmed Vefik Efendi dâhil diğer bürokrat arkadaşlarıyla uzlaşma yoluna gitmiştir.²²²

Ömer Faruk Akün, Ahmed Vefik Efendi'nin Tercüme Odası'ndaki görev sürecini şöyle açıklamıştır:

*“Maslahatgüzar babası ile bir müddet daha Paris'te kalan Ahmed Vefik 1837'de İstanbul'a döndüğünde, daha önce dedesi ve babasının da vazife görmüş oldukları Tercüme Odası'na memur olarak tayin edildi. İleride içinden yetişmiş en seçkin elemanlarından biri sayılacağı Tercüme Odası, kendisi için, daha sonra devlet hizmetinde yükseldiği makamların ilk kapısı oldu. Şark kadar, sahip olduğu parlak ve zengin Batı kültürü ile de buraya gelen yabancıların başından beri dikkat ve takdirini üzerinde toplayan Ahmed Vefik, İstanbul'daki Garp kolonisinin seçkin şahsiyetleriyle kurduğu dostluk çevresinde aranılan bir sima oldu. Değer ve meziyetlerini II. Mahmud'un son yıllarında iyiden iyiye tanıtmaya başlayan Ahmed Vefik, Abdülmecid'in saltanatı ve hâmisî Reşid Paşa'nın sadâretleri sırasında memuriyet hayatında devamlı ve hızlı bir yükseliş gösterdi.”*²²³

2.2. Ahmed Vefik Efendi'nin Londra Sefâreti Kâtipliği (1840)

Ahmed Vefik Efendi'nin Londra sefâret kâtipliğine atanmasından kısa bir süre önce 1839 yılı Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği tarihti.²²⁴ Bu dönemde Osmanlı Devleti Avrupa ile olan ilişkisini her sahada genişletiyordu. Askerlik alanında yapılan yeniliklerin yanında adliye, maliye, maarif ve nitekim diplomasi alanına da verilen önem artmış durumdaydı. Diplomasi yoluyla sağlanan ilişkilerin temelinde sefirler ehemmiyet taşıyordu.²²⁵

1840 tarihi Osmanlı tarihi için önemli bir zaman dilimi niteliği taşır. Tanzimat döneminin başı ve dolayısıyla batı ile olan ilişkilerin yoğun yaşandığı bir süreçtir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'ni fevkalade uğraştıran Mehmet Ali Paşa ile sürtüşmeler devam ediyordu. Mehmed Ali Paşa devleti sarsacak girişimlerde

²²² Yuluğ Tekin Kurat, **Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880)**, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 9-10.

²²³ Akün, **a.g.m.**, s. 144. Bkz. Sir Austen Henry Layard, **Autobiography and Letters**, London 1903, II, 47-77.

²²⁴ Engelhardt, **Tanzimat Ve Türkiye**, Çev. Kamil Yeşil, Kaknüs Yayınları, Baskı: 2, İstanbul, 2017, s. 43.

²²⁵ Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi Ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, İmge Kitabevi, Baskı: 7, Ankara, 2012, s. 204-215.

bulunmuş Avrupa devletlerinin bu soruna müdahil olmasıyla çözüm sürecine girilmiştir.

Mısır sorununun çözümü için Avrupalı devletler nezdinde Londra'da konferans düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti ise tertiplenen bu görüşmeler için devleti temsilen güvenilir bir elçi göndermeye karar vermiştir. Bu isim ise dönemin önemli diplomatları arasında yer alan Mehmed Şekib Efendi'dir. Sultan Abdülmecid, Şekib Efendi'yi²²⁶ bu belli başlı görevleri yerine getirmesi için 22 Ocak 1840 tarihinde Londra sefirliğine tayin etmiştir. Şekib Efendi'nin Londra'ya görevlendirilmesi ile ilgili irade şu şekildedir:

*“Malum buyrulduğu vechle bu defa İngiltere sadaretine tayin buyrulan beylikçi-i Divan-ı Hümayun saadetlü Şekip Efendi bendeleri maiyetine 2 nefer ser-kâtib ile bir nefer tercüman terfik ve tayini lazımeden ise de bir nefer lisana aşına tercüman Agob Efendi verilip gereği kadar da harcırah verilerek ilk tayinine verilmesi pek münasip görülmüştür.”*²²⁷

Şekib Efendi elçi olarak Londra'ya tayin olduğu esnada Ahmed Vefik Efendi de kendisiyle sefir kâtibi olarak gitmiştir. Ayrıca Şekib Efendi'nin Londra'ya sefir tayin edilmesi ile ilgili çıkan iradede kendisine eşlik edecek kâtiplerden ilki Vefik Efendi olduğu gibi diğer isim ise Fuad Efendi'dir.²²⁸ Şekib Efendi ile maiyetinde olan Vefik Efendi ve Fuad Efendi²²⁹ Londra'daki görevlerine tayin edildikten sonra Abdülmecid'in huzuruna çıkıp görevleri sürecinde yerine getirmeleri gerekli sorumluluklarla ilgili talimatlar almışlardır.²³⁰ Padişahın huzurundan ayrılmadan önce bu talimatlar bir mektupta yazılı şekilde verilmiştir.²³¹

Şekib Efendi padişahın huzuruna çıkmış ve kendisine yapılması gerekli olan talimatlar ile ilgili mektup verilmişti. Bu mektuptaki maddelerde dikkat etmesi

²²⁶ “Abdülmecid zamanında Elçiliklerde Hariciye Nazırlığında bulunmuş vezirlerdir. Mehmet Nuri Bey'in oğludur. Divan-ı Hümayun Kaleminden yetişmiştir. Petersburg Elçiliği Başkâtipliğine Hariciye memurluğuna başlamış. 1840'ta Londra Elçisi, dört sene sonra Hariciye Nazırı olmuştur. Bu sıralarda Suriye ve Cebeli Lübnan'daki siyasi ihtilali bastırmaya gönderildi. 1848 -50 arasında Viyana Elçiliği yapmıştır. Şekip Efendi diye meşhur olan bu zat o devrin değerli diplomatlarından sayılırdı. Sadaret Müsteşarlığı da bulunmuş, 1854'te Vezirlikle Meclis-i Vala Reisi olmuş, bir yıl geçmeden ölmüştür.” Eyüp'te gömülüdür. Arifi Paşa bu zatın oğludur. Bkz. İbrahim Alaettin Govsa, “Şekip Paşa, Mehmet” **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Yedi Gün Neşriyat, t.y s. 367, (Türkgeldi, **Maruf Simalar**, s. 189).

²²⁷ BOA, **İ.HR**, 3/107.

²²⁸ İnal, **a.g.e.**, s. 150

²²⁹ Vedat Onur, **Tanzimat Devri'nin Büyük Unutulmaz Devlet Adamları**, y.y, Ankara, 1964, s. 81.

²³⁰ BOA, **İ.HR**, 3/132-G

²³¹ BOA, **İ.HR**, 3/132-i

gerekli ilk önemli husus ise Londra’da Mısır Meselesiyle ilgili yapılacak olan görüşmelerdi. Avrupalı Devletlerin kendi lehlerine göre sonuçlanacak olan maddelere yer verilmemesi konusunda çok dikkatli olmasını istenmektedir. Şekib Efendi’den önce görüşmelerde Paris Sefiri Nuri Efendi bulunmuştur. Nuri Efendi’nin Londra’dan gönderdiği bilgiler çerçevesinde konunun uzamasının muhtemel olduğu özellikle belirtilmektedir.²³² Şekib Efendi, Avrupalı devletlerin karşısında dikkatli olması konusunda uyarılmıştır. Mısır meselesinin çözümünde Osmanlı devleti lehine sonuç alınacak diplomatik bir tutum sergilemesi istenmiştir. Denge politikası izleyerek devletlere yaklaşımının ustaca olması konusunda fikir verilmiştir.²³³ Mısır Meselesi’nin halledilmesinde bütün devletlerin desteğinin sağlanmasına öncelik verilmiştir. İlk kazanılması gereken taraf Avusturya’ya verilmişti. İngiltere, Mehmet Ali Paşa’nın hareketlerinden büyük rahatsızlık duyduğu için konuyla yakında ilgileniyordu. Osmanlı devleti ile ortak aynı fikirler içindeydi. Her iki tarafta Mehmet Ali Paşa’nın Mısır’da bulunmasından ve güçlenerek bölgede bağımsızlığa yönelme ihtimalinden büyük rahatsızlık duymaktaydı. Avusturya ise konuyla ilgilenmekle beraber tam olarak Osmanlı Devleti’ni desteklemiyordu. Avusturya’nın desteğinin sağlanmasına özellikle önem vermesi isteniyordu.²³⁴

Şekib Efendi’nin Londra’ya gönderilme sebepleri arasında; Mısır meselesiyle ilgili yapılacak olan görüşmelerde Osmanlı Devleti’ni temsil etmek ve alınacak kararlarda etkin rol olmak bunun yanında kraliçe Viktorya’yı evliliğinden dolayı tebrik etmektir. Şekib Efendi bu görevlerini yerine getirmek için Hariciye müsteşarı payesiyle Londra’ya tayin edilmiştir.²³⁵

Ahmed Vefik Efendi bir süre Tercüme Odasında görev aldıktan sonra Londra’daki görevi ile tekrar yurt dışına çıkma fırsatını yakalamıştır.²³⁶ 19 Mart 1940 tarihinde İstanbul’dan ayrılarak Londra’ya seyahat etmişlerdir.²³⁷

Şekib Efendi ve maiyetinde olan Ahmed Vefik için bu görev zor ve ehemmiyetliydi. Bunun sebebi ise tertiplenecek olan bu görüşmelere Mehmed Ali

²³² BOA, **İ.MTZ.** (05), 2-47/ HAT: 58235-1423

²³³ BOA, **TS.MA.e**, 419/3

²³⁴ BOA, **İ.MTZ.** (05), 2-47/ HAT: 58235-1423

²³⁵ BOA, **İ.HR.** 132, (15 Mart 1840)

²³⁶ Akün, **a.g.m.**, s. 143-157.

²³⁷ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, C, I, Dergâh Yayınları, Baskı: 3, İstanbul, 1982, s. 150.

Paşa'nın yarattığı Mısır sorunu konusunda Fransa'nın safının belli olmayışydı. Bunun yanında katılım sağlayacak olan Rusya ve İngiltere ise kendi çıkarları doğrultusunda hareket edecektir. Rusya, Hünkâr İskeleyi ile elde ettiklerini korumaya çalışırken; İngiltere ise Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini kırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Mısır'ın İngiltere'nin sömürge yolları güzergâhında bulunması sebebiyle Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da güç elde etmesini istememiştir.²³⁸ Dolayısıyla diplomasiyi çok iyi kullanan ve güçlü pozisyonda olan bu devletlere karşı masada Osmanlı Devleti'ni temsilen usta diplomatlar gerekliydi. Osmanlı Devleti Şekib Efendi'nin bilirkışılığı ve karakterinden emindi ki bu zor görevi ona ve mahiyetindekilere vermişti.

Şekib Efendi ve maiyetindekiler Londra'ya gitmeden önce Paris'e uğramış ve Fransa Hariciye Nazırı ile görüşmeler tertiplemişlerdir. Daha sonra Şekib Efendi Londra'ya elçi olarak tayin edildiğini bildirtmiştir. Bu görüşme esnasında Mısır meselesi ele alınmış ve Londra'da yapılacak olan Mısır görüşmeleri üzerine konuşmuşlardır.²³⁹ Şekib Efendi'nin bu ziyaretinin sebebi Fransa'nın Mısır meselesindeki tavrını Osmanlıdan yana olmasını sağlamaktır. Çünkü Fransa bu konuda Babiâli'ye karşı net tavrını sergilememiştir. Şekib Efendi, kendisine verilen talimatlara uygun olarak diplomatik yola başvurmuş ve Londra öncesi Fransa'ya uğramıştır.

Şekib Efendi 29 Mayıs 1840 yılında maiyetindekiler ile beraber Fransa ile olan görüşmeleri neticelendirdikten sonra asıl görevi olan elçilik merkezinin olduğu Londra'ya gitmişlerdir. Buraya vardığında kendisinin elçi olduğunu belirten mektubu taktim ettikten sonra görevine resmi olarak başlamıştır.²⁴⁰ Burada hemen Mısır meselesi ile ilgili çalışmalarına başlamıştır. Burada yapılan görüşmeler sonucu Ali Paşa'nın Osmanlı devletinin hangi bölgelerine terk edeceğine ve nasıl bir çözüm yapılacağına dair bir taslak hazırlamış ve Osmanlı Devleti'ne bunu rapor etmiştir.²⁴¹

Bütün bu gelişmeler yaşandığı sırada Ahmed Vefik de bunlara şahitlik etme fırsatını yakalamıştır. Ahmed Vefik Efendi'nin diplomatik serüveninin başlangıç

²³⁸ Selim Hilmi Özkan, **Osmanlı Devleti ve Diplomasi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 226-232.

²³⁹ BOA, **İ.MTZ.** (05), 3/65

²⁴⁰ BOA, **İ.HR.** 5/221

²⁴¹ BOA, **İ.MTZ.** (05), 3/74

noktasını bu konular belirlemiştir. O ve Fuad Efendi bütün bu sürece dâhil olmuşlardır. Şekib Efendi ile beraber bir takım halinde hareket etmişlerdir. Şekib Efendi ve maiyeti bu görev sürecini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüşlerdir. Fakat bu dönüş esnasında Şekib Efendi ve mahiyetindeki kâtiplerinin yolları ayrılmıştır. Bu dönüşte Fuad Efendi eşlik etmemiştir. O Londra'dan ayrılmamış ve bir sonraki elçi olan Ali Efendi maiyetinde kâtipliğe devam etmiştir.²⁴²

Ahmed Vefik Efendi Londra'da iki yıla yakın Şekib Efendi ile beraber kalmış ve daha sonra İstanbul'a dönmüştür.²⁴³ Bu görevi ile birlikte rütbeleri artmış, görev üstüne görev ile siyasi ve diplomasi arenasında var olmuştur.²⁴⁴ Ahmed Vefik Efendi 1837 yılında Tercüme Odasındaki göreviyle "Hâcegân"²⁴⁵ sınıfına dâhil olmuştur.²⁴⁶ 1840 yılında ise sefâret kâtipliği olarak Şekib Efendi'nin maiyetinde rütbesi ise "rabia"ya yükseltilmiştir.²⁴⁷

Ahmed Vefik Efendi dil öğrenme konusundaki çabasını daha önce Fransa'da göstermişti. Yurt dışına gitmek için kendisine açılmış ikinci kapı olan Londra'da bulunduğu süre zarfında bu çabasını devam ettirmiştir. Londra'da bulunduğu görev sürecinde dil öğrenme kabiliyeti ona İngilizce konusunda yarar sağlamıştır. Burada olduğu süre içerisinde İngilizceyi de çok iyi öğrenme fırsatı yakalamıştır.²⁴⁸

Ahmed Vefik Efendi'nin yurt dışında görev alması Tanzimat'ın ilk dönemlerine denk gelmişti. Bu dönemde batıyla olan irtibat artmış bir vaziyetteydi. Yabancı lisan bilen yurt dışı görmüş nitelikli kişilere ihtiyaç vardı. Ahmed Vefik Efendi'nin dil öğrenme becerisiyle elde ettiği birikim ve tecrübesi Reşit Paşa gibi bürokratların gözünden kaçmadığı gibi bu yeteneği aynı zamanda onu önemli mevkilere taşımıştır.²⁴⁹ Bunların yanında Ahmed Vefik Efendi tecrübeli bir diplomat olan Şekib Efendi ve Kâtibi Fuad Efendi ile birlikte aynı yere görevlendirilmeleri bir

²⁴² Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 91. BOA, **İ.HR.**, 13/647

²⁴³ Vural, **a.g.e.**, s. 11.

²⁴⁴ Ahmed Hamdi Tanpınar, "Ahmed Vefik Paşa", **İA**, C. I, 1941, s. 207-210.

²⁴⁵ Hâcegân kavramı Osmanlı bürokrasisinde "Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn" olarak geçmektedir. Bu kavram sadece Dîvân-ı Hümâyûn kâtipleri için kullanılmaktadır. (Mehmet İpşirli, **DİA**, C. XIV, s. 430-431)

²⁴⁶ Pakalın, **a.g.e.**, s. 21.

²⁴⁷ Akün, **a.g.m.**, s. 143-157.

²⁴⁸ Hanifi Vural, **Ahmet Vefik Paşa: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 11-12

²⁴⁹ Akün, **a.g.m.**, s. 143-157, Cahit Bilim, "Tercüme Odası", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 1, s. 29-43.

dönüm noktasıdır. Daha sonraki tarihlerde Osmanlı devletini diplomatik krize sokan olaylarda Fuad Efendi'nin üstlendiği rol göz önüne alındığında iki karakterinde bu Londra'daki görev sürecinin kendilerine kattığı tecrübeyi göz önüne sermektedir.²⁵⁰

2.3. Ahmed Vefik Efendi'nin Hususî Görevle Sırbistan'a Gönderilmesi (1842)

1839 yılında Miloş'un Sırbistan yönetimini bırakmasıyla beraber yerine oğlu Milan geçti. Fakat Milan hastalık sebebiyle kısa bir süre sonra vefat etti. Daha sonra yönetime kardeşi Mihail gelmişti.²⁵¹ Abdülmecid tarafından prens tayin edilen Mihail'in Müslüman halka adil davranmaması ağır vergiler koymasının yanında Rusya'nın daha önce olduğu gibi Sırbistan'a müdahalesiyle problemler baş göstermişti.²⁵²

Mihail yönetiminin aksaklarının yanı sıra anayasacılar Mihail'in yönetimine karşı çıkmışlardı. Nihayetinde ihtilal baş göstermişti. Bu ihtilal sonucunda Mihail 1842 yılında ülkeden ayrılmıştı. Daha sonra anayasacı parti meclis oluşturmuş ve büyük isyancının oğlu Aleksandar Karayorgiyeviç başknezliğe seçilmişti.²⁵³ Böylece Mihail Abroviçin azliyle yerine Aleksandar Karayorgiyeviç tayin edilmişti.²⁵⁴

Sırbistan'da yaşanan bu ihtilal ve Mihail'in yönetimi esnasında çıkan sıkıntılar neticesinde Osmanlı Devleti Sırbistan'a memurlar tayin etmişti. Görevlendirilen memurlar arasında Şekib Efendi de vardı. Şekib Efendi yaşanan bu olaylar neticesinde Sırbistan'a gitmiş ve Knez Mihail Bey ile ahali arasında yaşanan sorunlara çözüm getirmiştir.²⁵⁵

Ahmed Vefik Efendi ise Londra'da bir mühlet Şekib Efendi ile beraber kalmış ve Osmanlı Devleti için önem arz eden diplomatik ilişkilere şahit olmuştu. Burada yaklaşık iki yıl ikamet etmiş ve sonrasında İstanbul'a dönmüştü. Ahmed Vefik Efendi ile Şekib Efendi hiyerarşik bir ilişki dâhilinde hareket etmişlerdir. Görünen o

²⁵⁰ Orhan F. Köprülü, "Fuad Paşa, Keçecizâde (1815-1869)", *DİA*, C. XIII, 1996, s. 202-205.

²⁵¹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, C. I, Baskı: 5, Küre Yayınları, İstanbul, 2016, s. 269.

²⁵² Ali Fuad Türkgeldi, *Maruf Simalar*, Hazırlayanlar: Selçuk Akşin Somel, Mehmet Kalpaklı, TTK, Ankara, 2013, s. 192-195.

²⁵³ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye: Reform, Devrim Ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu (1808-1975)*, C. II, e Yayınları, İstanbul, 2010, s. 189.

²⁵⁴ BOA, Y.EE, 32/9.

²⁵⁵ Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 192-195.

ki dönemin bürokrasinin işleyişinin gerektirdiği şekilde Ahmed Vefik, Şekib Efendi'nin himayesinde görevlerini yerine getiriyordu. Şekib Efendi Sırbistan'da meydana gelen ihtilal neticesinde bölgedeki durumun sükûtunu sağlamak ve nasihatlerde bulunmak amacıyla Sırbistan'a 1842'de memuriyetle gönderilmişti.²⁵⁶ Londra'daki kâtiplik görevinden sonra yurda dönen Ahmed Vefik Efendi de Şekib Efendi ile birlikte 1842 yılında ihtilal neticesinde ortaya çıkan durumları düzeltmek için Sırbistan'a gitmiştir.²⁵⁷

Sırbistan'da Mihail, yönetime geçtikten sonra Müslüman halkı zor durumda bırakacak politikalar sergilemişti. Mihail görevlendirdiği memurlarına Müslümanların emlaklarını satın alma yoluna gidilerek el konulması ve yapılan davalar esnasında haksız duruma düşürülmeleri konusunda emirler vermiştir. Ayrıca Sırp halkının silahlanması gerektiği konusunda da uyarılmasını istemiştir. Kısaca Mihail, Osmanlı yönetimine ve yöneticilerine karşıt bir durum sergilemiş ve bu yönde hareket etmiştir.²⁵⁸ Bunun yanında 1841 yılında vuku bulan Bulgar isyanının neticeleri de diğer vilayetlere yansımış ve problemler ortaya çıkarmıştır.²⁵⁹ Mihail, Bulgar isyancılarından kendisine sığınan ihtilalcilere destek vermekten geri durmamıştır. Tüm bunlar yaşanırken Müslümanlar da içinde bulundukları durumdan ötürü muhafız paşalara şikâyetlerini dile getirmişlerdir.²⁶⁰

Dolayısıyla bütün bu gelişmeler yaşanırken Mihail'e karşıt görüş bildiren muhalifler, içinde bulundukları durumdan kurtulmak için çözüm yolu aramışlardır. Bunun için Mihail'in yönetimden indirilerek yerine Aleksandar Karayorgiyeviç'in geçmesini tertiplemek istemişlerdir. Fakat bunun dış devletlerin nezdinde bir isyan girişimi olarak değerlendirilmesini istememişlerdir. Dolayısıyla bu durumun çözümü için Osmanlı devletine müracaatta bulunmuş ve bu konuyla ilgilenmesi için memur talep etmişlerdi.²⁶¹

²⁵⁶ BOA, HR.SFR.3, 2/9. HR.SFR.3, 2/36

²⁵⁷ Akün, a.g.m., s. 143-157.

²⁵⁸ Ayşe Özkan, **Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı: 1830-1878**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.77-78

²⁵⁹ Halil İnalcık, **Tanzimat Ve Bulgar Meselesi**, Kronik Yay. Baskı: 4, İstanbul, 2018, s. 56-57.

²⁶⁰ Ayşe Özkan, "Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması (1830-1878)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2009 s. 75-76.

²⁶¹ A.y, s. 77.

Babıali'ye yapılan bu yardım çağrısı neticesinde Şekib Efendi yaşanan bu olayların hallolması için maiyetindeki Ahmet Vefik Efendi ve diğerleriyle beraber buraya görevlendirilmiştir.²⁶² Şekip Efendi 26 Temmuz 1842 tarihinde Belgrat'a varmıştır.²⁶³ Bölge halkı Şekip Efendi'ye meramlarını dile getirmiş ve Mihail Bey'den şikâyetçi olduklarını bildirmişlerdir. Mihail Bey ve yandaşlarının yaptığı haksızlıkları dile getirerek yönetimde artık Mihail Bey'i istemediklerini görev yapamaması gerektiğini dile getirmiştir.²⁶⁴ Şekib Efendi'nin Belgrad'a gelmesinin akabinde Toma Vuçiç Perişić önderliğinde ihtilal başlatılmış ve Mihail ile yapılan çatışma sonrasında Mihail yenilmiş Sırbistan'ı terk etmiştir.²⁶⁵

Şekip Efendi daha sonra Belgrat muhafızı Kâmil Paşa'yla görüşüp birlikte hareket etme kararıyla Sırbistan'da var olan özel yönetimi sağlamayı ve bölgede geçici idare kurulmasının sağlanmasına karar verdiler. Ayrıca Mihail Bey'in bir daha bölgeye dönmemesini sağlamak için önlemler almaya çalışacakları konusunda Şekip Efendi ve Kamil Paşa aralarında karar aldılar.²⁶⁶

Daha sonra bölge ahalisi Şekip Efendi'ye Aleksandr Kara Yorgi'nin başknez olarak seçilmesi konusunda bir dilekçe sunmuştur. Dilekçede yer aldığı üzere Şekip Efendi'den Aleksandr Kara Yorgi'nin bölgeye başknez olarak seçilip bunun Babıali tarafından kabul edilip, atanmasını istenilmekteydi. Şekip Efendi bu dilekçe üzerine Babıali'ye durumu iletmiştir. Babıali bölgedeki ahalinin bu isteğine olumlu bakmıştır. Bunun üzerine ahalinin bu talebinin yerine getirilmesi için bölgeye emir göndermiştir.²⁶⁷ Babıali bu kararı alırken Mihail Bey ve ailesinden herhangi bir kişinin beyliğe getirilmemesini kesin olarak belirtmiştir.²⁶⁸

Şekib Efendi ve maiyetinde olan Ahmed Vefik de Sırbistan'da yaşanan bütün bu gelişmelere dâhil olmuş ve çözüm arayışı içerisine girmişlerdi. Dolayısıyla hem Mihail'in yönetim sırasında çıkardığı huzursuzluk ve sergilediği haksız tutuma karşı

²⁶² Vak'anüvis Ahmed Lutfi Efendi Tarihi, Sadeleştiren: Yücel Demirel, C. VI-VII-VII, Tarih Vakfı Yay.-Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s. 1132.

²⁶³ BOA, İMSM, 54/1586

²⁶⁴ Ahmed Lutfi Efendi Tarihi, s. 1133

²⁶⁵ Özkan, a.g.e., s.78

²⁶⁶ Türkgeldi, a.g.e. s. 193-196

²⁶⁷ Ahmed Lutfi Efendi Tarihi, C. VII., s. 1133

²⁶⁸ Türkgeldi, a.g.e., s.192-197

koymuş bunun yanında Bulgar isyanı neticesinde ortaya çıkan kışkırtmaların müdahalesi konusunda çözüm getirmişlerdi.²⁶⁹

Ahmed Vefik Efendi Babıali tarafından kendisine verilen Sırbistan görevini tamamladıktan sonra 1845 yılının sonuna doğru İstanbul'a dönmüştür.²⁷⁰ İstanbul'a döndükten sonra hemen akabinde Tercüme Odası Birinci Sınıf Halifeliği ile Yolcu Pasaportları Muayene Müdürlüğü görevine getirilmiştir.²⁷¹

Ahmed Vefik Efendi 1848-49 tarihlerinde bir yandan Osmanlı Devleti'nin ilk salnamesini hazırlarken diğer yandan şair Lamartine'nin²⁷² çiftlik meselesinde kendisine yardımcı olmuştur.²⁷³ Türkiye'ye yerleşmek isteyen Lamartine'ye verilecek çiftlik için onun arkadaşı Charles Rolland ile Aydın'a gitmiştir. Ahmed Vefik Efendi bu meseleyle ilgilenirken aynı zamanda 1848 ihtilalleri neticesinde ortaya çıkan mülteci meselesinin çözümü için görevlendirilmişti.²⁷⁴

2.4. Avrupa'da Meydana Gelen İhtilaller: 1848 İhtilali

Avrupa'da 1815-1830 yıllarında meydana gelen siyasi ekonomik kültürel gelişmeler 1830 yıllarında güç kazanarak 1840'lı yıllarda farklı bir ivmeye taşınmıştır. Viyana Kongresi'nin kurduğu statükocu düzen bu yeni oluşum ve gelişim ile yıkıma uğramıştır.²⁷⁵

Avrupa tarihi 1815-1870 tarihleri arasında yeni kavramlar ile tanışmış ve bu kavramlar çerçevesinde toplumda dalgalanmalar sahne almıştır. Liberalizm, Nasyonalizm ve Sosyalizm akımları topluma sirayet etmiş ve yeni çalkantılı bir dönem başlamıştır. Bu akımlar süreç içinde gelişim göstermiş ve etkisini sürdürmüştür. Liberalizm 1830'larda ihtilallerin temel faktörünü oluştururken, 1840'lı

²⁶⁹ Türk geldi **a.g.e.**, s. 192

²⁷⁰ Pakalın, **a.g.e.**, s. 13.

²⁷¹ Necip Aksop, "Ahmet Vefik Paşa", **Uludağ Bursa Halkevi Dergisi**, Sayı: 56, Şubat 1943, s. 17-18.

²⁷² "Alphonse de Lamartine, Fransız yazar, şair ve politikacıdır. 1790 yılında Paris'te dünyaya gelen Lamartine Fransız Edebiyatı'nda göl şairi ve İtalya'da bir balıkçı kızına duyduğu aşkı dile getirdiği Graziella adlı romanın yazarı olarak ün kazanmıştır. 1854 yılında yayınlanan Histoire de la Turquie (Osmanlı Tarihi) önemli eserleri arasındadır. 1849 yılında Osmanlı'yı ziyaret etmiş olan Lamartine İzmir-Tire'de Sultan Abdülmecid'in kendisine hediye ettiği çiftlikte kalmıştır. İstanbul'a o denli hayran olmuştur ki İstanbul'u ilk görüşünde "Tanrı ve insan, tabiat ve sanat burada, insan gözünün yeryüzünde görebileceği en harika görünüşünü beraberce oturtmuş ve yaratmışlardır" diye not düşmüştür." (Madendağ, **a.g.e.**, s. 27.)

²⁷³ Ahmed Refik, **Lamartine, Türkiye'ye Muhaceret Kararı, İzmir'deki Çiftliği (1849-1853)**, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1925, s. 3-23.

²⁷⁴ Madendağ, **a.g.e.**, s. 28.

²⁷⁵ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih, 1789-2014**, Der Yayınları, Basım: 10, İstanbul, 2015, s. 139.

yıllara damgasını vuran akım Nasyonalizm yani Milliyetçilik akımıdır.²⁷⁶ Bu akımların bıraktıkları etkiyle Avrupa toplumu yeniden şekillenmiştir. Bu tarihler de devletlerarası ilişkiler değişime maruz kalmıştır. Mutlakiyetçi devletler birbirleriyle olan irtibatlarını arttırıp liberal devletler karşısında güçlü konum elde etme çabası gütmüşlerdir.²⁷⁷

1848 ihtilalinin çıkış sebepleri arasında, Viyana Kongresi'nin getirdiği mutlakiyetçi düzenin sonuçları yer alıyordu. Viyana Kongresi kararlarıyla ortaya konulan ayrımcı tablo ve ayrıştırıcı politika ihtilallerin sahneye çıkmasında rol oynamıştır. 1830 ihtilalleri Belçika ve İspanya gibi ülkelerde beklenen başarıyı yakalayamamış ve nihayetinde 1848 ihtilallerinin baş göstermesine sebep olmuştu.²⁷⁸ İhtilaller Avrupa'yı temelden sarsmış ve 1848 ihtilalleri ilk olarak Fransa'da baş göstermiştir. Hem siyasi hem de içtimai özellik taşıyan bu ihtilal, Fransa'da krallık rejimini ortadan kaldırmış ve yerine cumhuriyet ilan edilmiştir. Nihayetinde ihtilal kısa süre içinde İtalya, İrlanda, İspanya, Hollanda, Avusturya ve Macaristan'a sıçramıştı.²⁷⁹ İhtilallerden en fazla etkilenen iki devlet Macaristan ve Polonya olmuştur.²⁸⁰

2.4.1. 1848 Macar Milliyetçi Girişim ve Macar Mültecileri

Meselesi

1848 ihtilal hareketlerinin etkilediği bir diğer bölge de Macar toprakları olmuştur. Avusturya-Macaristan imparatorluğu dönemin diğer imparatorlukları olan Osmanlı ve Rusya Devleti gibi bünyesinde çok farklı etnik ırk ve kültür barındıran bir yapıya sahipti. Bu çeşitlilik Habsburg İmparatorluğunun siyasi sosyal bütün varlığında yer edinmiş ve 1848 ihtilalleri endişe uyandırmıştır. Nihayetinde baş gösteren ihtilallerle imparatorlukta bir yandan mutlakiyet yönetimine karşı çıkılırken

²⁷⁶ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914**, TTK, Ankara, 1997, s. 111-112.

²⁷⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 139.

²⁷⁸ Musa Gümüş, "1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. yüzyıl Türk Diplomasisi", **History Studies**, V. 2/2 2010, s. 256.

²⁷⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi: nizam- 1 Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789 - 1856)**, C. V, Baskı: 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 213.

²⁸⁰ Musa Gümüş, **Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh Ve Macar Mültecileri**, Libra Kitapçılık Ve Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 28.

diğer bir yandan ise Alman olmayan milletler bağımsızlık için mücadeleye girişmişlerdir.²⁸¹

İngiltere, Belçika, Fransa ve İsviçre’de boy gösteren ihtilaller mevcut hükümetlerin yetersizliği karşısında demokratik reform ile toplumsal değişim yanlısı politikalar güdüyordu. Bunun yanında İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan’da baş gösteren bu ihtilaller yabancı yönetimi ve Metternich’in ısrarla üzerinde durduğu mutlak yönetimine, başkaldırışı niteleyen Nasyonalist hareketlerdir.²⁸² Metternich’in düsturu:

“Avrupa uyum içinde olmalı birinin toprak bütünlüğünü ulusalcı hareketler tehdit ediyorsa diğerleri bunu önlemeli uyumcu ve barışçı bir Avrupa ile restorasyon mümkün olabilir ve ulusalcı cumhuriyetçi ayaklanmalar önlenabilir” şeklinde bir politika çizgisi idi.²⁸³

Hürriyetçi fikirler ortaya koyan cemiyetlerin propagandaları sonucu İtalya’da meşruti yönetim kurulmuştur. Avusturya yönetimi altında bulunan Lombardia ve Venedik hürriyetçileri de Habsburg İmparatorluğunun baskıcı rejimi karşısında harekete geçmiş ve bağımsızlık talep etmişlerdi.²⁸⁴ Macarlar daha önce de Avusturya’nın mevcut rejimi karşısında harekete geçmiş fakat başarılı sonuç elde edememişlerdi. Avrupa’yı büyük oranda sarsan ihtilallerin Fransa’da baş göstermesi üzerine haberlerin kısa süre içerisinde yayılması Macarları büyük oranda etkilenmiş nihayetinde ihtilal bayrağını açmışlardı.²⁸⁵

1848 Mart ayında başlayan Macar ayaklanmaları Louis Kossuth’un da yer aldığı Macar liderler öncülüğünde başlatılmış ve anayasacı düzen istikamet doğrultusunda Macaristan için özel bir kabine kurulmasını talep etmişlerdir.²⁸⁶ Louis

²⁸¹ Bayram Nazır, “Mülteciler Meselesi 1849-1851”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Yakınçağ Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s. 14.

²⁸² Hüner Tuncer, **Osmanlı-Avusturya İlişkileri 1789-1853**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 135-136.

²⁸³ İlber Ortaylı, **Osmanlıda Milletler ve Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2012, s. 230-231.

²⁸⁴ Salih Münir Paşa(Çorlu), **Geçmiş Zamanlar: II. Abdülhamid Devri Osmanlı Diplomasisi, İstanbul ve Paris Hatıratı**, Hazırlayanlar: Ali Birinci, Selma Günaydın, TTK, Ankara, 2015, s. 535-537.

²⁸⁵ Bayram Nazır, **Macar ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlıya Sığınanlar**, Yeditepe Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2016, s. 19-22.

²⁸⁶ Ahmed Refik, **Türkiye’de Mülteciler Meselesi (1849-1851)**, Haz. Muhammed Sarı, Çizgi Kitabevi, Konya-İstanbul, 2021, s. 9-29, Musa Gümüş, **Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 28,

burjuva sınıfına verilen imtiyazların ve ağır vergilerin kaldırılması bunun yanında basın özgürlüğünün yanında anayasacı hükümet sistemine geçilmesini teklif etmiştir.²⁸⁷

1848 Macar ihtilali sürecinde imparator Ferdinand yönetimden çekilmiş ve yerine yeğeni Joseph geçmiştir. Bu süreçte Avusturya, Macar hareketliliğine karşı dış ilişkilerde Rusya'ya yönelmiştir. Rusya ile belli başlı talepler karşılığında²⁸⁸ ittifak içerisine girilmiştir.²⁸⁹ Rusya imparatoru Çar Nikola ile girişilen ittifak sonucunda Macarlara karşı savaş açılmıştır.²⁹⁰

Macar özgürlük savaşında Macar kuvvetleri yer yer başarı elde etmiş fakat Rus ordusunun yardımıyla yenilgiye uğradılar. Pek çok yerde mağlubiyet yaşayan Macarlar çok sayıda esir vererek dağıldılar. Osmanlı büyükelçisi, Temeşvarda mağlubiyet yaşayan Macarların Orsova bölgesine doğru hareket ettiklerini bildirmiştir. Bu doğrultuda gerçekleşecek Macar iltica girişiminden dolayı Osmanlı Devleti'ne uyarıda bulunmuştur. Osmanlı Devleti bu süreci yakından takibe almış ve Avrupa'da yaşanan bu durumun Osmanlı devleti toraklarına yansımaları konusunda endişe duymuştur.²⁹¹ Ayrıca Macar sığınmacılarının yanında Macarlılara yardımda bulunduklarından dolayı Polonyalı mültecilerde Osmanlı devletine sığınma talebinde bulunmuşlardır.²⁹²

2.4.2. Macar Mültecileri Problemi Karşısında Osmanlı Diplomasinin Tutumu

Mehmed Ali Paşa sorunu halledildikten sonra Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı aşamasına gelene kadar ki süreçte 12 yıllık bir barış ve sükût dönemine girmişti. Tanzimat Devri'nin getirdiği yeniliklerle birlikte Abdülmecid (1839-1861) devrini kapsayan bu dönemde yapılan reform çalışmaları neticesinde Avrupa ile yakın ilişkiler içerisine girilmiştir. Osmanlı Devleti kendini toparlamak ve dağılmayı engellemek kaygısı taşımakla beraber bunu engellemek adına batıya yakın olma

²⁸⁷ Abdullah Saydam, "Osmanlıların Siyasî İlticâlara Bakışı Ya Da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi", **Belleten**, C. LXI, Sayı: 231, Ankara, 1997, s. 341.

²⁸⁸ BOA, **HR.MKT**, 28/16.

²⁸⁹ Bayram Bayrakdar, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Devletler Hukuku Açısından 19. Yüzyılda Osmanlı'ya Sığınan Lehistan Ve Macar Mültecileri Hakkında Bazı Düşünceler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 39, 2019, s. 759-778.

²⁹⁰ Ahmed Refik, **a.g.e.**, s. 19-21.

²⁹¹ Saydam, **a.g.e.**, s. 342.

²⁹² Gümüş, **a.g.e.**, s. 30.

politikası gütmüştü. Bu sayede Rusya ve Avusturya ile gerginlik yaşayan İngiltere ve Fransa'nın desteğini sağlamak adına bu devletlerle dost olma çabası içerisine girmiştir.²⁹³

1820'li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti topraklarında baş gösteren ayaklanmalar Tanzimatçıları Metternich politikasına yakın tutmuştur. Fakat buna rağmen Osmanlı Devleti, Metternich prensiplerinin aksine Avrupa ulusalcılığına karşı oluşan "*Mukaddes liga*"²⁹⁴ ile birlikte hareket etmemiştir. Bunun en güzel örneği Macar-Polonya mültecileri meselesidir. Osmanlı bürokrati bu meselede ısrarcı davranmış ve 1848 ihtilalleri neticesinde ortaya çıkan mültecilerin iade edilmemesi konusunda ısrarcı politika sergilemişlerdi.²⁹⁵

19. yüzyılın başından itibaren Macarlar bağımsızlık için mücadele etmişlerdir. Avusturya tarafından bastırılmaya çalışılan bu mücadele nihayetinde Macarları yeni yurt arayışına sürüklemiştir. Uluslararası diplomatik krize sebep olacak bu göç mülteci meselesini ortaya çıkmıştır. Bütün bu süreç dâhilinde meydana gelen mülteciler meselesinde Osmanlı Devleti önemli rol üstlenmiştir.²⁹⁶

Avrupa'da meydana gelen bu ihtilaller neticesinde 1849 yılında çok sayıda Macar ve Polonyalı mülteci Osmanlı Devleti'ne iltica etmiştir. Osmanlı'ya sığınmak üzere mülteciler kara yoluyla Osmanlı sınırındaki Orsova'ya daha sonra Vidin'i müteakip Lon, Palanka, Plevne, Tırnova, Osmanpazar, Eskicuma ve Şumnu güzergâhından Varna'ya varmışlardır. Buradan İstanbul'a deniz yoluyla geçtikten sonra Bursa daha sonra Kütahya'ya dağılmışlardır.²⁹⁷ Osmanlı'ya sığınma talebinde bulunan ilk mülteci kafilesi, generallerin, subayların yer aldığı politik aydınlardan oluşan önemli bir topluluktan oluşuyordu.²⁹⁸ Osmanlı'ya iltica eden Macar

²⁹³ Hüner Tuncer, **Osmanlı Avusturya İlişkileri: 1789-1853**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 135.

²⁹⁴ Karlofça Antlaşması(1699) sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa Devletlerinin bir araya gelmesiyle oluşturdukları topluluk. İlber Ortaylı, "Teşkilat-ı Mahsusa var mıydı?" **Milliyet**, 26.02.2012, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/teskilat-i-mahsusa-var-miydi-1507893>, (çevrimiçi) 09.05.2020.

²⁹⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı'da Milletler Ve Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2012, s. 230.

²⁹⁶ Sevim Binici, "1848/49 Macar Bağımsızlık Harekâtı İçerisinde Osmanlı Devleti'nin Rolü", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. XI, Sayı: 55, Şubat 2018, s. 241-242.

²⁹⁷ Gülnar Kara, **Polenezköy'ün Kurucularından Çaykovski Mehmed Sadık Paşa'nın Osmanlı Anıları**, Kömen Yayınları, Konya, 2016, s. 233.

²⁹⁸ Musa Gümüş, 1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. Yüzyıl Türk Diplomasisi, **History Studies** V. 2/2 2010, s. 260. Shaw, **a.g.e.**, s. 153.

mültecilerinin Avusturya'ya karşı tekrar harekete geçme eyleminin önlenmesi ve Rusya ve Avusturya ile problem yaşamamak için görevlilere, mültecilerden silahların alınması konusunda emir verilmiştir.²⁹⁹

Osmanlı Devleti'nin mültecileri kabul etmelerine karşılık Rusya, Polonyalıları, Avusturya ise Macarların iadesi konusunda ısrarcı tavır içindeydiler.³⁰⁰ 14 Ağustos 1949'da Avusturya Büyükelçisi ve iki gün sonra Rusya Elçisi, Osmanlı Devleti'ne nota vererek mültecilerin iadesini istemişlerdi.³⁰¹ Rusya Elçisi Titov'un verdiği nota ve açıklamalara karşılık Abdülmecid:

“Avusturya'ya Çar tarafından yapılan yardımların iyi bir sonuç vererek ihtilâlin bastırıldığını ve ülkeme sığınan mültecilere dâir devletimde bulunan olağanüstü temsilci Ortaelçi Mösyö Titof'un görevlendirildiği mektubu memnuniyetle aldım. Devletimin endişe ve teessüfle baktığı ihtilâlin ortaya çıkan neticesinin bu suretle derhal bildirilmesi konusundaki himmetlerinizin beni ne kadar sevindirdiğini anlatamam. Bundan dolayı haşmetmeablarınızı kutlarım. Hükümdarlığın meşru haklarını koruma konusundaki gayretlerinizin daima en iyi sonuca ulaşmasını cenab-ı rabbülaalemin”de temenni ederim. Devletimle sizin devletiniz arasında mevcut olan işbirliği ve karşılıklı dostluğun güçlendirilip arttırılması yolundaki halisane niyetime küçük de olsa şüphe düşürebilecek şeyler kabul edilemez. Bu sebeple Divân-ı Hümayûnumuz Amedçisi Fuad Efendi³⁰² vasıtasıyla bildirmeyi uygun buldum. Fuad Efendi'nin bildireceği şeylerin takdiri ve değerlendirilmesini insaf ve kereminize havale ederim. Kuvvetle ümid ederim ki, kendisinin gerek zatınıza olan halisane dostluğunun kuvvet ve saflığına ve gerekse mültecilerin beri tarafta kalmaları halinde gerçekten ve etkili bir şekilde muhafaza edileceğine dâir dostluğumuz adına verdiği güvencelere itimad olunur. Zatınıza olan

²⁹⁹ Kara, a.g.e., s. 233-234.

³⁰⁰ “Macarlar naçar kalarak birçoğu Devlet-i aliyye'ye iltica eylediler. Rusya ve Avusturya Devleti anların red ve iadelerini teklif ettiler.” Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir:1-12**, Haz. Cavid Baysun Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 12-13.

³⁰¹ Turgut Subaşı, “Abdülmecid Dönemi Osmanlı İngiliz İlişkileri”, **Osmanlı Diplomasi Tarihi; Kurumları Ve Tatbiki**, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, Baskı: 2, Altın Ordu Yayınları, Ankara 2018, s. 189.

³⁰² Abdülmecid'in devlet adamlarına devrettiği bu mülteci meselesi Osmanlı bürokrati tarafından başarılı bir şekilde sürdürülmüştür. Macar ihtilali neticesinde Osmanlı Devleti'ne sığınan Leh ve Macar mültecilerin meselesinin görüşülmesi için Fuad Paşa Bükreş'ten Varşova'ya gönderilmiştir. Fuad Paşa etkin bir rol üstlenmiştir. BOA, A.)MKT, 224/56.

*hürmet ve dostluğumun bu vesileyle yeniden teminine çalıştım” şeklinde cevap verilmiştir.*³⁰³

Osmanlı Devleti’ni zorlu bir diplomasi savaşına sokan bu talebin reddedilmesi üzerine Rusya ve Avusturya Osmanlı devletiyle ilişkilerini durduklarına dair açıklama yaptılar. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa’nın da Osmanlı’dan yana tutumunun eklenmesi üzerine oluşan diplomatik krizde dönemin önemli siyasetçilerinden Lord Palmerston’un de desteğiyle sükût sağlanmıştır.³⁰⁴

2.4.3. İhtilal Hareketlerinin Eflak-Boğdan’a (Memleketeyn)

Yansımaları

Osmanlı Devleti mültecilerin uygun bölgelere yerleştirilmesi ve korunması ile ilgili adımlarını devam ettirdiği sırada, 1848 ihtilallerinin prensliklerde de etkisini göstermesiyle Eflak ve Boğdan da ayaklanmalar baş gösterdi.³⁰⁵ Ortaya çıkan ihtilal neticesinde bağımsızlık ilan edildi ve Rus danışmanlar ülkeden sürüldü. Bu durum üzerine Avusturya Rusya’dan destek istedi. Rusya Avusturya’nın kendisinden destek isteyeceği fırsatını yakalamış ve Eflak Boğdan’a asker sevk etmiştir.³⁰⁶

Eflak ve Boğdan’da çıkan ayaklanmalarla birlikte ihtilal çanları Osmanlı Devleti topraklarına da sıçramıştır. Rusya’nın Eflak’a asker çıkartması Osmanlı Devleti’nde diplomasi krizi başlatmıştır. Diplomasi kanalıyla duruma müdahalede bulunan Osmanlı Devleti bunun üzerine Fuad Efendi’yi Bükreş’e komiserlik ile görevlendirmişti.³⁰⁷ Bu süreçte Rusya’nın müdahalesi sonucu ortaya çıkan bir takım sorunların görüşülmesi için Osmanlı Devleti tarafından Petersburg’a gönderilmiştir.³⁰⁸ Fuad Efendi Petersburg’a vardığında ilk etapta Çar ile görüşmesine izin verilmemiştir. Fakat edildiği diplomatik tecrübeler ve kabiliyeti sayesinde Çar ile görüşmeyi başarmıştır. Bu görüşmeler esnasında Çar’ın kendisine Osmanlı

³⁰³ Gümü, a.g.e., s. 264-265.

³⁰⁴ Bayram Soy , “Lord Palmerston’un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, Sayı: 7, Aralık 2007, s. 156-157.

³⁰⁵ Shaw, a.g.e., s. 174-175.

³⁰⁶ Gümü, a.g.e. S. 259.

³⁰⁷ “Ol devirde Avusturya devletinde zuhura gelen ihtilal üzerine Macarlar ayaklanıp Avusturya’ya isyan ile galebe çaldılar. Eflak-ı ihtilaliyye Eflak ve Boğdan’a dahi sirayet etmekle bir taraftan asakir-i Devlet-i aliyye ve öte taraftan asakir-i Rusya Memleketeyn’e girdi. Amedi-i divan-ı hümayun Fuad Efendi dahi fevkalade me’mur olarak Bükreş’e gönderildi. Anınla beraber asker kumandanı ferik Ömer Paşa idi ki muahharen serdar-ı ekrem olan meşhur Ömer Paşa’dır.” Cevdet paşa, a.g.e., s. 12.

³⁰⁸ Abdurrahman Şeref, a.g.e., s. 82-83.

Devleti'nin mülteciler konusunda batıya yaranmaya çalıştığını vurgulaması üzerine Fuad Efendi:

“Buna sebep sizsiniz. Zira siz bizi çok sıkıştırıyorsunuz. Ne yapalım biz de Frenklerin kucığına düşüyoruz. Yoksa biz setre (bir nevi ceket) giydikse setreyi kaldırıncı altından acem gömleği çıkar” şeklinde latifede bulunmuştur.³⁰⁹

Yapılan görüşmeler sonucu Petersburg Konvansiyonu imzalanmış ve durumun sükûtu sağlanmıştır.³¹⁰ Bu antlaşma da alınan kararlar gereği; Macar ve Leh mültecilerden isteyenler ülkelerine geri dönebilecek, diğerleri ise Osmanlı Devleti tarafından Rusya ve Avusturya sınırlarından ayrı yerlerde ikamet etmeleri sağlanacaktır.³¹¹

2.4.4. Ahmed Vefik Efendi'nin 1849 Macar Mültecilerinin

İskânı Edilmesindeki Rolü: Macar Mülteci Memuriyeti

Osmanlı Devleti kendi saygınlığı korumak adına mültecilerin geri iade edilmemesi konusundaki tutumu ısrarcı olmuştur. Osmanlı bürokratları başta Fuad Efendi olmak üzere bu meseleyi diplomasi yoluyla halletme çabası içerisine girmişlerdi.³¹²

Osmanlı Devleti'ne sığınan mülteciler konusunda varılacak sonuç konusunda devlet görüşmelerini sürdürürken diğer bir yandan sınır boylarına yığılan ve yerleşim bölgelerinde ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesi adına mülteciler Vidin³¹³ bölgesine geçici olarak yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.³¹⁴ Bu bölgenin Rus sınırına yakınlığı sebebiyle ortaya çıkacak problemlerin yanında kış aylarının yaklaşmasıyla birlikte erzak ve barınma problemiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bölgeye gelen mülteci sayısının artmasıyla birlikte güvenliği sağlamada da problemler ortaya çıkmış bunun üzerine Ziya Paşa Babıali'ye durumu bildirmiştir. Bütün bu problemlerle beraber Rusya'nın mültecilerin iadesi konusundaki tutumunun üzerine

³⁰⁹ Vedat Onur, *Tanzimat Devri'nin Büyük Unutulmaz Devlet Adamları*, Y.Y, Ankara, 1964, s. 83-84.

³¹⁰ Karal, *a.g.e.*, s. 214.

³¹¹ Uçarol, *a.g.e.*, s. 227

³¹² Emine (Atılğan) Gümüşsoy, “Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa (1815 – 1869)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi , Ankara, 2006, s. 323, Gümüş, *a.g.e.*, s. 31, Ahmed Refik, *a.g.e.* s. 46-69 , BOA ,*A.)MKT*, 224/56.

³¹³ BOA, *A.)DVN*, 46/387,(Vidin Kaymakamı Faik Bey'e Leh ve Macar Mültecilerinin Vidin'den Şumnu'ya nakledilmesi konusunda verilen talimat.

³¹⁴ Saydam, *a.g.e.*, s. 353.

Vidin bölgesinde toplanan mültecilerin kasım ayının başlarında Şumnu'ya gönderilmesine karar verilmiştir.³¹⁵

Vidin'den sevk edilecek mülteciler dört gruba ayrılmıştır. İlk grup olan Polonyalılar 30 Ekim 1849 Şumnu'ya gönderilmiştir. Mülteciler havaların çok soğuk olması nedeniyle üç hafta süren yolculuk sonrası Şumnu'ya varmışlardır.³¹⁶ Mültecilerin ihtiyaç duydukları her türlü masraf ve giderleri Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından karşılanmıştır.³¹⁷

14 Ekim 1849 tarihinde Titov'un Osmanlı Devleti'ne verdiği notada iyi niyet içinde oldukları ve isteklerinin kabul edilmesi karşılığında diplomatik ilişkilerin başlatılacağı yönünde talimat verilmişti. Mülteci meselesini kapsayan bu talimatın içeriğinde mültecilerin ikamet edecekleri ve hangi yerleşim yerlerinde tutulmaları gerektiğine dair şartları kapsıyordu.³¹⁸ Aynı zamanda Stürmer, Hariciye Nazırı Ali Paşa'ya verdiği bildiride mülteci meselesinin kesin çözümü için kendilerine verilecek listedeki kişilerin Osmanlı Devleti tarafından gözetim altında tutulmaları ve kendilerine zarar vermelerini engellemelerini istemişlerdir.³¹⁹

Yapılan diplomatik görüşmeler sonucunda toplanan Meclis-i Mahsûs'ta Şumnu mülteci kampında olan bu listedeki kişiler ve diğer mültecilerin Kütahya Malta ve Halep'e nakillerine karar verilmiştir.³²⁰ Böylece zorunlu ikamete tabi tutulan Macar ve Leh mülteciler Avusturya ve Rusya sınırlarından uzakta kalıp onlar için tehlike arz etmeyecekti.³²¹

Bükreş'te özel görevde bulunan Fuad Efendi Macar mülteci meselesi görüşmelerinden dolayı Büyükelçilik sıfatıyla Petersburg'a görevlendirilmişti. Fuad Efendi Bükreş'ten ayrılmadan önce görevini Ömer Efendi'ye devretmişti.³²² Bükreş'te durumun böyle olmasına karşılık Osmanlı Devleti Bükreş'e Fuad Efendi'yi görevlendirmeyi gerek görmemiş ve yeni bir komiser atamaya karar

³¹⁵ Binici, **a.g.e.**, s. 343-344.

³¹⁶ György Csorba, "Macar Mültecileri", **Türkler: Osmanlı**, C. XII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 805-812.

³¹⁷ BOA, **C.HR.**, 87/4343.

³¹⁸ Gümüş, **a.g.e.**, s. 267.

³¹⁹ Saydam, **a.g.e.**, s. 371.

³²⁰ **A.e.** 360-374

³²¹ Hüner Tuncer, **Kırım Savaş Ve Diplomasi(1853-1856)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 31-32.

³²² Gümüşsoy, **a.g.e.**, s. 19.

kılmıştır.³²³ Böylece Ahmed Vefik Efendi Eflak ve Boğdan Komiserliğine atanmıştır. Fakat Ahmed Vefik Efendi bu görevini yerine getirmeden önce mülteci meselesinin halli için Şumnu'ya gidecek ve Rusya Devleti'nin verdiği listede yer alan kişilerin Malta, Kütahya ve Halep'e nakilleriyle ilgilenenecekti. 23 Aralık 1849 tarihinde göreve getirilen Ahmed Vefik Efendi hastalığı nedeniyle İstanbul'dan hareket etmesi bir buçuk ay gecikmeli olmuştur.³²⁴

Şumnu'da bulunan mültecilerin nakli için mülteciler meselesine memur tayin olunan Ahmed Vefik Efendi'nin yerine getirmesi gereken hususlar da belirtilmişti.³²⁵ 17 maddeden oluşan talimatnamedeki hususlarda:

- Şumnu'ya vardığında oradaki yöneticiler ile işbirliği içinde hareket edecek ve listede yer alan mültecilerin yerine başkasının gönderilmemesine dikkat edilecek.
- Listede yer alan kişiler arasında Rusya tarafından belirtilenler Malta'ya, Avusturya tarafından belirtilenler Kütahya'ya, Müslümanlar ise Halep'e gönderilecektir.
- Mültecilerin her türlü ihtiyaçları karşılanacak.
- Avusturya vatandaşı olmayıp Malta'ya gitmek isteyen olursa gönderilecek.
- Listede ismi olamayanlar Avusturya'ya gönderilmeyecek ve Ahmed Vefik Efendi böyle bir teklifte bulunmayacak.
- Ahmed Vefik Efendi Şumnu'daki Avusturya Konsolosluğu ile müzakere içerisinde olacak.
- Abdülmecid tarafından gönderilen 150.000 kuruş Halep, Kütahya ve Malta'ya gidecek mültecilere dağıtılacak.
- Mültecilere iyi davranılacak ve kaçmamaları konusunda dikkatli olunacak ayrıca Ahmed Vefik Efendi tarafından kendilerine tavsiyelerde bulunacak.
- Mültecilerin atlarının güvenliği sağlanacak.
- Mültecilerin kış sebebiyle temin edecekleri bir ihtiyaçları olur ise Şumnu'da bunun için 5 günden fazla zaman verilmeyecek.

³²³ Ahmed Refik, **a.g.e.**, s.197-198

³²⁴ Nazır, **a.g.e.**, s. 193-196. Ahmed Refik, **a.g.e.**, s. 197-205.

³²⁵ BOA, **İ.DUİT**, 148/33.

- Ahmed Vefik Efendi Şumnu'ya vardığında mülteciler kendisine zor durumlar yaşatabilir fakat o bu durumu kendilerine izah edecektir.

Geriye kalan maddelerde yukarıda da değinildiği üzere aynı şekilde mültecilerin güvenliği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Ahmed Vefik Efendi Şumnu'ya vardığında durumu Babıali'ye sık sık rapor edecek ve Şumnu'daki görevi sona erince Bükreş'e gidecektir.³²⁶

Ahmed Vefik Efendi Şumnu'ya vardığında büyük bir coşku ile karşılanmıştır.³²⁷ Mülteciler Osmanlı Devleti tarafından atanan bu yöneticinin kendi problemlerini çözeceklerine dair inançlarından dolayı onu coşku içinde karşılamışlardır. Mültecilerin yanında Türk sivil ve askerî yöneticiler de Ahmed Vefik Efendi için büyük bir tören düzenlemişlerdir. Bu karşılamadan memnun kalan Ahmed Vefik Efendi mültecilerde iyi dileklerde bulunmuş ve bundan sonraki süreçte durumlarının düzelmesi için padişahın kendileriyle ilgilendiğini iletmiştir.³²⁸

Ahmed Vefik Efendi Şumnu'ya geliş sebebini açıkladıktan sonra mülteciler bu durumdan memnun kalmamışlardır.³²⁹ Mülteci liderlerinden olan Kossuth “Şumnu'dan çıkmaktansa kendimi vururum” demiştir. Fakat Kossuth ve beraberindekiler bu durumu değiştirmek için ne kadar çabalamış olsalar da Ahmed Vefik Efendi ile yaptıkları görüşmelerin neticesini alamamış ikna olmuşlardır.³³⁰

Ahmed Vefik Efendi Şumnu'ya vardığında bölge ve mültecilerle ilgili Babıali'yi bilgilendirmek amacıyla 23 Rebiülevvel 1266 (6 Şubat 1850) tarihindeki mektubunda şu bilgilere yer vermişti:

“Dünkü Salı günü Şumnu'ya dahâlet olunmuştur. Derhal icâb edenler görölüp Mösyö Kossuth şimdilik şöyle iki saat kadar mukâleme olundukta ibtidâ-yı emirde izhâr eylediği niyât-ı şedîdenin ekserîsinden geçirilip Avusturya memuru Mösyö Ruslarla dahi tedâbir-i muktezîyye tasmîmâtında ittifâk olunmuş ve hatta Doktor Polak Varya'ya gitmiş bulunduğundan poliklinikte can-ı havfette bulunup bir

³²⁶ Nazır, **a.g.e.**, s. 196-200.

³²⁷ Çeri, **a.g.e.**, s. 38.

³²⁸ Ahmed Refik, **a.g.e.**, s. 225. Bayram Nazır, “Mülteciler Meselesi 1849-1851”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Yakınçağ Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s. 145-146.

³²⁹ Saydam, **a.g.e.**, s. 339-385.

³³⁰ Bayram Nazır, Macar ve Polonyalı İhtilalcilerin Osmanlı Devleti'ne İlticası ve Diplomatik Kriz, **Türkler: Osmanlı**, C. XII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 813-825.

*an evvel Dersâadet'e gönderilmesine dâir vâki' olan iltimaâsına mebnî merkûm dahi yola çıkarılmıştır.*³³¹

Ahmed Vefik Efendi mülteci liderler ve Avusturya konsolosluğu ile yaptığı görüşmeler sonucu Şumnu'daki mültecilerin Kütahya'ya nakli için Miralay Süleyman Refik Bey'in refakatinde hareket ettiler.³³² Ahmed Vefik Efendi Kütahya mültecilerinin yanında Malta'ya gidecek mülteciler için Seyyid Şakir Paşa'yı görevlendirdi.³³³ 15 Şubat 1850 tarihinde Şumnu'dan hareket eden kabile 18 Şubat 1850 tarihinde Varna'ya ulaştı, daha sonra Gemlik'e oradan Bursa'ya varmıştır. Bursa'da yaklaşık bir ay kadar süre ikamet ettikten sonra 31 Martta Kütahya'ya varmışlardır.³³⁴

Ahmed Vefik Efendi'nin yönetiminde Şumnu'daki mülteciler Avusturya ve Rusya'nın istekleri doğrultusunda farklı yerlere nakilleri gerçekleşmişti. Fakat mültecilerin bu şekilde dağılması ve liderlerinin olmayışı aralarında problemler ortaya çıkarmıştı. Şumnu'da kalan mülteciler burada daha fazla ikamet etmek istemiyordu. Ahmed Vefik Efendi bu soruna çözüm getirmek adına din değiştirme zorunluluğu olmadan mültecilerin Osmanlı ordusuna katılmasını Babıali'ye önermişti. Ahmed Vefik Efendi'nin bu teklifi çoğu mülteciler arasında hoş karşılanmamıştı. Bunun yanında bir kısım mülteci ise Ahmed Vefik Efendi'ye Amerika'ya gitmek istediklerini bildirmiş, diğer gruplar ise Osmanlı devleti dışında farklı ülkelere nakillerini istemişlerdir. Ahmed Vefik Efendi 12 Şubat 1850 de İstanbul'daki Amerikan Elçiliğine bu durumu bildirmiştir. Fakat bu isteğe dair olumlu bir cevap alınmamıştır. Osmanlı Devleti'nin maddi-manevi sağladığı destek neticesinde mültecilerin çoğunluk kısmı yurt dışına intikal etmiştir.³³⁵

Sonuç itibari ile Ahmed Vefik Efendi mülteci meselesine memur olması üzerine Şumnu bölgesine intikal etmişti. Burada gerek mülteci liderler gerek ise bölgedeki diğer yöneticiler ile görüşmeler sağlamış ve mültecilerin nakillerine karar verilmişti. Ahmed Vefik Efendi bölgede mültecilerin nakilleri konusunda problemler

³³¹ Ahmed Refik, **a.g.e.**, s. 225.

³³² Saydam, **a.g.e.**, s.339-385.

³³³ Gümüüş, **a.g.e.**, s. 275.

³³⁴ İsmail Çakır, "Macar Mültecileri Meselesi (M.1848-1849)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1995, s. 84.

³³⁵ Bayram Nazır, **Macar Ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlıya Sığınanlar**, Yeditepe Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2016, s. 204-226.

yaşamıştır. Nakil kararı ilk etapta mülteci liderleri tarafından hoş karşılanmamış ve tepki göstermişlerdir. Fakat Babıali ile olan irtibat neticesinde mülteciler meselesinde muvaffak olmuştur. Kendisine verilen talimat üzerine bölgede yönetici konumunda olan gerek Mazhar Efendi gerek ise Süleyman Refik ile irtibatlı bir şekilde süreci idare etmişlerdir. Görüldüğü üzere Ahmed Vefik Efendi mülteciler meselesinde siyasi ve diplomat kişiliğini ön plana koymuş ve ikna kabiliyetiyle ortaya çıkacak problemleri önlemiş, süreci iyi yönetmiştir.³³⁶

Osmanlı Devleti topraklarında zaman zaman iltica girişimleri yaşanmıştır. Daha önceki tarihlerde yaşanan sığınma taleplerinin yanında 1848 ihtilali ile birlikte Osmanlı topraklarına çok sayıda Macar ve Polonyalı mülteciler sığınmıştır. İslamiyet'i kabul eden mültecilerin olmasının yanında Ahmed Vefik Efendi'nin Müslüman olma şartı aranmadan mültecilerin orduda istihdam edilmesi fikri dikkate alınmıştır. Osmanlı devleti topraklarına sığınan Mülteciler zaman içerisinde Türk-Müslüman isimlerini aldıktan sonra önemli görevler üstlenmişlerdir.³³⁷

Mültecilerin Osmanlı Devleti'ne sığınma talebi ve iltica eden bu grupların himaye edilmesi meselesi Osmanlı Devleti için çok büyük önem arz eden bir konu olma özelliği taşır. Osmanlı Devleti mültecileri himaye ederek büyük bir risk içerisine girmiştir. Dolayısıyla Rusya Avusturya gibi dönemin iki büyük devleti ile karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bu mesele neticesinde diplomatik krizler yaşamasına ve bu sırada ortaya çıkan krizin yönetimi için devletin önemli bürokratik kademelerinden yararlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ahmed Vefik Efendi gibi ihtiyatlı devlet adamlarına bu süreçte oldukça ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim Avrupa'ya ayak uyduran yeni dönem devlet adamı tipi olan Tanzimat ricalinden bu konuda oldukça faydalanılmıştır. Siyasi hayatının daha çok başında olmasına rağmen dönemin gerektirdiği ölçüde hareket eden Avrupa'da bulunmuş ve diplomasi yeteneğine sahip olan Ahmed Vefik Efendi bu süreçte dış ilişkilerde etkin rol oynamıştır. Diplomasiyi kullanma yeteneği ilişkilerde kurduğu bağla gittiği bölgede sergilediği tavır onu hep bir sonraki görevde başarılı olmasını sağlamıştır.

³³⁶ Musa Gümüş, **Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh Ve Macar Mültecileri**, Libra Kitapçılık Ve Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 37-52.

³³⁷ Metin Ünver, "Wanda Ya Da Mehmed Sadık (Çayka) Paşa'nın Türkiye Anekdotları", **Tarih Dergisi**, Sayı: 65, İstanbul 2017, s. 99-118. Saydam, **a.g.e.**, s. 339-385, Karal, **a.g.e.**, s. 215-217. Kara, **a.g.e.**, s. 170-172.

2.5. Ahmed Vefik Efendin'in Fevkalâde Komiserlik Göreviyle Bükreş'e Gönderilmesi

Osmanlı toprakları dâhilinde yer alan Eflak ve Boğdan bölgesinde yaşamlarını sürdüren halkların, tarihi kültür bağları neticesinde bu iki yer birlikte anılan bir bölge haline gelmiştir. Osmanlı Devleti arşiv kaynaklarında Eflak ve Boğdan beraber anılmakla birlikte Eflak ve Boğdan için “Memleketeyn” adı da kullanılır. Memleketeyn bölgesi Rusya ve Avusturya ile sınır bir bölge olması sebebiyle Osmanlı Devleti ile bu mezkûr devletlerarasında çekişmeli bir saha haline gelmiştir. Rusya farklı tarihlerde bu bölgeye işgal girişimlerinde bulunmuştur.³³⁸

Avrupa'yı kasıp kavuran 1848 ihtilalleri Eflak ve Boğdan prensliklerine sıçramıştı.³³⁹ Romanya birliğini kurmayı amaçlayan bu iki prenslik bağımsızlık için ayaklandılar.³⁴⁰ Rusya hegemonyasına karşı yapılan bu ayaklanmalar neticesinde Rusya bölgeye müdahalede bulunmuş ve prensliklere asker çıkarmıştı. Bunun üzerine Fuad Paşa bölgeye görevlendirilmişti.³⁴¹ Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Memleketeyn üzerindeki çatışması 1849 Baltalimanı Sözleşmesi ile meydana gelecek siyasi kriz diplomatik yollar ile çözülmüştü.³⁴²

Fuad Efendi Bükreş'teyken mülteci meselesinin ortaya çıkması üzerine Petersburg'a diplomat sıfatıyla gönderilmişti. Babıali daha sonra Fuad Efendi yerine Ahmed Vefik Efendi'yi Eflak Boğdan komiserliğine tayin etti.³⁴³ Fakat görev yerine intikal etmeden önce mülteci meselesini çözmek için Şumnu'ya gönderildi. Ahmed Vefik Efendi yaptığı diplomatik görüşmeler ve ikna yeteneği ile mültecilerin iskân

³³⁸ Cezmi Karasu, “XIX. Yüzyılda Eflak Ve Boğdan'daki Rus İşgalleri”, **Türkler: Osmanlı**, C. XII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 741-749.

³³⁹ Edouard-Philippe Engelhardt, **Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri: Tanzimat**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 122-124.

³⁴⁰ Turgut Subaşı, “Abdülmecid Ve Abdülaziz: Tanzimat Ve Islahat Sultan Abdülmecid Ve Sultan Abdülaziz, **Türkler: Osmanlı**, C. XII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 753-781.

³⁴¹ Hüner Tuncer, **Türk Dış Politikası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)**, C. I, Kaynak Yayınları, Baskı: 1, Ankara, 2017, s. 188. Burcu Çiloğlu. “1848-1849 Macar Özgürlük Mücadelesi Ve Macar mülteciler Meselesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s. 93-94.

³⁴² Selim Hilmi Özkan, **Osmanlı Devleti Ve Diplomasi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 181.

³⁴³ BNA, Express (London), “Turkey”, London, England, Monday 14 January 1850, Page: 2.

problemini halletmiş ve Şumnu'daki mülteciler ile ilgili görevinin sona ermesiyle Şumnu'dan hareketle Bükreş'e gitmiştir.³⁴⁴

Ahmed Vefik Efendi'nin Memleketeyn Komiserliğine atanmasının üzerine kendisine dikkat etmesi gerekli hususlar hakkında talimat verilmişti³⁴⁵:

*“Fuad Efendi'nin gayretli çalışmaları neticesinde Eflak ve Boğdan ahalisi Osmanlı Devleti'ne büyük sempati duymaya başlamıştır. Ahmed Efendi'nin dikkat edeceği en önemli husus, Fuad Efendi'nin uygulamalarını devam ettirmektir. Bükreş'te bulunan Rusya memuru General Duhamel ile iyi ilişkiler kurulacak ve sebepsiz yere onunla tartışmaya girilmeyecektir. Her ne kadar ordu-yı hümayunu Ömer Paşa ile Ahmed Efendi'nin görevleri farklı ise de, Ömer Paşa, bölgenin meselelerine vakıf olmasından dolayı Ahmed Efendi, onunla sık sık görüşüp fikir alışverişinde bulunacaktı. Ayrıca, bölgenin meselelerini Eflak ve Boğdan Beyleriyle de müzakere edecekti. Eflak ve Boğdan Boyarları arasındaki değişik yaşam tarzlarını da göz önünde bulunduracak olan Ahmed Efendi, bölge halkının gönlünü kazanmaya çalışacaktı. Eflak ve Boğdan'da bulunan İngiliz ve Fransız Konsoloslarıyla da iyi ilişkiler kurulacaktı. Bu yörenin halkı işlerini genelde rüşvet ile görmeye alışık bulunduğundan Ahmed Efendi bu konuya özellikle dikkat edecekti”*³⁴⁶

Rusya karşısında Memleketeyn'in içinde bulunduğu durumundan ötürü Fuad Paşa yerine Ahmed Efendi'nin atanması bölgedeki halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.³⁴⁷ Rus nüfusu karşısında Ahmed Vefik Efendi diplomatik atılımlarıyla bölgedeki Romen halkının Rusya karşısında muhafaza etmiştir.³⁴⁸ Ahmed Vefik bu görevini yaklaşık 18 ay sürdürmüştür. Bu süreç zarfında Çar Ordusu karşısında Osmanlı Devleti'ni müdafaa etti. Siyasi arenanın daha çok başında olmasına rağmen Bükreş'teki asilzadeler ve prenslerle kurduğu diyalogla diplomatlığının başarılı

³⁴⁴ BOA, **İ.HR.**, 63/3051, J.H.A. Ubucini, **1855'de Türkiye**, C. I, Çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser 98, Ocak 1977, s. 141.

³⁴⁵ BOA, **İ.DUİT**, 148/32,

³⁴⁶ Nazır, **a.g.e.**, s. 195-196. BOA, **İ.DUİT**, 149/25.

³⁴⁷ Çeri, **a.g.e.**, s. 39.

³⁴⁸ “1849 sonlarında, Balta Limanı Konvansiyonunun imzalanmasından sonra Ahmet Vefik'i Bâb-ı Ali, prensliklere, Fuat'ın yerine tayin etti. Orada geçirdiği on sekiz ay içinde mükemmel bir diplomat olduğunu ispatladı. Bâb-ı Ali, o güne kadar siyasete yabancı kalmış olan bu gencin sayesinde uzun zamandan beridir yapamadığı biçimde Çar'a ordularının bunca yakınında olduğu halde kafa tutabildi. Bükreş'te prensleri ve boyarları hizada tutarak tir tir titretiyor; Rus komiserlerini ve generallerini, entrikalarını başarısızlığa uğratarak çileden çıkarıyordu. Buna karşılık Rumenler hak ve menfaatlerini enerjiyle savunduğu için onu seviyorlardı. Rus askerleri tamamı Prut nehrinin karşı kıyısına geçinceye kadar orada kaldı.”(Ubucini, **a.g.e.**, s. 143-144.

yönünü göstermiştir. Rus yöneticilerinin bozgun tavrı karşılarında süreci çok iyi idare etmiştir.³⁴⁹ Ahmed Vefik Efendi Rus işgali son bulana kadar bölgedeki görevini sürdürmüştür.³⁵⁰

Ahmed Vefik Efendi'nin kurduğu dostluklar siyasi hayatında kendisine pek fazla yarar sağlamıştır. Nitekim Tercüme Odası halifelîği sıralarında Layard ve Canning ile dostane ilişkiler kurmuştu. Vefik Efendi 1848-49 yılları arasında ise Ion Ghica³⁵¹ ile münasebet kurmuştur. Bu arkadaşlığından Bükreş görevi sırasında fevkalade istifa etmiştir. Ion Ghica arkadaşı olan Osmanlı Komiseri hakkında bilgi sahibi olduğu için onun görevi sırasında selefi Fuad Efendi'den farklı hareket edeceğini tahmin etmiş ve ona göre hazırlık içerisinde girmiştir. İlk etapta Eflak'ın durumu ile ilgili genel bir malumat edinmiş ve boyarlar ile ilgili geniş bir bilgi elde etmiştir. Daha sonra ihtilalcilerin yer aldığı bir liste hazırlayarak kendisine sunmuştur. Bunun yanında asilzadelerin, askeri yöneticilerin hayatları ve Rus Konsolosluğu hakkında Ahmed Vefik Efendi'ye geniş bilgi edinmesi konusunda yardımcı olmuştur. Nitekim Ahmed Vefik Efendi kendisine sunulan bu bilgileri dikkate almış ve bu çerçevede hareket ederek başarılı sonuçlar elde etmiştir.³⁵²

Ahmed Vefik Efendi Romanya'da bulunduğu süre zarfında askeri kuvveti disipline etmeye çalışmış ve halkın içine nüfuz ederek sorunlara müdahil olmuştur. Bu süreç zarfında göstermiş olduğu başarısından ötürü sultan Abdülmecid kendisine bir takdirname dahi taltif edilmiştir:

“Saadetlû Halim Paşa hazretleri ile izzetlû Ahmed Vefik Efendi tarafından General Duhamelin, Bükreş'ten hareket ettiğine ve bazı ifadat ve havadisata dair birbirini müteakiben gelen mektupları bir kıta tezkere-i seraskerî ile meşmûli nigâhı şevket iktinah-i cenab0ı hilâfetpenahi buyrulmak üzere arz û takdim olunmuştur. Memleketeynin tahliye-i kâmileşi Mart içinde icra olunmak üzere beyneddevleteyn kararlaştırmış iken Rusya askerinin tedariki levazımatı için kumandanlarının bazı tüccar ile müceddeden konturato eylemek niyetinde olmaları emri tahliye hakkında vuku bulan kararı ahire ol vakit kesbi vukuf edememiş olduklarından neş'et etmiş

³⁴⁹ Pakalın, **a.g.e.**, s. 131.

³⁵⁰ Çeri, **a.g.e.**, s. 39-40.

³⁵¹ Devlet adamı, yazar, iktisatçı. Bkz. Bkz., Ion Matei “Ahmed Vefik Paşa'nın Rumenlerle Münasebeti”, Çeviri: Zeynep Kerman, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi**, C. XX, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1973, s. 50.

³⁵² Ion, **a.g.e.**, s. 53-54.

*olmak lâzım geleceği Mösyö Titof'un bu babda olunan suale verdiği cevaptan istinbat olunup Eflak'ın umuru mâliyesinde görünen açığın birazını mukaddemki karışıklıkta medhali olanların emlâkinin müsaderesi ile kapatılmasına dair olan tasavvur bilküllüyye ma'deleti celile-i cenabı padişahiye mugayir olup buna müsaade buyurulmayacağı bundan akdem Rusyalılara dahi ifade olunmuş olduğu cihetle efendi-i mumaileyhin bu babda ittihaz etmiş olduğu suret pek yolunda olarak mesai-i masrufesi karini hüsnü netice dahi olmuş olduğundan kendisine talisini hâvi cevapname gönderilmesi münasip gibi tasavvur olunur ise de olbabda her ne veçhile emr ü ferman hakayık beyanı hasreti şehinşahi şeref efzayı sünuh ve südür buyurulur ise ona göre harekete ibtidar olunacağı.*³⁵³

Ahmed Vefik Efendi Bükreş'te bulunduğu süre zarfında meydana gelen olayların çözümüne vakıf olabilmek için kısa süre içinde Rumence'de öğrenmeyi ihmal etmemiştir.³⁵⁴ Kendisinden önce Fuad Efendi buradaki görevi sürecinde asillerle iletişim halindeydi. Fakat o daha ziyade halkla temas halindeydi. Bu sayede bölgedeki halkın gözünde saygınlık elde etmişti. Bu siyasi tutumu Romen halkının Rusya karşısında Osmanlı Devleti'nden yana olmalarında etkili olmuştur.³⁵⁵

Ahmed Vefik Efendi Memleketeyn'den döndükten sonra Tahran'a Sefir olarak atanmıştır. Dönemin İngiliz gazetelerinde çıkan haberler Vefik Efendi'nin siyasi arenadaki diplomatik başarısını ortaya koyar. Nitekim gazetede de belirtildiği üzere Ahmed Vefik, diplomasi arenasından uzak tutulmak istenmiş bu yüzden İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Bununla ilgili olarak 1853 yılı sonbaharında bir Londra gazetesi haberini şu şekilde verir:

*"Eğer M. Prokesh, Avusturya Maslahatgüzarı olarak İstanbul'da olsaydı veya eğer Ahmed Efendi, İran'a elçi olarak gönderilerek saf dışı bırakılmasaydı Rusya Prut'u geçemezdi."*³⁵⁶

Yukarıda da yer verildiği üzere Ahmed Vefik bu dönem Osmanlı Devleti'ni meşgul eden iki mühim meseleyle ilgilendi. Mülteciler meselesinde sarf ettiği gayreti

³⁵³ Pakalın, **a.g.e.**, s. 21-22.

³⁵⁴ Ion Matei "Ahmed Vefik Paşa'nın Rumenlerle Münasebetlerine dair(II): Ahmed Vefik Paşa Ve Kuleli Vak'ası", Çeviri: Zeynep Kerman, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 1982, s. 126.

³⁵⁵ Oğuzhan Alpaslan, Ahmed Vefik Paşa Ve Çağdaş Dönem İlk Osmanlı Tarih Metodolojisi Kitabı: Hikmet-i Tarih, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı: 2, 2006, s. 200.

³⁵⁶ Hüseyin Çelik, "Türk Dostu İngilizlerin Gözüyle Ahmed Vefik Paşa", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 8, İstanbul, 1997 s. 124.

Bükreş komiserliğinde de göstermişti.³⁵⁷ Dönemin siyasi ilişkileri sonucu ortaya çıkan sorunları giderilmesi adına diplomatik yollara epeyce başvurulmuştur. Burada meydana gelen olayların çözümünde kilit isimler yer almıştır. Ahmed Vefik, Fuad Efendi ve Şekib Efendi ile beraber takım halinde hareket etmiştir. Nitekim Şekib Efendi 1840 yılında Londra'ya elçi sıfatıyla görevlendirildiği sırada mahiyetinde iki önemli isimle beraber gitmiştir. Bu iki önemli şahsiyetlerden ilki Ahmed Vefik diğeri ise Fuad Efendi'dir. Bu tarihten sonra ortaya çıkan mülteci meselesi Memleketeyn olaylarında bu isimler önemli roller üstlenmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere Memleketeyn'de meydana gelen olaylar sonucu Fuad Efendi bölgede daha resmi tutumlar sergilemiştir. Bunun yanında Ahmed Vefik daha ılımlı yollara başvurmuştur.

³⁵⁷ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 138.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂTİPLİKTEN SEFİRLİĞE: AHMED VEFİK EFENDİ'NİN SEFİRLİKLERİ

3.1. Ahmed Vefik Efendi'nin Tahran Sefâreti (1851-1855)

3.1.1. 19. Yüzyıl Osmanlı-İran İlişkilerine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti ve İran sınır iki devlet olmalarından dolayı ortak bir geçmiş ve kültüre sahiptirler. Bu iki medeniyet jeopolitik konumlarından ötürü tarihi süreci boyunca birbirleriyle ilişki içerisinde bulunarak siyasi iktisadi ve dini gibi birçok sebepten ötürü mücadele içerisinde girmişlerdir.³⁵⁸

Osmanlı Devleti son yüzyılında İran ile olan ilişkilerin de bir savaş halinden ziyade çatışma ve sürtüşmeler ile geçmiştir. Bu dönemde İran'ın yönetiminde etkin Kaçarlar Hanedanı vardı. Kaçarlar hanedanının hüküm sürdüğü bu dönemde İran ile Osmanlı Devleti arasında Safeviler döneminde olduğu gibi büyük meydan savaşları yaşanmamıştır.³⁵⁹ Ancak iki devlet arasında kimi zaman yabancı devlet müdahalelerine de sebep olan çeşitli hudut ihtilafları, sınır çatışmaları, askeri hareketlilik, aşiret meseleleri gündemi oldukça meşgul etmiştir.³⁶⁰ Devletlerarası ilişki ve diplomasinin yoğunlaşmaya başladığı bu evrede her iki tarafta hem ulusal çıkar hem de uluslararası çıkarlarını koruma politikası gütmüşlerdir. Bunun nedeni her iki devletin de Avrupalıların sömürgeci zihniyetlerinin hedefinde olmalarıdır.³⁶¹

İran ve Osmanlı sınırında sıklıkla meydana gelen olaylar iki devleti karşı karşıya getirmiştir. 1821 yılında aşiret reislerinin Osmanlı Devleti'ne sığınmaları ve hac döneminde Hafız Ali Paşa'nın İran kervanına saldırması Osmanlı Devleti ve İran'ı karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Devleti bu dönemde aynı zamanda balkanlarda karışıklık yaşıyor ve Yunan isyanına çözüm bulmaya çalışıyordu. Osmanlı Devleti ile İran arasında yaşanan bu olaylar neticesinde müzakereler

³⁵⁸ Necati Çavdar, Kübra Mamak, "Devlet Sâlnâmeleri'nde Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetleri (1847-1877)", **OTAM**, Sayı: 42 /Güz, 2017, s. 47-70.

³⁵⁹ Faruk Sümer, "Kaçarlar", **DİA**, C. XXIV, 2001, s. 51-53.

³⁶⁰ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. VI, Üçdal Yay., İstanbul, 1994, s. 2820.

³⁶¹ Yılmaz Karadeniz, **İran'da Sömürgecilik Mücadelesi Ve Kaçar Hanedanı(1795-1925)**, Bakış Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 132-133.

yapılmış ve 1823 Edirne Antlaşması imzalanmıştır. 1837 yılına kadar iki devleti karşı karşıya getirecek bir sınır ihlali ve anlaşmazlığı görülmemiştir.³⁶²

Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan anlaşmalara rağmen sınır boylarındaki anlaşmazlıklara bir türlü kesin sonuç elde edememişlerdir. Nitekim sınırdan geçen konar-göçerlerin bazen İran'a bazen ise Osmanlı Devleti'ne vergi vermesi, problemin çözümünü zorlaştırmıştır. Osmanlı İngiltere Rusya arasında toplanan dördümlü heyet çözüm sunmaya çalışmış fakat İran sunulan tekliflere yanaşmamış ve heyet toplantıyı sonlandırmıştır. Bu sayede İngiltere ve Rusya'da Osmanlı İran arasında yaşanan problemlerin çözümüne dâhil olmuşlardır.³⁶³

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'ni diğer devletler ile olan ilişkilerinde diplomasiyi kullanmayı kaçınılmaz kılmıştı. Balkanlarda ortaya çıkan karışıklıklarda olduğu gibi, Ortadoğu'da da İran ile yaşanan sorunların Avrupalı devletlerinde müdahil olduğu ve sorunların diplomatik yol ile çözüm sağlanmaya çalışıldığı bir süreç başlamıştır. Özellikle İngiltere'nin Hindistan'a yönelik sömürge politikası ve Rusya'nın güneye inme hayali günümüzde hala geçerliliği sürdürdüğü gibi o zamanda İran ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri şekillendirmiştir.³⁶⁴

3.1.2. Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefirliği

Osmanlı Devleti 1834 yılından itibaren daimi elçilikleri yeniden uygulamaya koyması üzerine 1849 yılında Tahran'da Osmanlı diplomasi temsilcilikleri ve elçilikler bulundurmaya başlamıştır.³⁶⁵ Bu sayede tarihte ilk defa iki İslam ülkesi arasında sürekli diplomasiye geçilmiştir.³⁶⁶ Bölgede devam eden sınır anlaşmazlıkları, aşiret reislerin çıkardığı sorunlar, bunun yanında bölgedeki İngiliz ve Rus siyaseti ve bunların neticesinde doğan müzakereler için Osmanlı Devleti temsilcilikleri aracılığıyla olaylara müdahil olmuştur. İki devlet arasındaki iyi ilişkilerin geliştirilmesi, sınır ve aşiretlerle ilgili meseleler, tebaa ve tüccarların

³⁶² Şükriye Akdemir, "El-Enverî Seyyid Sa'dullah'ın İran Sefâretnâmesi (1259-1262/ 1843-1846) Transkripsiyon Ve Değerlendirme", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 2-4.

³⁶³ Abdolvahid Soofizadeh, "Kaçar Döneminde İran-Osmanlı Siyasi ilişkileri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2014, s.208.

³⁶⁴ Melike Sarıçioğlu, Süleyman Hilmi Akın, "İran Ahkâm Defteri'ne Göre Osmanlı-İran İlişkileri(1823-1908)", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Sayı: XLVII, 2020, s. 2152-2186.

³⁶⁵ Çavdar, Mamak, **a.g.m.** s. 54-55

³⁶⁶ Gökhan Erdem, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci", Ankara Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2008 S. 67.

himayesi gibi konulardan dolayı Tahran’da daimi surette bir sefâret açılması gerekli görülmüş ve temsilciler görevlendirilmiştir.³⁶⁷ Bu temsilciler sırasıyla 1835 yılında Vakanüvis Esad Efendi, 1839 da İbrahim Sârim Efendi, 1847 de Seb-azade Ali Namık Efendi, 1848 Sami Efendi ve 1852 Ahmed Vefik Efendi’dir.³⁶⁸

Osmanlı Devleti’nin Tahran’daki diplomatik temsilciliğine Ahmed Vefik Efendi’nin sefir tayin edilmesiyle, temsilcilik maslahatgüzarlıktan çıkıp büyükelçi seviyesine geçmiştir.³⁶⁹ Ahmed Vefik Efendi’nin ‘‘ula’’ rütbesiyle Tahran Büyükelçiliğine tayin edilmesiyle birlikte yol masraflarını karşılayacak bir miktar ödeme de yapılmıştır.³⁷⁰ Görev yerine intikal etmeden önce maiyetine bir sefâret müsteşarı, bir ser-kâtib bir sefâret kâtibi, bir maiyet kâtibi, bir Kolağası ve bir Yaver Yüzbaşı verilmiş ve bu sayede Tahran’daki Osmanlı temsilciliğinin personel sayısı yedi kişiye ulaşmıştır.³⁷¹

Bu görev Ahmed Vefik Efendi’nin ilk sefirlik göreviydi. Daha önce Osmanlı Devleti’nin ilişkilerinin inişli çıkışlı şekilde ilerleyen dönemlerinde Londra sefirliğinde kâtiplik, daha sonra Sırbistan ve mülteci meselelerinde diplomatlık görevlerinde bulunmuş ise de orada kendisi tam anlamıyla elçi sıfatını taşıyor ve karar merciinde değildi. Londra sefâretindeki görevi kâtiplik, Macar mülteci meselesi ve Eflak ve Boğdan olaylarında komiserlik görevini sürdürmüştü.

Tahran Sefâreti ’ne getirilen Ahmed Vefik Efendi’nin, bölgenin kültürüne aşina ve lisanına vakıf olması, pek çok yabancı dil bilmesi, coğrafya bilimine dair olan malumatı ve diplomasi tecrübesi etkili olmuştur.³⁷²

3.1.3. Ahmed Vefik Efendi’nin Tahran Sefâretine Tayini

Osmanlı Devleti ile Rus ilişkilerinin gerginleştiği ve savaşa gidildiği bir zamanda Rus orduları Eflak ve Boğdan’ı işgal etmişti. Osmanlı Devleti bir yandan savaş hazırlıkları içerisine girmiş diğer bir taraftan Ruslarla doğu sınırında savaşılabacağını öngörmüş ve bu bölgenin etkileneceğini hesap etmişti.³⁷³ Dolayısıyla

³⁶⁷ BOA, İ.HR, 77/3780, lef.3

³⁶⁸ Nejat Göyünç, “XVI-XIX. Yüzyılda Tahran'daki Temsilcilerimiz Ve Türk İran Münasebetlerine Etkileri”, Atatürk Konferansları, 1971-1972, Ankara, 1975, s. 271-280.

³⁶⁹ Çavdar, Mamak, a.g.m, s. 56.

³⁷⁰ BOA, HR. MKT, 41/36.

³⁷¹ Çavdar, Mamak, a.g.m, s.56

³⁷² BOA, İ.HR, 77/3780, lef.3.

³⁷³ Karal, a.g.e. s. 224.

müttefik arayışına girmiş ve bölgenin önemli gücü olan İran Devlet'i ile aynı safta yer almak için önemli diplomatik tecrübelerle sahip olan Ahmed Vefik Efendi'yi bu bölgeye sefir tayin etmiştir.³⁷⁴

Ahmed Vefik bu görevinden önce Macar mültecileri konusunda Şumnu'da daha sonra komiserlik göreviyle Memleketeyn'de önemli başarılar elde etmiştir. Ahmed Vefik Efendi'nin Acem (İran) Bölgesine tayin edilmesi bölgenin stratejik olarak Osmanlı Devleti için ehemmiyet taşıyan bir yer olduğunu göstermiştir. Nitekim burada meydana gelen olayların Osmanlı Devleti lehine çözümlenmesi için tecrübeli bürokratlara ihtiyaç vardır. Ahmed Vefik Efendi ise bunu başarabilecek tecrübeye sahipti.³⁷⁵

Osmanlı Devleti'nin İran ile olan ilişkilerinde kendisini temsilen Tahran Sefâretinde daha önce Sami Efendi ile Namık Efendi bulunuyordu. Fakat bu iki ismin işleri yürütmede merkezle anlaşmazlık yaşamaları sebebiyle her iki isim de görevden alınmıştır.³⁷⁶ Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için Tahran Sefâreti'ne dirayetli ve tecrübeli yeni bir temsilci tayinine karar verilmiştir. Bu sırada Mekatib-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi ile Eflak'taki komiserlik görevinden dönen Ahmed Vefik Efendi isimleri öne çıkmış ve seçilen isim Ahmed Vefik Efendi olmuştur.³⁷⁷

Ahmed Vefik Efendi'nin daha önce İran'da siyasi tecrübesi ve görevi olmamıştır. Fakat bu durum bu göreve getirilmesinde sorun teşkil etmemiştir. Bunun sebebi ise bölgenin diline hâkim olması, coğrafya bilgisi, birçok yabancı dil bilmesi, siyasi tecrübesi ve diplomasi bilgisine sahip olmasıydı. İşte Ahmed Vefik Efendi'nin bu denli donanımlı oluşu ve başarılı hizmetlerinin olması dikkate alınarak bu göreve layık görülmüştür. Coğrafya ve siyasi bilime olan bilgisi sayesinde bölgede yaşanan hudut anlaşmazlıklarına çözüm üretebileceği düşünülmüştür. Bütün bunlar ile beraber; Osmanlı İran ilişkilerinde ortaya çıkacak anlaşmazlıklar neticesinde bölgede

³⁷⁴ BOA, A./AMD, 34/13

³⁷⁵ Tansel, a.g.m, s. 275.

³⁷⁶ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, I.-V. Cüz, , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 652.

³⁷⁷ BOA, İ.HR, 77/3780, lef.3

yapılan görüşmeler sırasında Rus ve İngiliz temsilcilerine karşı diplomasiyi iyi kullanabilir ve Osmanlı devleti lehine kararlar alabilirdi.³⁷⁸

3.1.4. İran'ın Ahmed Vefik Efendi'yi Karşılama Hazırlıkları

İran, Osmanlı Devlet'i ile olan sorunlarına 2 Temmuz 1847 Erzurum Antlaşması ile son vermiştir. Her iki devlet de imzaladıkları Erzurum Antlaşmalarında savaşın sona ermesini ve barışı istediklerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca birbirlerinin içişlerine karışmamayı bunun yanında ticaret ve hacıların geçişleri konularında anlaşmaya varmışlardır.³⁷⁹

İran dostluğunu ve samimiyetini göstermek adına hudut boylarındaki yönetici ve kumandanlara fermanlar göndermiş ve bütün güç ve hazırlıklarıyla Tahran'a elçi olarak atanan Osmanlı Elçisi Ahmed Vefik Efendi'nin karşılanması emredilmiştir. Bu suretle Muhammed Hüseyin Han mihmandar³⁸⁰ rütbesiyle temin edilerek bu hususta bir ferman yazılmıştır.³⁸¹

*“Tahran'dan Tebriz'e kadar yol üzerinde bulunan saadetli ve büyük komutanlar, Divan işlerinin mübaşirleri, zahitleri ve hâkimler, bilsin ki; bu an yüce hakanla oturanların taleplerine ulaşan yenilik ve yücelik sahibi Osmanlı büyükelçisi Ahmet Vefik efendi, Mukaddes padişah diyarından geliyor. İki devletin anlaşması ve büyüklüğü icabı, Şah'ın inayet ve lütufları olarak yüce mevkili, yüksek makamlı, İzzet ve saadetli, inancı ve bilgisi samimi, yüce padişahın yakını Muhammed Hüseyin Han'ı memur tayin ettim. Azerbaycan'a gidip müşarünileyh hazretleri ile halifeye gelip, zatiâlılarının İzzet ve ikramına dikkat etsin, her istirahat buyurduğu yer ve mevkide ne gerekirse yapılarak, İzzet ve ikramda bulunulsun ve emirler yerine getirilsin.”*³⁸²

Osmanlı elçisinin güvenliğinin ve rahatlığının sağlanması için hazırlıklar yapılmıştır. Karşılanma görevi Erzurum'da İran Sefiri Mirza Hasan tarafından başlatılmıştır. Ahmed Vefik Efendi'nin elçiliğe tayini İran tarafından ehemmiyet

³⁷⁸ BOA, İ.HR, 86/4223, lef.1

³⁷⁹ A. Soofizadeh, “I. Ve II. Erzurum Antlaşmalarının Siyasi Açısından Değerlendirilmesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXXII, Sayı. 54, Eki. 2013, s. 183-194,

³⁸⁰ Bazı İslâm devletlerinde resmî misafirleri ağırlamakla görevli memur için kullanılan kavram.(Nebi Bozkurt, “Mihmandar”, **DİA**, C. XXX, 2005, s. 25-26)

³⁸¹ Muhammed Rıza Nasırı, “Nasîreddin Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1848-1897)”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul,1977, s. 84.

³⁸² Nasırı, **a.g.e.**, s. 84.

verilen bir konu olmuştur. Nitekim bu karşılama merasimini İran resmi gazetesi şu şekilde geçmiştir:³⁸³

“Erzurum'dan ulaşan haberlere göre, yüce Osmanlı Devleti büyükelçisi Ahmet Vefik Efendi 16 Temmuz İran sarayına memuriyeti için yola çıkmıştır. Bu mevki sahibi ve İran'ın Erzurum'daki konsolosu Mirza, İran Devleti adına gönderilen elçiye gerekli saygıyı, rehberliği, ev sahipliğini ve karşılamayı gösterebilmesi için Erzurum'da bekleyerek, orada karşılamaya hazırlanmaktadır ve gerekli saygıyı yerine getirecektir. Şehzade tarafından Azerbaycan ülkesi emiri Kaçar Generali Cafer Yuli Han ise iki devlet hududunda büyükelçiye mihmandarlığa memur edilmiştir.”

Ahmet Vefik Efendi'nin Erzurum'dan yola çıkarak İran'a doğru geldiği haberinin gelmesiyle İran Şah'ı, sadrazam Mirza Ağaya bir mektup göndererek gelen elçiye gerekli koşulların oluşturulması ve kendisine saygı gösterilmesi konusunda emir verilmiştir. Bu talimata göre:

- Elçi Doğu Beyazıt'a ulaşp, İran toprağına gireceğı zaman, hudut komutanı kendisini Çaldıran Ovasından 200 süvari alıp Kazlı göle kadar Elçiyi karşılamaya giderek hoş geldin merasimini yerine getirecektir.
- Elçi ilk konaklamada istirahat ettiğinde yanında mihmandar bir Albayın olması istenmiştir. Şehzade ilk konaklamada elçi ile konuşacak ve kendisine “Hoş geldin” merasimi düzenledikten sonra uğurlanması emredilmiştir.
- İki devlet arasında elçi harcı kaldırıldığından, Elçiye harç verilmeyecek, fakat elçinin geçtiğı her şehirde kendine tatlı ve meyve ikram edilecektir. Bir kasabanın ileri gelenleri ve ihtiyarlarla birlikte halk onu karşılayıp, gerekli saygıyı göstereceklerdir.
- Elçi Hoy şehrine ulaşınca Şehzade, kendi adamlarından birini süvariler ile birlikte karşılamaya gönderecek, kendine layık bir yeri ona makam olarak verecek ve şehzade tarafından ona tatlı ve meyve yollanacak, sonra da Şehzadenin veziri onu ziyarete gelecektir.
- Top atışı dışında, elçinin Tebriz'e geldiğı gün diğer elçiler gibi karşılanacaktır. Çünkü Osmanlı Devleti İran sefirini karşılariken top atışı

³⁸³ Nasırı, a.g.e., s. 85.

yapmamıştır. Bu iki devlet arasında gelenek değildir. Lakin İran şahı isterse, kendi dileğini yapmakta özgürdür.

- Tebriz'den gelen elçi için Günşah tarafından onu Tebriz'den İran Şahı'na getirip, izzet ve ikram etmesine bir mihmandar memur edilecektir.
- Mihmandar ev tutmakta izzet ve ikramda elçiye karşı çok anlayışlı olacak ve hiçbir saygısızlıkta bulunmayacak, Osmanlı elçisinin her hangi bir sebeple şikâyetine mahal verilmeyecektir.³⁸⁴

3.1.5. Osmanlı Sefiri Ahmed Vefik Efendi'nin Tahran'a

Yolculuğu

Ahmed Vefik Efendi Tahran Sefiri tayin edildikten sonra maiyetine bir kadro tahsis edilmiş ve görev yeri için hazırlıklara başlanmıştır.³⁸⁵ Elçi Ahmet Vefik Efendi 23 Temmuz 1852'de Doğu Beyazıt'tan hareket etmiştir. İran topraklarına girerken Tuğgeneral Ca'fer Yuli Han tarafından karşılanmıştır. Aynı gün Hoy'a varmış ve orada kalındıktan sonra Tebriz'e gidilmiştir. Tebriz'de ise Mihmandar Muhammed Hüseyin Han ve bölgenin diğer büyükleri tarafından "hoşgörülle" karşılanmıştır. Teşrifat kurulunun belirlendiği üzere Elçi Ahmed Vefik Tebriz'e girişinde top atışı yapılmayacaktı; fakat bu kararın aksine, elçi şehre girdiğinde top atışı yapılmıştır.³⁸⁶

Ahmed Vefik Efendi'nin karşılama merasimi bittikten sonra kendisi için ayrılan yerde istirahat çekilmiştir. Tebriz'de üç gün istirahat ettikten sonra Tahran'a hareket etmiştir. İran hükümeti Ahmed Vefik Efendi'ye Tebriz-Tahran arasındaki yolculuğu sırasında kendisine eşlik ve rehberlik yapması için Muhammed Hüseyin Hanı görevlendirmişti. Kendisine eşlik eden Naib ile birlikte Tahran sınırlarına vardıktan sonra orada kendisi için devlet tarafından kurulmuş olan çadıra ulaşmıştır. Burada aralarında Başkumandan Muhammed Hüseyin Han da bulunan devletin resmî karşılama heyeti tarafından karşılanmıştır. Türk elçiliğine gidilinceye kadar kendisine refakat etmişlerdir.³⁸⁷

Ahmed Vefik Efendi'nin Tahran'a ulaşmasından bir gün önce sadrazam, İstanbul'daki İran Maslahatgüzarı Muhammed Han'a mektup yazarak, “Şimdi, 1

³⁸⁴ Nasırı, **a.g.e.**, s. 85

³⁸⁵ BNA, London Daily News, “Germany” Monday 29 September 1851, London, England, p. 5. BOA, **A./MKT. MVL**, 57/73

³⁸⁶ İsmail Hikmet, **Ahmed Vefik Paşa**, Kanaat Kütüphanesi, 1932, s. 9. Nasırı, **a.g.e.**, s. 89.

³⁸⁷ Nasırı, **a.g.e.**, s. 89

Eylül 1852 gecesi yarın ikindi vakti Tahran’a gireceğine dair haber geldi. İran ve Osmanlı Devleti arasındaki dostluğu ve birliği arttırmak için aramızda teşrifat anlaşması yok, fakat bu elçinin gelişinde yapılacak, diğer devletlerin elçilerinden çok farklı olacak, yani diğerlerinden daha fazla saygı gösterilecektir” şeklinde haber vermiştir.³⁸⁸

3.1.6. Ahmed Vefik Efendi’nin Osmanlı Sefirliğine Bayrak

Asması

Ahmed Vefik Efendi Tahran’a geldikten sonra Şah ile yaptığı görüşmeler sırasında Osmanlı Devleti Sefâretine Türk bayrağı asmak istediğini dile getirmiştir.³⁸⁹ Bu hususta diğer devletlere verilen ayrıcalığın Osmanlı Devleti için de geçerli olmasını dile getirmiştir.³⁹⁰ Fakat Şah, Osmanlı elçisinin bu isteğine karşılık, sefirliklere bayrak asmanın bugüne kadar iki devlet arasında adet olmadığını gerekçe göstermiş ve böyle bir şeye müsaade vermekten çekinmiştir.³⁹¹ Fakat Ahmed Vefik bu konuşmadan sonra herhangi bir izin emri beklemeden sefirliğe Türk bayrağını asmıştır.³⁹²

Sadrazam Mirza Nuri Han bu durumla ilgili Rus ve İngiliz elçileriyle görüşmeler yapmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti’ne bir mektup yazılarak bu durumun düzeltilmesi istenmiştir. Aksi takdirde Tahran’da Osmanlı bayrağı asıldığı gibi İstanbul’daki Tahran Elçiliğine de İran bayrağı asılacağı bildirilmiştir.³⁹³ Karşılıklı yapılan yazışmalar sonucu Osmanlı Devleti’nin İran elçiliğine bayrak asılmasına izin verilmesi şartıyla sorun çözüme kavuşmuştur.³⁹⁴ Fakat İran elçiliğine bayrak çekilmesi bu olaydan çok zaman sonra gerçekleşmiştir.³⁹⁵

3.1.7. İran’da Diplomatik Rol

Ahmed Vefik Efendi’nin Tahran’a sefir olarak tayin edildiği tarih, Osmanlı Devleti’nin İran ile anlaşmazlık yaşayacağı bir döneme tekabül etmiştir. Bu tarihte

³⁸⁸ Nasırı, **a.g.e.**, s. 90

³⁸⁹ BNA, Morning Advertiser, “Turkey Constantinople”, London, England, Thursday 21 October 1852, s. 2, Hikmet, **a.g.e.**, s. 9.

³⁹⁰ Yılmaz Karadeniz, “Kaçar Hanedanı(1795-1925)”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Malatya, 2004, s. 211.

³⁹¹ Nasırı, **a.g.e.** s. 92.

³⁹² Pakalın, **a.g.e.**, s. 24-25

³⁹³ Karadeniz, **a.g.e.** s. 211.

³⁹⁴ BOA, **İ.HR.**, 91/4477

³⁹⁵ Pakalın, **a.g.e.**, s.24

Rusya, Tuna Bölgesini işgale girişmiş ve Osmanlı Devleti doğu sınırlarındaki güvenliğini sağlayabilmesi için müttefik arayışı içerisine itmiştir. Kırım Savaşı'nın baş gösterdiği bu tarihte Ahmed Vefik Efendi İran'da sefirlik görevini ifa ederken bu sırada ortaya çıkan olaylara da müdahil olmuştur. Bölgede İran ile Rusya arasında görüşmeler gerçekleşirken Ahmed Vefik Osmanlı Devleti'ni bu durumdan haberdar ederek alınacak önlemler hakkında uyarıda bulunmuştur. Aynı zamanda İran'da yer alan İngiliz ve Rus elçileriyle görüşmeler içerisine girmiştir.³⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye yakın politika izlemesi Rusya'yı endişelendirmiştir. Rusya doğuda Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmak için müttefik arayışına girişmiş ve nihayetinde İran ile birlikte Osmanlı Devleti aleyhine adımlar atmışlardır. Rusya İran'ı tahrik ederek Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmaya yönelik görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmeler genelde gizli yapılıyor ve Osmanlı Devleti'nin haberdar olmaması için önlemler alınıyordu. Osmanlı elçisi Ahmed Vefik ise bu duruma karşılık, yapılan bu gizli görüşmelere son verilmediği takdirde İran'ı terk edeceğini bildirmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti ile İran arasındaki diplomatik ilişkilerin kesileceği konusunda uyarmıştır. Ahmed Vefik'in bu açıklamaları üzerine İran bu görüşmelerine son vereceğini bildirmiştir.³⁹⁷

Ahmed Vefik Efendi Tahran'da Osmanlı Devleti'ni temsil ediyor aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi krizi titizlikle takip ediyordu. Rusya bu sıralarda Ortodoksların haklarını himaye etmeyi gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'ni tahrikten geri durmuyordu. Bu durum ise Kırım Savaşı'nın habercisiydi.³⁹⁸ Nitekim Rusya Menkiçof'u İstanbul'a göndermiş ve konu üzerine müzakerelerde bulunmuşlardır.³⁹⁹ Bu sıra gündemi takip etmekten geri kalmayan Ahmed Vefik İstanbul'daki arkadaşı Aziz Mösyö Ghica ile olan mektuplarında bu konuya sık değinmiş Menkiçof'un İstanbul'a gelişini dair yorumunu mektubunda şöyle belirtmiştir:

“Mentchicoff'un gidişini öğrenmem üzerine kılıcımı kuşanıp kuşanmamam hakkında bir şey söylemiyorsunuz; işte, şüphesiz, kaba bir Kalmuk gibi başlayan,

³⁹⁶ BOA, HR.SYS, 1346/85

³⁹⁷ Karadeniz, a.g.e. s. 213.

³⁹⁸ Turan, a.g.e., s. 374-375.

³⁹⁹ Salih Münir Paşa (çorlu), **Diplomasi: Ma'lûmat-ı Esâsiyye: Bir Son Dönem Osmanlı Elçisinin Kaleminden Diplomasi**, Haz. Ahmed Dönmez, Refika Kart, Palet Yayınları, Konya, 2018, s.33.

kaypak bir tchinovnik (memur) gibi devam eden ve işi Kazak gibi bitiren birinci sınıf bir adam tarafından komikçe idare edilen bir müzakere. Mektubumu aldığınız zaman netice belli olabilir, fakat Allah biliyor ya nasıl bekliyorum; neticede burada arkadaşların başına iş açmak için hadiselerden haberdar olmak ve teferruatlarını bilmek istiyorum. Tuna eyaletlerinin işgali gürültüsünün İstanbul'a hangi kanaldan yayıldığını görüyorum; fakat Mentchicoff'un gidişine kadar bu, Lavalette'i korkutacağı benzemiyor, zira bu olmasaydı daha şiddetli başka gürültüler olabilirdi; bekleyelim, evet bekleyelim, fakat bana inanılmış olsaydı, biz başka türlü hazır olurduk. Bütün gayretlerime rağmen, gazeteleri asla zamanında alamadığıma şaşıyorum ve acemce varakalardan edindiğim haberle yetinmek mecburiyetinde kalıyorum. 19 Mayıs tarihli mektubunuz beni 24 üne kadar resmi yazışmalarım kadar aydınlattı. Bakalım on beş gün içinde bir şeyler olacak mı? Burada fakir halk için sene çok feci geçiyor, bu memleketin talihsizliğini arttırmak için kara, fırtınaya, zelzeleye ve çekirgeye ne lüzum var. Hakikaten seneyi nasıl geçireceklerini bilmiyorum. Aziz Mösyö Ghica, sizinkiler için sulh ve saadet temennilerimi kabul edin ve dostunuz olduğuma inanınız.” Tahran, 1853, 10 Haziran⁴⁰⁰

Ahmed Vefik'in arkadaşına yazdığı mektupta da anlaşılabacağı üzere Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ahvali yakinen takip etmiştir. Rusya ile İran arasında gerçekleşen gizli ittifak görüşmelerinden haberdar olduğu gibi, diplomatik tavrını takınmıştır.⁴⁰¹ Tahran da Osmanlı Devleti temsilcisi olduğunu ve bu konuda atılacak adımlar konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bunun neticesi olarak İran'ın Rusya ile birlikte Osmanlı Devleti aleyhine atacağı adımlar konusunda tutumu değişmiştir. Arkadaşı ile olan yazışmalarında, Rusya'yı temsilen İstanbul'a gelen Menkiçof ile yapılan görüşmelerin neticesinde nasıl hareket edeceğini kestirmeye çalışmıştır. Sabırlı bir şekilde bölge ve Avrupa gündemini takip ederek bir sonraki hamleleri kestirmeye ve ona göre adım atmaya çalışmıştır.

⁴⁰⁰ Ion Matei “Ahmed Vefik Paşa'nın Rumenlerle Münasebeti”, Çeviri: Zeynep Kerman, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi**, C. XX, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1973. s. 50-85.

⁴⁰¹ BOA, **HR.SYS**, 1346/85

3.1.8. İran-Rus İttifakı Karşısında Ahmed Vefik'in Diplomatik Tutumu

Kırım Savaşı'nın cereyan etmesiyle birlikte Osmanlı-Rus ilişkileri bozuntuya uğramıştır. Bunun üzerine Rusya doğuda bir müttefik arayışı içerisine girmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti ile sınırdaş olan İran'ı her fırsatta tahrik etmeye ve müttefik olarak yanına çekmeye çalışmıştır. Çar I. Nikola'nın Asya'daki bu müttefik arayışı sırasında Nasireddin Şah'ın tahtta olması Rusya için zaman zaman olumlu sonuçlar vermiştir. Nitekim Şah'ın Rusya'ya yakın politika izlendiği görülmektedir.⁴⁰²

Rusya'nın Tahran'daki elçileri boş durmuyor ve her fırsatta Tahran'da görüşmeler tertipleyip İran'ı yanlarına çekme girişiminde bulunuyorlardı.⁴⁰³ Tahran'daki Rus Büyükelçisi Dolgorki tesis etmiş olduğu münasebet doğrultusunda Kafkas genel Valisi Voronzof'dan gelen talimatla Nasireddin Şah ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Şah, Rusya'ya ortak olacağını bildirmiş ve bu duruma sadık kalacağına dair söz vermiştir. Yapılan bu görüşmenin neticesinde Şah mebuslarıyla yaptığı toplantı sonrasında Tahran'daki kırk binlik birliğini Hoy tarafına göndermiştir. Ayrıca başkumandan Aziz Han'ı birçok yetenekli askeriyle birlikte Rus zabitleri ile görüşmek üzere Tebriz'e gönderme kararı almıştır.⁴⁰⁴

Tahran büyük Elçisi Ahmet Vefik Efendi, İstanbul'a gönderdiği yazısında;

*“Mah-ı halin altında Şah'ın doğum günü olmakla adet üzere tebriğe gidildikte kendisinden men gayri memul-i soğucak muamele görülüp sebebi araştırılarak ondan bir gün önce Petersburg'dan özel bir kurye gelmesiyle İran'ının derhal Beyazıd'a kırkbin askerine birçok Rus askeri dâhil olup bütün Afganistan'ı Şah'a alivermesi ve İran'ın Rusya'ya olan ellibin kise borcunun tamamen afv olunup eğer bu şartlara Şah razı olmaz ise İran'ın Azerbaycan'la Hazar Denizini sahillerinin hemen Rusya tarafından zapt kılınması imparatorun emriyle kararlaştırılıp Şah'a bildirdiği ve Şah ile Rusya elçisi dört defa gizlice görüşüp, uzun sohbetlerde bulunduğunun ifade etmekteydi.”*⁴⁰⁵

⁴⁰² Karadeniz, a.g.e. s. 213, Mirza Bala, “Kaçar”, İA. C. VI, İstanbul, 1977, S.40

⁴⁰³ BOA, HR.SFR.20, 1346/85.

⁴⁰⁴ Karadeniz, a.g.e. s. 213.

⁴⁰⁵ BOA, İ.HR, 5117/9

Ahmet Vefik Efendi bu görüşmelerden sonra Osmanlı Devleti'ne yazdığı başka bir yazısında:

*“Serasker makamında olan Serdar Aziz Han'ın Hoy'a Hassa sergerdesi görevinde bulunan Keşikcibaşı Mehmet Han'ın Zehab'a gitmelerine ve dünkü güne suret verildiği ve Aziz Han'ın yukarıda zikredilen Sefir-i Devlet-i Aliye'nin gelişinde bize Kotur'u teslim etmesini ümit eder idik doğrusu ümidimiz boşa çıktı artık cenkten başka çare yoktur deyü meclis-i ahirde gürültü edüp Sadrı İran Şahın Kayın Pederi Emisi Seyfullah Mirza'nın buna üzülen bazı cesurane fikirler beyan ettiklerinde onların bundan sonra hiçbir işe karışmayıp yalnız resmi makamlarında oturmalarına dair Şahdan sert bir emir gelmiştir.”*⁴⁰⁶

Ahmet Vefik Efendi'nin İran'daki siyasi durumları bu şekilde Babıali'ye bildirmesi üzerine, 5 Şubat 1854 tarihinde gönderilen yazıda kendisine talimat verilmiştir. Bu talimata göre: İran'a karşı hüsnü niyet taşımakta olduğunu ifade etmesi, Osmanlı Devleti'nin politikasının İran'ın lehine olduğunu ve İran hakkında halis niyet taşıdığı bildirmesi emredilmiştir. Ayrıca Rusya'nın teşviki ile bir takım fesatların ortaya çıkması durumunda bunların aleyhimize kullanmalarının önüne geçilmesi için çalışmaya devam etmesi ve yapılan bu kışkırtmalar ile hudutlar konusundaki ikazların bildirilmesi de aktarılmıştır.⁴⁰⁷

Osmanlı Devleti'nin İran'a karşı izlediği politika ılımlı olmuştur. Bunu ise devleti temsilen Tahran'da bulunan Ahmed Vefik Efendi'ye sık sık bildirmiştir. Fakat İran ile Osmanlı Devleti arsında Kotur bölgesi üzerine anlaşma sağlanamıyor bu sorunu yaptıkları görüşmeler esnasında dile getiriyorlardı.

Ahmet Vefik Efendi aynı yazısında devamla:

Bunun üzerine barışa odaklanarak Tahran'dan dışarı çıkılmadan sadrazam ile ve belki Şah ile görüşüp resmi bir belgenin yazılması için çaba sarf ederek yakında yolların kapanması ve Sefâretin barış çabasında olunması muhtemel olduğundan hemen durumun açığa çıkarılması ile hudut muhafızı ve Erzurum Valisi Paşa Hazretlerine dahi haber verilmesine dikkat edilmiştir. Bundan böyle can ve baş ile fedakâr bir şekilde çalışıp mümkün olduğu halde yine Erzurum ve Boğdan yollarından dört beş güne kadar diğer bir olay meydana gelirse yine bir arıza

⁴⁰⁶ BOA, İ.HR, 5117, lef. 3

⁴⁰⁷ BOA, A.MKT. UM, 151 /63

gönderilmesine çalışılacağı ve her nevi tebligatın tamamlanmasından sonra İngiltere ile istişare ederek bunun üzere şehirden çıkıp hududun ne tarafına mümkünse o yana gitmeye çalışacağını ifade etmiştir.⁴⁰⁸

Ahmed Vefik Efendi İran'daki siyasi durumla ilgili Osmanlı devletine malumatlar vermiştir. Resmi olarak karşılıklı yazışmalarla diplomatik süreci idare etmeyi başarmıştır. Babıali ile bu şekilde haberleşme sağlamanın yanında kendi özel alanında arkadaşıyla mektuplarında da İran siyasi arenasına dair malumatlara değinmiştir. İran'ın Azerbaycan'a asker sevkiyatı ile ilgili arkadaşı Aziz Mösyö Ghica'ya yazdığı mektubunda konuyla ilgili olumlu yorumlamalarda bulunmuştur. Mektubunda:

“Bakalım; Şah daima, kat'i surette bizimle, fakat Rusya Azerbaycan'ı tahrik etmeğe ve karışıklıklar bahane ederek işgal etmeye fırsat arıyorlar; aynı zamanda Hive'ye karşı bir harekât hazırlanıyor; 'söylenilebilecek bütün zıd sebeplere rağmen, onlara karşı savaş elzem. (Tahran, 1853, Ekim 23)”⁴⁰⁹

Yine bir başka mektubunda:

“Bana öyle geliyor ki, İran tarafımızdan tamamen kazanılmış bir harb meydanıdır ve başka bakımlardan fena bir durumda olsam bile, bizimkilerin arasında bulunmağa büyük bir ihtiyaç hissediyorum. Allah'ın lütfuna inanmaya devam ediyorum. (Tahran, 1854 Nisan 7)”⁴¹⁰

Rusya elçileri vasıtasıyla gizli görüşmeler tertipleyip İran'ı Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirmeye dair politikaları gündeminden düşürmemiştir.⁴¹¹ Nihayetinde Ahmed Vefik Efendi tertiplenen bu görüşmelerden haberdar olmuş ve Osmanlı Devleti'ne bu konuyla ilgili malumatlar sunmuştur. Bunun yanında Tahran'da Şahla ile görüşmeler tertiplemiştir. Aynı zamanda Rus ve İngiliz elçileriyle de iletişime geçmiştir. Ahmed Vefik, Rus ve İran arasında yapılan bu gizli görüşmelerin devam etmesi durumunda ve Osmanlı Devleti aleyhine hareket edildiği takdirde diplomatik ilişkilerin kesileceği ve İran'ı terk edeceğini söylemesi üzerine bu görüşmelere son verilmiştir.⁴¹² Ahmed Vefik Efendi'nin devletini temsilen bu

⁴⁰⁸ BOA, I.HR, 5117, lef.4

⁴⁰⁹ Ion, a.g.m, s. 50-85.

⁴¹⁰ A.e., s. 50-85.

⁴¹¹ BOA, A./AMD, 50/73

⁴¹² BOA, I.HR, 5241 Lef.

denli kararlı tutum sergilemesinin nihayetinde İran Osmanlı devletine taraf olacağını ve herhangi bir gizli görüşmede bulunmayacağını beyan etmiştir.⁴¹³

3.1.9. İran Osmanlı Hudut Sorunu: Ahmet Vefik Efendi'nin Tutumu

İran ile Osmanlı devleti arasında problem teşkil eden bir diğer yer ise Irâk-ı Acem bölgesidir. Irâk-ı Acem olarak anılan bu yer Kerbelâ ve Necef'i içine alan bölgedir. İran'da ekonomik problemler yaşayan Şiiler bu bölgenin stratejik konumu sebebiyle Osmanlı egemenliğinde olan bu topraklara yerleşiyorlardı. Bölgeye yerleşenlerin çoğunluğunu İranlı tüccarlar oluşturuyordu. Bu tüccar kesim Osmanlı Devleti'nin tebaası olmayı kabul etmemiştir. Dolayısıyla hem İran hem de Osmanlı tebaası bölgede çatışma yaşamış ve bu durum iki devlet arasında gerginliğe sebep olmuştur.⁴¹⁴

Osmanlı Devleti daha önce aldığı bütün önlemlerine rağmen İran tebaasının bu bölgeye yerleşmesine engel olamamıştır. Nihayetinde Ahmet Vefik Efendi Tahran'a sefir tayin edilmesi üzerine bu bölgenin sorununa çözümler sunulmuştur.⁴¹⁵

Osmanlı Devleti bölgenin karışıklığını önlemek adına hazırladığı yedi maddelik öneriyi Ahmed Vefik Efendi aracılığıyla İran'a sunmuş ve uygulanmasının ise mecburi olduğunu bildirmiştir. Hazırlanan bu önerinin içeriği şu maddelerden oluşuyordu:

- Köprü olmayan yerlerden geçit resmi alınmayacak ve bölgeye ziyaret amaçlı gelen kişilerden herhangi bir ücret alınmayacak
- Bu bölgeye yerleşen İran halkının kavgaya sebebiyet verecek davranışlarda bulunmaması
- Kutsal şehirlerdeki mezar ziyaretlerinden herhangi bir ücret talep edilmemesi
- İran tebaasından ölen kişilerin cenazelerinin ailelerine verilmesi
- Yol güzergâhındaki yiyecek ve içeceklerin pahalı satılmaması
- İran tebaasından olanların evlerini tamir etmelerine müsaade edilmesi

⁴¹³ BOA, A./AMD, 50/94

⁴¹⁴ Karadeniz. a.g.e. s. 215. BOA, A./AMD, 43/58

⁴¹⁵ BOA, A./AMD, 50/48

- İranlıların yanlarında bulundurdukları silahların kaybolmaması ve bu silahların başkalarına verilmemesi ve İran tebaasından olanların şahsi eşyalarından gümrük vergisinin alınmaması gibi maddeler içeriyordu.⁴¹⁶

Osmanlı devleti tarafından verilen bu öneriler ilk etapta kabul edilmemiş fakat daha sonra Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından uygulamaya konulmuştur.⁴¹⁷

3.1.10. Tahran Elçiliği'nin Sonu

Ahmed Vefik Efendi'nin Tahran'daki sefirliği yaklaşık 4 yıl sürmüştür. Bu görev süresince Osmanlı Devleti ve İran arasındaki diplomatik problemlerin çözümündeki rolü büyüktür. Ahmed Vefik Efendi entelektüel ve bürokrat karışımı özelliklere sahip bir kişiliktir. Bu çok yönlü yapısı siyasi hayatına da yansımıştır. Tahran'da kaldığı süre zarfında Babialı'nın kendisine verdiği elçilik görevini yerine getirirken diplomatik becerisini layıkıyla kullanmıştır.⁴¹⁸

Ahmed Vefik Efendi protokolde Osmanlı Devleti'nin ağırlığını çeşitli vesilelerle hissettirmeye dikkat etmeye çalışmıştır. Kırım Savaşı'nın ortaya çıktığı bu dönemde İran'da çeşitli Rus entrikalarının döndüğü bir zamana rastlayan elçilik vazifesinde Türk menfaatlerinin korunması adına diplomatik kişiliğinin verdiği özveriyle büyük bir dirayet ve cesaret örneği göstermiştir.⁴¹⁹

Elçiliğinin gerektirdiği bütün bu görevleri sürdürmeye çalışırken bir süre sonra, Tahran'ın havası ve göğüs ağrılarından dolayı tebdil-i hava ve sıla-ı vatan düşüncesiyle uzun bir izin talebinde bulunmuştur.⁴²⁰ Verilen iznin ardından, Müsteşar Haydar Efendi sefâret vekâletine getirilmiştir.⁴²¹ Bir süre sonra Ahmed Vefik Efendi'nin Tahran'a dönüşüne gerek görülmeyerek Haydar Efendi'nin daimi maslahatgüzarlıkla idaresi kararlaştırılmıştır.⁴²²

Ahmed Vefik Efendi Eylül 1854'de izinli olarak görevinden ayrılmıştır. Bunun ardından Bağdat ve doğu sınır bölgesini teftiş ile görevlendirilmiştir.¹

⁴¹⁶ BOA, A,MKT.UM, 153/70

⁴¹⁷ BOA, AMD, 50/61

⁴¹⁸ Olivier Bouquet, **Sultanın Paşaları: Osmanlı Devleti Ricali Hakkında Bir Deneme (1839-1909)**, Çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 32.

⁴¹⁹ Akün, a.g.m., s. 143-157.

⁴²⁰ BOA, İ.HR, 110/5384, lef.1.

⁴²¹ BOA, İ.HR, 110/5384, lef.6. 6 Ramazan 1270/2 Haziran 1854 tarihli İrade-i Seniyye. İzinli olarak İstanbul'a gelen Ahmed Vefik Efendi, merkezde bulunduğu müddette devam etmek üzere Meclis-i Vâlâ azalığına getirildi.

⁴²² BOA, İ.DH, 341/22438.

Eylül’de İran hükümdarı Nâsirüddin Şah’ın davetine katılmış ve zor şartlar altında dirayetle yerine getirdiği hizmetlerinden dolayı kendisine şahın elmaslı portresiyle birlikte İran’ın en büyük nişanı verilmiştir. Bir sonraki gün şahın özel alayındaki bir birliğin refakatinde yola çıkmıştı. Bölge teftişi münasebetiyle bir süre Bağdat’ta kalmış 25 Kasım 1854’te İstanbul’a dönmüştür.⁴²³ Ahmed Vefik, Tahran’dan döndükten sonra padişah tarafından kabul edilmiş ve padişah ile görüşmüştür.⁴²⁴

Ahmet Vefik Efendi İstanbul’a döndükten sonra altı haftalık geçen süre içinde sırayla Şura-yı Devlet üyeliğine ve en yüksek dereceli memur ve Ali Paşa’nın başkanlığında Dîvân-ı Harb üyeliğine tayin edilmiştir (8 Ocak 1855).⁴²⁵

3.2. Ahmed Vefik Efendi’nin Paris Sefirliği

3.2.1. Sefir olarak görevlendirilmesi

Ahmet Vefik Efendi, Tahran Sefâreti döneminde izlediği başarılı politikalarından ötürü devletin takdirini kazanmayı başarmıştır. Osmanlı Devleti, Fransa ile olan diplomatik ilişkilerin de temsilci olarak Ahmed Vefik Efendi’yi görevlendirmeyi uygun bulmuştur. Daha önce Fransa’da kâtiplik görevini icra etmesi ve bölgenin siyasetine hâkim olması Paris Sefâretine tayin olmasında etkili olmuştur.⁴²⁶ Ahmed Vefik Efendi’den önce Paris’te elçi olarak Mehmed Cemil Paşa bulunuyordu. Onun görevine son verilmesinin ardından Ahmed Vefik Efendi, Aralık 1859’da Paris’e elçi olarak tayin edildi.⁴²⁷

Paris’e gitmek üzere hazırlıkları yapılan Ahmet Vefik Efendi’nin elçilik maaşları ve harcamaların kontrol edilmesi bunların düzenli yapılması ayrıca bunların dışında kendisine elçilik işlerinde yardımcı olması amacıyla elçiliğin başkâtipliğine Asım Bey’in tayin edilmesine karar verilmişti.⁴²⁸ Babıali Ahmet Vefik Efendi’nin Paris’e sefir tayin edildiğini ve sefirlik memuriyetinin resmileştiğine dair Fransa İmparatorluğuna bildirilmişti. Bu arzda imparatorun görevlendirilen elçiye rahatlıkla güvenmesi ve gerekli muamelenin yapılması istenmiştir.⁴²⁹

⁴²³ Akün, **a.g.m.**, s.143-157. Pakalın, **a.g.e.s.**26

⁴²⁴ BOA, **HR.MKT**, 93/72

⁴²⁵ Ubucini, **a.g.e.**, s. 144.

⁴²⁶ Hanifi Vural, **Ahmet Vefik Paşa: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri**, Kesit Yay., İstanbul, 2016, s. 8-15.

⁴²⁷ Sinan Kunalp, **Son Dönem Osmanlı Erkân Ve Ricali(1839-1922)**, İsis Yay., İstanbul, 1999, s.

47.

⁴²⁸ BOA, **İ.HR**, 173/9450

⁴²⁹ BOA, **İ.HR**, 173/9455

Hazırlıkları tamamlanan Ahmed Vefik Efendi maiyetiyle birlikte Paris'e gitmek üzere vapur binerek yolculuğuna başlamıştır. Kendisini Paris'te karşılayıp mihmandarlık yapan bahriye, askeriye ve mülkiye memurları Ahmet Vefik Efendi'yi Fransa Kralı ile görüştürmüşlerdir.⁴³⁰ Ahmed Vefik Efendi Paris'e ulaştığında Babıali'ye mektup göndermiş ve göreve başladığını Padişah'a bildirmiştir.⁴³¹ Ayrıca Fransa İmparatoru III. Napolyon ile Paris sefiri Ahmet Vefik Efendi'nin arasındaki görüşmenin resmi olarak gerçekleştiğini ve elçinin makamında yarım saatlik bir görüşme tertiplendiğini ve görüşmeye dair gerekli bilgiler Padişah'a bildirilmiştir.⁴³²

3.2.2. Suriye-Şam Meselesinde Ortaya Koyduğu Diplomatlığı

Islahat fermanının getirdiği siyasal ve sosyal haklar ile birlikte farklı etnik gruplar ile Müslümanlar arasında çıkan toplumsal ayrımlar, Müslüman grupları endişeye sevk etmiştir. Suriye bölgesindeki Müslümanlar, Hristiyanlara sağlanan ayrıcalık konusuna tepki göstermişlerdir. Durum böyle olunca yabancı devletler Hristiyanların lehine olaylara müdahil olmuştur. Bu müdahale de beraberinde daha farklı sorunları ortaya çıkarmıştır.⁴³³

Fransa'nın Katolikleri koruma politikası Suriye bölgesine müdahale etmesini kolaylaştırmıştır. 1854 yılında açılması planlanan Süveyş kanalına İngiltere'nin baskısı sonucu Osmanlı Devleti muhalefet etmiştir. Bu durum Fransa'nın Marunîleri kışkırtmasına yöneltmiştir. Hal böyle olunca İngiltere'de Suriye nüfuz elde etmek amacıyla Müslüman Dürzileri Marunîlere karşı kışkırtmaya başlamışlardır. Böylece eskiden beri Marunîler ve Dürziler arasındaki çekişmelerden İngiltere ve Fransa yararlanmaya çalışarak Suriye bölgesinde karışıklıklar çıkarmayı başarmışlardır.⁴³⁴

Bu iki devletin çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri bölgeyi karışık bir ortama sürüklemiştir. Cidde olaylarının tezahür etmesi ile birlikte Dürzilerin tepkisi artmış ve 1858 yılından itibaren Suriye bölgesindeki gerginliğin önüne geçilememiştir.⁴³⁵ 1860 yılında Dürziler ve Marunîler arasında çıkan çatışma giderek

⁴³⁰ BOA, **İ.HR.**, 174/9534

⁴³¹ BOA, **İ.HR.**, 174/9534

⁴³² BOA, **İ.HR.**, 174/9539

⁴³³ Turan, **a.g.e.**, s. 395.

⁴³⁴ Eyicil, **a.g.e.**, s. 174, Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Çev. Kamil Yeşil, Kaknüs Yayınları, Baskı: 2, İstanbul, 2017, s. 63-70, 169-171.

⁴³⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s. 212-215.

şiddetli bir hal almıştır.⁴³⁶ Temmuz 1860'da Şam bölgesinde Araplar ve Dürziler, Hristiyanlara saldırarak kanlı bir ortam yaratmışlardır. Suriye'deki yöneticiler, gittikçe artan ve Lübnan'a da sıçrayarak bir Dürzi - Marunî çatışması haline gelen olayları bastıramamışlardır.⁴³⁷

Şam bölgesinde meydana gelen bu çatışmalardan yararlanmaya çalışan Fransa, halkın da fanatizmi sonucu coşarak bir mareşal kumandasında oluşturduğu büyük bir orduyu Suriye'ye göndermek için hazırlıklara başlamıştır. Bu sırada Paris'te elçilik görevini icra eden Ahmed Vefik bu sevkiyatın haberini almış ve derhal Osmanlı Devleti'ne durumu bildirmiş ve “Suriye'ye asker uçurunuz” şeklinde talimatta bulunmuştur.⁴³⁸ Bütün bu olaylar cereyan ederken Ahmed Vefik Efendi Paris'e gelişinin üzerinden henüz üç buçuk ay geçmişti.⁴³⁹

Ahmed Vefik Efendi'nin bu haberi üzerine Hariciye Nazırı Fuad Efendi olağanüstü komiserlik göreviyle bölgeye sevk edilmiştir. Hariciye bakanının buraya görevlendirilmesindeki amaç ise bu meselenin artık iç sorun olmaktan çıkıp uluslararası bir mesele haline dönüşmesini engellemektir. Ayrıca Fuad Paşa diplomatik tecrübeye sahip devleti müdafaa edebilecek ve bu durumu çözebilecek kapasiteye sahipti.⁴⁴⁰ 1860 Temmuz ayı ortalarında Beyrut'a gelen Fuat Paşa, derhal gerekli önlemleri alarak güvenliği sağlamıştır.⁴⁴¹

Ahmed Vefik Efendi Şam meselesi zuhur edince Fransa'daki durum ile ilgili Osmanlı Devleti'ne malumatlar vermiştir. Babıalı kendisi çözüm olarak ilk etapta bölgeye Fuad Paşayı göndermişti. Ayrıca garantör devletler olan Fransa ve Rusya İngiltere ile diplomatik ilişkileri hız kazanmıştır. Ahmed Vefik Efendi Fransa'daki diğer büyük devletlerin elçilikleriyle görüşmeler tertiplemiştir. Suriye meselesinin bu şekilde baş göstermesi Osmanlı Devleti'ni yoğun diplomatik bir kriz ortamına sokmuştur.⁴⁴²

⁴³⁶ Edouard Philippe Engelhardt, **Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri: Tanzimat**, Örgün Yay., İstanbul, 2010, s. 191-193.

⁴³⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 212-215.

⁴³⁸ BOA, **İ.HR**, 181/10057, Abdurrahman Şeref, **Tarih Musahabeleri**, Sadeleştiren: Enver Koray, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 184

⁴³⁹ Akün, **a.g.m.**, s. 143-157.

⁴⁴⁰ Şeref, **a.g.e.**, s. 184, Uçarol, **a.g.e.**, s. 396.

⁴⁴¹ Mahmud Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, C. I, Dergâh Yayınları, Baskı: 3, İstanbul, 1982, s. 150.

⁴⁴² BOA, **HR.MKT**, 322/71

Şam'da baş gösteren bu karışıklara çözüm getirmek için Avusturya, Rusya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya'nın asker göndermesi teklifinin görüşülüp ve bu devletler ile Paris'te yapılacak anlaşma için Ahmed Vefik Efendi murahhas olarak görevlendirilmiştir.⁴⁴³ Ayrıca diğer katılımcılardan Fransa M. Thouvenel'i, İngiltere Lord Cowley'i, Prusya Count de Pourtales'i, Rusya Kont Kisseleff'i temsilci olarak seçmişlerdir.⁴⁴⁴ Babıali Ahmed Vefik Efendi'ye Paris'te yapılacak olan bu konferans ile ilgili şifreli bir telgraf takdim etmiştir. Fransız hükümetinin bu durumun farkına varmasıyla konu ile ilgili Ahmed Vefik Efendi'den resmi bir açıklama talep etmiştir. Fakat Ahmed Vefik Efendi böyle bir telgraf ile ilgili bir bilgisinin olmadığını söylemiş ve inkâr etmiştir. Bunun üzerine Fransa hükümetinin baskısı sonucu Ali Paşa bu şifreli telgrafın malumatına dair yeniden telgraf göndermiştir.⁴⁴⁵

Bunu haber alan Ahmed Vefik ise bir süre ortalıktan kaybolmuş ve kendisinden haber alınamamıştır. Ahmed Vefik Efendi bu davranışıyla yapılacak olan konferansın süresini uzatmış ve Fransa'da Şam meselesine dair kamuoyunun sakinleşmesini sağlamıştır. Ahmed Vefik Efendi'ye göre zaten bölgeye Babıali Fuad Paşa'yı ve yeterli miktarda askeri, harekât için göndermişti ve bu sayede sükûnet sağlanabilirdi. Ayrıca bölgeye Avrupalı kuvvetlerin gelmesi durumu karıştırmaktan başa bir işe yaramayacaktı. Bu konuya Fransa'yı dâhil etmek istememiştir.⁴⁴⁶

Ahmed Vefik Efendi bir süre sonra ortaya çıkmış ve konferansa Osmanlı delegesi olarak katılmıştır.⁴⁴⁷ Ahmed Vefik Efendi'nin bu hareketi III. Napolyon'u çok kızdırmış ve kendisine karşı tavır takınmasına sebebiyet vermiştir. Ahmed Vefik Efendi'nin Suriye meselesi için toplanacak konferansı iki hafta geciktirmesi hareketine karşılık Napolyon: "kendini Sultan Selim'in sefiri sanıyor" haberini

⁴⁴³ BOA, A./DVNSNMH.d, 12/228. BNA, Dublin Evening Mail, "London" Dublin, Republic Of Ireland, Thursday 14 February 1861, page, 3, (çevirimiçi), <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/search/results?basicsearch=%20vefik%20pacha&retrievecountrycounts=false&page=1>, 09.05.2021

⁴⁴⁴ BNA, Sun (London), "France", London, England, Saturday 23 March 1861, Page: 2, (çevirimiçi) <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/search/results?basicsearch=%20vefik%20pacha&retrievecountrycounts=false&page=1>, 09.05.2021

⁴⁴⁵ Şeref, a.g.e., s. 184.

⁴⁴⁶ Ülman, a.g.e., s. 65-66.

⁴⁴⁷ Şeref, a.g.e., s. 184.

göndermesi üzerine Ahmed Vefik Efendi: “Sultan Seli’in sefiri olsaydım, zat-ı haşmetmeabları burada bulunmazlardı” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁴⁸

Babıali’nin Suriye meselesine dair Ahmed Vefik Efendi’ye gönderdiği belgeler önem taşımaktaydı. 27 Temmuz 1860 tarihli ilk talimatta Suriye’ye yabancı müdahalelerin yaratacağı sorunlar hakkında bilgi verilmiştir. Ali Paşa’nın gönderdiği bu talimatta bölgeye müdahale olursa Hristiyan ve Müslümanlar arasında kışkırtıcı sonuçlar doğurabilirdi. İkinci belge ise yine Ali Paşa tarafından gönderilen bir uyarı yazısıdır.⁴⁴⁹ Burada Ahmed Vefik Efendi’den Fransa veya İngiliz hükümetlerinin Suriye’ye müdahaleleri durumunda bunun sakıncaları hakkında onları ikna etmesi istenmektedir. Fakat tüm bunlara rağmen müdahale engellenmez ise yollanacak birlikler Osmanlı Devleti ile ortak hareket etmeli ve bu birliklerin sayıları belirlenmeli ve Osmanlı Devleti’ne bildirilmelidir.⁴⁵⁰

Suriye meselesiyle ilgili toplanan konferans sonucunda ise bu devletlerin bölgeye dair herhangi bir çıkar gözetmeksizin Osmanlı Devleti’ne yardım amaçlı bölgede sükûneti sağlamak amacıyla asker sevk etmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bölgeye nakledilecek Avrupalı askerlerin sayısı ve buraya nasıl gönderileceği bunun yanında Osmanlı ordusunun nasıl dâhil olacağı hakkında görüşler sunulmuştur.⁴⁵¹ Fakat bu maddeler ile Paris Anlaşmasında söz verildiği gibi Osmanlı Devleti’nin toprakları garanti altına alınmamıştır.⁴⁵²

Ahmed Vefik Efendi Şam meselesiyle ilgili gerekli malumatları Babıali’ye bildirdiği gibi yapılan bu konferansta da Osmanlı Devleti’nin menfaatlerini korumaya çalışmış ve bundan yana tavrını koymuştur.⁴⁵³ Konferans sırasında Rusya’nın Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan başka bölgeden Hristiyanların yardım talep etmesi durumunda onlara yardım edileceğine ve bu antlaşmanın maddelerinin uygulanacağına dair ek bir maddeyi dâhil etme isteğine karşı Ahmed Vefik Efendi sert tepki göstermiştir. Böyle bir karar alınması durumunda sözleşmeyi

⁴⁴⁸ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, I.-V. Cüz, , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 655

⁴⁴⁹ Turan, **a.g.e.**, s. 398.

⁴⁵⁰ Ülman **a.g.e.**, s. 62-63.

⁴⁵¹ Şeref, **a.g.e.**, s. 184.

⁴⁵² İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 194, Uçarol, **a.g.e.**, s. 212.

⁴⁵³ Vural, **a.g.e.**, s. 23-24.

imzalamayacağını bildirmiştir. Ahmed Vefik Efendi bu ısrarlı tavrını koruyarak Osmanlı topraklarına müdahaleyi engellemek istemiştir.⁴⁵⁴

Bu olaylar yaşandığı süre zarfında III. Napolyon ile Ahmed Vefik Efendi bir toplantıda karşılaşmış ve bu mesele üzerine görüşme yapmışlardı. Ahmed Vefik Efendi ile Napolyon arasında geçen diyalogda Napolyon: *“Osmanlı Devleti’nin çatırdadığını duyuyorum”* demesinin üzerine Ahmed Vefik: *“Bizim memleketimiz İmparatorluğunuza çok uzaktır, bu sebeple zatı haşmetanelerinin hakkımızda daima doğru malumat alamayacakları tabiidir. Bendeniz ise, Paris’teyim, burada çok yakından işitiyorum, asıl çatırdayan Fransa’daki krallık idaresidir”* demiş ve III. Napolyon’u ve davete katılanları şaşkınlık içinde bırakmıştır.⁴⁵⁵ O sırada yanında bulunan İngiltere sefiri Ahmed Vefik Efendi’ye: *“Nasıl yaptın?”* şeklinde soru sorması üzerine Vefik Efendi: *“Arkamda İngiltere kabinesi olsaydı daha neler söyleyeceğimi görürdünüz”* şeklinde cevap vermiştir.⁴⁵⁶

Fuad Efendi Suriye’de bulunduğu süre zarfında olayları yatıştırmasına rağmen Şam meselesinin devletlerarası bir sorun haline gelmesini engelleyememiştir. Nihayetinde Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Piyemonte, Hollanda, Avusturya devletleri Suriye isyanı karşısında alınacak önlemlerle Lübnan’ın geleceğini yeni bir statüye bağlamak üzere komisyon düzenlemeyi kararlaştırmışlardır. Haziran 1861’de, “Lübnan Nizamnamesi” adı ile bölgede yeni bir yönetim şeklinin kurulmasına karar verilmiştir.⁴⁵⁷

Milli ve dini duygularına gösterdiği hassasiyetten dolayı kendisinden rahatsız olunan ve yadırganan Ahmet Vefik Efendi, Napolyon’un ısrarları üzerine 20 Ocak 1861’de görevden alınmış ve İstanbul’a geri dönmüştür.⁴⁵⁸ Ahmed Vefik Efendi İstanbul’a dönmek için Paris’ten ayrılmıştır. Haftanın sonuna doğru ise Paris’e elçi olarak halefi Veli Efendi görevlendirilmişti.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ Ülman, **a.g.e.**, s. 66-71.

⁴⁵⁵ Şerif Mardin, “Tanzimat ve Aydınlar” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 40-54.

⁴⁵⁶ H. A. Yücel, **Pazar Konuşmaları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 93.

⁴⁵⁷ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 195.

⁴⁵⁸ Mardin, **a.g.m.**, s. 40-54.

⁴⁵⁹ BNA, Morning Chronicle, “Foreign Intelligence” London, England 11 april 1861, page, 5-6. <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/search/results?basicsearch=%20vefik%20pacha&retrievecountrycounts=false&page=23>, 07.03.2021

3.2.3. Ahmed Vefik Efendi'nin III. Napolyon ile Olan Anekdotları

Şam meselesinden ötürü Fransa'nın Şam'a asker göndermesinin ortaya çıkması üzerine Ahmet Vefik Efendi'nin İmparatorun huzurunda: “*Şam'a asker gönderileceğini işitiyorum. Fransız askerini Türk askeri karaya çıkmasına izin vermez*” demesi Napolyon'u iyice kızdırmış ve Napolyon: “*Efendi, cidden vatanperversiniz, fakat diplomat değilsiniz*” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁶⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun etkinliğinin azalması üzerine burada bulunan elçiler daha rahat tavırlar sergilemişlerdir. Bu tavırlardan biri Fransız elçisinin padişahın saltanat kayığına benzeyen bir kayık yaptırarak Boğaziçi'nde gezmesiydi. Elçi gezintiye çıktığında, halk sahillerde padişah efendimiz geçiyor diye alkış tutmuştur ancak içinde Fransız Elçisi olduğu anlaşılmca durum değişmiştir. Babıali, Elçiyi bu konuda uyarmış fakat yapılan ikazlar sonuç vermemiştir. Bu sırada Paris'te elçi olarak bulunan Ahmet Vefik Efendi durumdan haberdar olmuş ve çok üzülmüştür. Bu meseleyi halletmek için kendi açısından çözüm yolu aramaya koyulmuştur. O da arabasını İmparatorun arabası gibi beyaza boyatıp, koşum takımıyla arabasını tıpkı onun arabasına benzetmiştir. Artık o geçerken de Paris halkı İmparator geçiyor, diye selam duruyor, alkışlıyor ve arkasından koşturuyorlardı. Bu durumun kendisine ikaz edilmesi üzerine, Ahmet Vefik Efendi de Fransız Hariciyesi'ne yüklenmiştir: “*Bu huzursuzluklara neden olan sizsiniz. Neden kendi sefirinizin kayık ile dolaştığını görmezden geliyorsunuz da yalnızca benim arabamı mesele yaparsınız? O kayık ne zaman Beykoz'dan kalkarsa, bu araba da Paris'ten kalkar*” demiştir. Bu kararlı ve haklı çıkış karşısında önce kayık, sonra araba kalkmıştır.⁴⁶¹

Ahmed Vefik Efendi'nin bu hareketi devletini müdafaa etme konusunda ne kadar duyarlı olduğunu bize gösterir. Nitekim kendisi ülke dışındayken bile korkusuz bir şekilde bulunduğu yerdeki ülkeye kafa tutabilmiştir. Cesareti ile Babıali'ye karşı yapılan bu saygısızlığı ortadan kaldırmıştır.

⁴⁶⁰ İnal, a.g.e., s. 655.

⁴⁶¹ Vedat Onur, **Tanzimat Devri'nin Büyük Unutulmaz Devlet Adamları**, Y.Y, Ankara, 1964, s.108-109, İsmail Hikmet, **Ahmed Vefik Paşa**, Kanaat Kütüphanesi, 1932, s. 10-12.

Napolyon her ne kadar Ahmed Vefik Efendi'nin azlinde etkili olmuş ise de bir o kadar kendisine saygı duymuştur. Ahmed Vefik Efendi elçilikten ayrılırken veda mektubu olarak: *“sizin gibi bir zatı vükelanın meyanında dahi görmek isterdim”*sözü ile takdir duygularını dile getirmiştir. Ayrıca Ahmed Vefik, Paris'ten ayrılmadan kendisine markasını taşıyan Sevr işi mükemmel bir sofrta takımı ve üzerinde Ahmed Vefik'in isminin yazılı olduğu tuvalet takımı hediye etmiştir.⁴⁶²

3.2.4. Paris Elçiliği Sırasında Ortaya Koyduğu Aydın Kişilik

Ahmed Vefik Efendi elçiliği esnasında zuhur eden bütün siyasi karışıklık içinde ilminden ve kültüründen ödün vermeyerek Fransa'nın ileri gelenleri ile bilim ve politika adına toplantılar düzenlemiştir. Bu önemli şahsiyetler arasında Aleksandr Dümafis, Joule Favre, Jul Favr gibi isimler vardı. Bunlar haftada bir toplanır siyasi meselelerden bilime kadar çeşitli konulardan münazara yaparlardı. Ahmet Vefik de Paris'te yapılan ilmi toplantılara davet edilirdi.⁴⁶³ Paris'e tahsil için gönderilmiş olan öğrencilerin orada eğitim görmeleri için Mekteb-i Osmânî Paris'te kurulmuştur. Bu kurumun denetlenmesi için komisyon kurulmuştur. Ahmed Vefik Efendi'de 18 Mart 1860'da katıldığı oturumda Denetim Komisyonu'na başkanlık etmiştir.⁴⁶⁴

Ahmed Vefik Efendi Paris Sefirliği sırasında Robert Koleji'nin kurucusu olan Hamlin ile bir dostluğu olmuştur. Hamlin okul inşaat etmek için bir arsa arayışına girmiş ve en uygun arsa ise kıyıda bulunan Ahmed Vefik Efendi'nin arsası olmuştur.⁴⁶⁵ Hamlin kendisine haber göndermiş ve arsayı almak istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Ahmed Vefik Efendi:

“Mr. Hamlin'e söyleyiniz, araziye satmak üzere alırsa ona kulak veririm; şayet sırf bir alıcıysa söyleyecek bir sözüm ve sunacak bir koşulum yok” demiştir.⁴⁶⁶

Fakat Hamlin, Ahmed Vefik Efendi'nin Paris'ten döndükten sonra kendisine arsayı satmayı teklif ettiğini kitabında şu şekilde anlatmıştır:

“Nasıl oldu da Paris'ten döndükten hemen sonra Ahmed Vefik Efendi bana bu yeri teklif etmişti? Bir gün bana bütün bu olanlarla alakalı ilginç bilgiler verdi.

⁴⁶² F. A. Tansel, “Ahmet Vefik Paşa”, **Belleten**, C. XXVIII, Sayı: 109, 1964, s. 117-139. Pakalın, **a.g.e.**, s. 124. Uraz, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁶³ Onur, **a.g.e.**, s. 110.

⁴⁶⁴ Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 24-27.

⁴⁶⁵ Akün, **a.g.m.**, s. 143-157. Pakalın, **a.g.e.**, s. 76-82.

⁴⁶⁶ Cyrus Hamlin, **Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür**, Dergâh Yayınları, 2012, İstanbul, s. 413-416.

*Sultan Abdülmecid hayattayken, Paris'teki şahsi konutunda her şey dilediği gibi gidiyormuş. Diplomasi çerçevesinde verilen akşam yemeklerinin faturaları son derece ağır olmuş ama tam vaktinde ödeniyormuş. Sultan ona, hiçbir büyükelçiliğin, verdikleri akşam yemeklerinde ihtişam ve çekicilikte Osmanlı Devleti'nden üstün olmasına izin vermemesini emretmiş. Sözlerini şöyle sürdürdü: Sizi temin ederim, o yemek davetlerimiz en seçkin misafirleri bir araya getiriyordu ve her seferinde en yüksek takdirleri alıyordu. Sultan Abdülmecid hayatta olduğu müddetçe raporlarım ve kalem kalem listelenmiş faturalarım onun kesin muvafakatiyle kabul ediliyordu. Ali Paşa benim nüfuzumu zayıflatacak kudrette değildi. Sultanın vefatı, kolladığı bu fırsatı ona vermiş oldu. Sefâretle ilgili harcamalar kısıtlandı. Öyle ki, çok gerekli olan memurlar bile işten çıkarıldı. Sonunda diplomasi gereği verilen davetlerin faturaları kabul edilmedi. 150.000 frank (30.000 dolar) tutarındaki bir borçla istifa etmek zorunda kaldım. Kendi haysiyetim ve devletimin şerefine verdiğim ehemmiyet, faturaları ödenmeden Paris'te bırakıp gelmeme izin vermeyecekti. Hususi kaynaklarımı tüketmiştim; ardından şimdi sizin olan bu güzide yeri satmaya mecbur kaldım. Oraya bir gün bir köşk yaptırmayı ümit ediyordum. 'Bu Paris çekişmesi, Robert Kolej mücadelesinde gizli bir rol oynamıştı. Ali Paşa, Ahmed Vefik Paşa'nın benden aldığı parayı iade etmesini istedi. Paşa'nın buna cevabı şöyle oldu: 'Paris'teki sefâretin masrafları için hükümet üzerindeki haklarımı kâmilten yerine getirdiğinizde ben de büyük bir memnuniyetle dediğinizi yaparım.' İki adam birbirlerine çok kızgındılar. Kolej mücadelesindeki kararlılıktan ve Ali Paşa üzerinden tam bir zafer kazanılmasından dolayı Ahmed Vefik Paşa zevk almıştı.*⁴⁶⁷

Ahmed Vefik Efendi'nin Boğaziçi sırtlarında dededen kalma arsasına inşa edilecek Robert Kolej için Hamlin'e satması kesinliği tartışılmakla beraber çeşitli rivayetlere yol açmıştır. Vefik Efendi vefat ettikten sonra Rumelihisarı'nda Kayalar Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Bunu üzerine Ahmed Vefik'in bu yabancı okulun kilisesinin çan seslerinin duyulduğu bir mevkîe bir mânevî ceza olmak üzere II. Abdülhamid'in emriyle defnolunduğu rivayet edilmiştir.⁴⁶⁸ Fakat yukarıda Hamlin'in de yer verdiği üzere Ahmed Vefik Efendi'nin bu arsasını satması keyfî olmamış zorunluluk sebebiyle arsasını satmıştır.

⁴⁶⁷ Hamlin, a.g.e., s. 413-416.

⁴⁶⁸ Akün, a.g.m., s. 143-157.

3.3. Belgrad-Sırbistan Görevi

Sırbistan bölgesinde, 1862 yılında Türkler ile Sırlar arasında ki gerginlikler artmış ve silahlı çatışma seviyesine ulaşmıştır.⁴⁶⁹ Belgrad'da ise durumlar aynı şekilde ilerlemiş ve buradaki Sırp yönetimi askeri kuvvetlerinin sayısını artırmıştır.⁴⁷⁰ Sırp hükümetinin bu şekilde hazırlık içinde olması Türklere karşı yapılacak bir isyanın habercisiydi.

Nihayetinde Sırlar bölgedeki Müslüman halka ve Türk garnizonlarına saldırı düzenlemişlerdir.⁴⁷¹ Belgrad'da olaylar bu şekilde devam ederken Sırp başknezi Mihail burada değildi. Fakat olaylardan haberdar olması üzerine Belgrad'a dönmüş ve olağanüstü hâl ilan etmiştir.⁴⁷² Osmanlı Devleti ise Sırbistan'da ortaya çıkan bu olaylara çözüm bulmak, asker ve ahalinin güvenliğini sağlamak amacıyla Ali Beyi bölgeye memur tayin etmiştir.⁴⁷³

Sırların Belgrad'ı bombalaması üzerine şehirde bulunan kalelerden birine top gülleleri isabet etmiştir. Fakat Sırlılar bu suçu kabul etmeyip bütün suçu Osmanlı memurlarının üzerine atmışlardır. Bu olayın incelenmesi için oraya Ahmet Vefik Efendi tayin edilmiştir.⁴⁷⁴ Bu sırada Müslüman halk kaleye sığınmış ve korkuya kapılmıştır. Ahmed Vefik Efendi'ye mahsur kalan halkın ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda emir verilmiştir.⁴⁷⁵ Ayrıca orada kalması, mağduriyet yaşayan Müslümanların durumlarına çare bulmadan ve gelmesi için emir verilmeden bölgeden ayrılmaması konusunda uyarılarda bulunulmuştur.⁴⁷⁶

Babîâli, bölgeye intikal eden Ahmet Vefik Efendi'ye yaşanan olayları kayıt altına alarak rapor etmesi ve posta yolu ile iletmesini talep etmiştir.⁴⁷⁷ Bunun üzerine Ahmed Vefik Efendi bölgeye dair sükûneti sağlamak amacıyla hazırladığı raporunu Babîâli'ye sunmuştur. Bu raporda: her ne kadar olaylar bu şekilde sirayet etmiş ise de Sırp memurlarına iyi davranılması ve Osmanlı-Sırp ilişkilerinin daha iyi hale gelmesi için daha ılımlı olma konusuna nasihatlerde bulunulmuştur. Ayrıca Belgrad

⁴⁶⁹ Özkan, **a.g.e.**, s. 190.

⁴⁷⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VII, Ankara, 1995, s. 4-5.

⁴⁷¹ Karal, **a.g.e.**, s. 14.

⁴⁷² Özkan, **a.g.e.**, s. 194.

⁴⁷³ BOA, **A.MKT.NZD.** 425/70

⁴⁷⁴ BOA, **İ.HR.** 333/21419-13

⁴⁷⁵ BOA, **İ.MMS.** 25/1084

⁴⁷⁶ BOA, **İ.HR.** 333/21419-13

⁴⁷⁷ BOA, **İ.HR.** 333/21419-09

yetkililerine harp alanına gidip orada ki halktan bilgi alması ve kayıt altına alınan yazının bir örneğini Osmanlı Devleti'ne ibraz edilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁴⁷⁸

Sırp olaylarının bu şekilde cereyan etmesi ve Ahmed Vefik Efendi'nin raporu üzerine, Babıali Sırbistan ile müzakere etmek için Osmanlı Devleti'nin doğrudan görüşmek istediği bilgisini Ahmet Vefik Efendi tarafına ulaştırılması hususunda gerekli belgeyi posta yoluyla kendisine göndermiştir.⁴⁷⁹ Ahmed Vefik Efendi Sırp yetkililerle yaptığı görüşmeler esnasında Sırp idaresi Belgrad'da meydana gelen olaylar ilgili Osmanlı Devleti memurlarını suçlamışlardır. Bunun üzerine Ahmet Vefik Efendi defalarca olayın kendileriyle ilgili olmadığına dair gerekli bilgiyi belgeler ile Sırp idaresine bildirmiştir.⁴⁸⁰

Fakat yapılan bu görüşmeler bir sonuç vermemiş ve top atışlarıyla saldırıların devam etmesi üzerine Avusturya devleti konsolosu bölgeye gelerek atış yapılan kaleden atışın kesilmesine talep etmiştir.⁴⁸¹ Bombardımanın devam etmesi üzerine Ahmet Vefik Efendi, Rıza Bey'e takdim ettiği üç belgede Osmanlı Devleti'nden asker talep ettiğine ve gerekli askerlerin gönderilmesine karar kılınmıştır.⁴⁸² Devam eden olayların altıncı gününde kale teslim alınarak bu bölgelere Müslümanların yerleştirilmesine başlanmıştır. Getirilen halkın Bayram Bey mahallesine yerleştirildiğine dair yazılan mazbatada yüz kişi ve yüz baş hayvanın da getirildiğini rapor etmiştir.⁴⁸³

Babıali yetkilileri olayları durdurmaya yönelik çabayı bırakmamışlardır. Yetkililer Mihail Bey ile görüşmeler tertip etmişlerdir. Ayrıca konsolosluklar ziyaret edilerek olaylar ile ilgili görüşler alınmıştır. Konsoloslar ile yapılan görüşmeler sonucunda iki tarafın askerileri şehirde çatıştıkları için şehir yapıları zarar görmüştür. Dolayısıyla şehrin güçlü tutulması ve şehir güvenliğinin sağlanması için kapı ve duvarlarının onarılmasında ortak hareket edeceklerine dair güvence sağlanmıştır.⁴⁸⁴

⁴⁷⁸ BOA, **İ.HR.** 333/21419-11

⁴⁷⁹ BOA, **İ.HR.** 333/21419-08

⁴⁸⁰ BOA, **İ.HR.** 333/21419-07

⁴⁸¹ BOA, **İ.HR.** 333/21419-03

⁴⁸² BOA, **HR.SYS.** 1396/1-111

⁴⁸³ BOA, **İ.HR.** 333/21419-01

⁴⁸⁴ BOA, **HR.SYS.** 1396/1-107

Ahmed Vefik Efendi burada görev aldığı süre zarfında Belgrad'ın güvenliği ile görevli olan askerlerin maaşı konusuyla ilgilenmiş ve bu durum için Babıali'yi bilgilendirmiştir. Belgrad'ın muhafazasında görev alan askerlerin maaşlarının ödenmesine dair belgeyi hazırlayarak merkeze göndermiştir.⁴⁸⁵ Bu belgenin içeriğin şu şekildedir: *Belgrad mevkiinde bulunan Rumeli ordusunun dördüncü, altıncı ve yedinci alayları ikinci topçu bölükleri maaş ödemesi ve masrafı mutasarrıflarına sarf olunması için yetmiş altı ve yetmiş yedi senelerine ait meblağın ödenmemiş olup yetmiş yedi senesi mart ayından ağustos ayına kadar aylık tahsis edilmesi gereken 299.140 miktardır.*⁴⁸⁶ *Birinci yetmiş yedi martı ayından başlayarak ağustos sonuna kadar altı aylık tahsisatına mutabık kılan Karadeniz topçu bölüklerine yetmiş altı senesi martından başlayarak yetmiş yedi ağustos başına kadar on sekiz aylık tahsisatlarından mutabık kılan Belgrad topçu bölüklerine yetmiş yedi martı ayından başlayarak ağustos başlarına kadar altı aylık tahsisatlarından mutabık kılan 2303425, 741600, 409054 kuruş miktardır.*⁴⁸⁷

Ahmed Vefik Efendi Belgrad olaylarından dolayı bölgeye tayin edilmiş ve burada sükûneti sağlamak için gerekli icraatı göstermiştir. Burada yaklaşık iki ay kalmıştır. Daha sonra Sırp meselesini ayrıntılı görüşmek için bu devletlerin elçileriyle İstanbul'da yapılacak konferansa katılmasına dair talimatı alınca 16 Ağustos 1862'de İstanbul'a dönmüştür.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ BOA, İ.HR. 333/21419-04

⁴⁸⁶ BOA, İ.HR. 333/21419-05

⁴⁸⁷ BOA, İ.HR. 333/21419-05

⁴⁸⁸ Akün, a.g.m., s. 143-157.

SONUÇ

Askeri bir gelenek yapısına sahip olan Osmanlı Devleti, dünya düzenin artık askeri güç ile değil diplomasi yoluyla sağlandığının farkına varmıştır. Osmanlı Devleti de nihayetinde bu arenaya dâhil olmuştur. Devletlerarası ilişkilerin sürdürülmesinde kullanılan metodun diplomasiye evrilmesiyle birlikte devletin idari yapısında düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu idari yapı değişikliği gereksinimi ile beraber çağın büründüğü atmosfere o da dâhil olmuştur. Bunun neticesinde Osmanlı Devleti içerisinde yer alan kurumlar değişiklik ve yeniliğe uğramıştır. Tüm bunların yaşanması ise yeni bir bürokrat tipini ortaya çıkarmıştır.

Ahmed Vefik, Osmanlı Devleti açısından pek çok yeniliğin ve gelişimin olduğu bir çağ olan “Tanzimat Dönemi” bürokratlarındandır. Bu gelişmelerin ortaya çıktığı dönemde yaşamış olması Ahmed Vefik’e pek çok siyasi başarıyı beraberinde getirmiştir. Uzun süre devlet adamlığı yapmış ve birçok önemli görevler üstlenmiştir. Fakat onun bu devlet adamlığı tarafı pek ele alınmamıştır. Yapılan çalışmalarda daha çok Ahmed Vefik Paşa’nın bulunduğu yerlerdeki dil çalışmalarının yanında azledildiği dönemlerde ele aldığı edebi çalışmaları üzerine durulmuştur. Fakat Ahmed Vefik Efendi edebi ve sanat kişiliğinin yanında kayda değer şekilde başarılı bir siyasi hayata ve diplomatik tecrübeye sahiptir. 1863-1871 yılları hariç 1837 yılında Tercüme Odası’yla başlayan devlet adamlığı 1882 yılına kadar sürmüştür. 46 yıllık bir siyasi hayatın içinde var olmuştur. Bizde bu çalışmamızda özellikle onun siyasi hayatına odaklandık. Ahmed Vefik Efendi’nin siyasi yönünü ön plana koyarak Diplomat kişiliğine yer verdik.

Osmanlı Devleti’nin diplomasi trafiğinde olduğu ve etkili bürokratlara ihtiyaç duyulduğu Tanzimat Dönemi’nde o da kendisine verilen görevleri layığıyla yerine getirebilmeyi başarmıştır. 1840 yılında Londra’ya kâtiplik görevi sebebiyle gitmiş ve döner dönmez 1842 yılında Sırbistan’a memur edilmiştir. Bu sırada Sırbistan’da bir ihtilal baş göstermişti. Ahmed Vefik Efendi ise Şekib Efendi’nin maiyetinde bu bölgeye intikâl etmiş burada ki ihtilalin bastırılması ve çözümü için Babıâli ile irtibat halinde hareket etmişlerdir.

1848 yılında baş gösteren ihtilaller neticesinde mülteci trafiği yaşanmış ve bu Osmanlı Devleti siyasetine de yansımıştı. Özellikle Macar ve Leh mülteciler büyük

problem teşkil etmiştir. Ahmed Vefik Efendi bu polemiklerin yaşandığı sırada oluşan mülteci meselesine dâhil olmuş ve Babıali'yi Rusya karşısında zor durumda bırakan Macar mültecileri gibi önemli bir meselenin çözümü için oda görev almıştır. İhtilal neticesinde mülteciler Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve Vidin'de toplanmışlardır. Fakat burada yığılma meydana gelmiştir. Bu Bölgenin Rus sınırına yakınlığı sebebiyle ortaya çıkacak problemlerin yanında kış aylarının yaklaşmasıyla birlikte erzak ve barınma problemiyle karşı karşıya kalmışlardır. Çözüm için ise bu mültecilerin Şumnu'ya nakledilmesi kararlaştırılmıştır. Ahmed Vefik Efendi ise bu sırada görevlendirilmiş ve nakil sırasında gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasını sağlamıştır.

Mülteci meselesinin akabinde Avrupa'yı kavuran ihtilallerin Eflak-Boğdan prensliklerine sıçraması ile bölgeye komiserlik görevi ile gönderilmiştir. Ahmed Vefik bu görevini yaklaşık 18 ay sürdürmüştür. Bu süreç zarfında çar ordusu karşısında Osmanlı Devleti'ni müdafaa etmiştir. Siyasi arenanın daha çok başında olmasına rağmen Bükreş'teki asilzadeler ve prensler ile kurduğu diyalog ile diplomatlığının başarılı yönünü göstermiştir. Rus yöneticilerinin tavırları karşısında süreci çok iyi idare etmiştir. Bükreş'te diplomatik tavırlarından ödün vermemiş ve her zaman Babıali'nin lehine kararlar almaya çalışmıştır.

Bu çalışma sırasında Ahmed Vefik Efendi için tespit ettiğimiz bir diğer özellik ise insan ilişkilerindeki başarısıdır. Vefik Efendi ciddi dostluklar kurmuş ve bunu uzun yıllar devam ettirmiştir. Ahmed Vefik Efendi'nin kurduğu bu dostluklar siyasi hayatında kendisine pek fazla yarar sağlamıştır. Nitekim Ahmed Vefik, Tercüme Odası halifeligi sıralarında Layard ve Canning ile dostane ilişkiler kurmuştu. Vefik Efendi 1848-49 yılları arasında ise Ion Ghica ile münasebet kurmuştur. Bu arkadaşlığından Bükreş görevi sırasında fevkalade istifade etmiştir. Ion Ghica, arkadaşı olan Osmanlı Komiseri hakkında bilgi sahibi olduğu için, onun görevi sırasında selefi Fuad Efendi'den farklı hareket edeceğini tahmin etmiş ve ona göre hazırlık içerisine girmiştir. İlk etapta Eflak'ın durumu ile ilgili genel bir malumat edinmiş ve boyarlar ile ilgili geniş bir bilgi elde etmiştir. Daha sonra ihtilalcilerin yer aldığı bir liste hazırlayarak kendisine sunmuştur. Bunun yanında asilzadelerin, askeri yöneticilerin hayatları ve Rus Konsolosluğu hakkında Ahmed Vefik Efendi'ye geniş bilgi edinmesi konusunda yardımcı olmuştur.

Ahmed Vefik Efendi bütün bu görevlerinden sonra diplomatlığının ustalık seviyesine ulaştığı sefirlik görevlerini icra etmiştir. İlk sefirlik görevi Tahran Elçiliği olmuştur. Ahmed Vefik Efendi'nin Tahran'a sefir olarak tayin edildiği tarih, Osmanlı Devleti'nin İran ile anlaşmazlık yaşayacağı bir döneme tekabül etmiştir. Bu tarihte Rusya Tuna Bölgesini işgale girişmiş ve Osmanlı Devleti'ni doğu sınırlarındaki güvenliği sağlayabilmesi için müttefik arayışı içerisine itmiştir. Tam bu esnada Babîâli'nin İran'daki ayağını sağlamlaştırması için tecrübeli diplomata ihtiyaç duyulmuştur. Bu sayede Ahmed Vefik Efendi bölgeye tayin edilmiştir.

Ahmed Vefik Efendi Tahran'da elçilik görevine başlar başlamaz konsolosluğa Türk bayrağı açmak istemiş, bunun neticesinde problemler ortaya çıkmış fakat sonuç olarak bayrağı astırmayı başarmıştır. Daha sonra Rusya'nın İran'ı Osmanlı Devleti lehine kışkırtmalarından haberdar olmuş ve bunu derhal Babîâli'ye önlem almaları sebebiyle bildirmiştir.

Tahran sefirliğinden sonra ki sefirlik görevi ise Paris'e olmuştur. Ahmed Vefik Efendi Aralık 1859'da Paris'e elçi olarak tayin edildi. Paris'te görev aldığı esnada Şam meselesi tezahür etmiştir. Ahmed Vefik Efendi Şam meselesi zuhur edince Fransa'daki durum ile ilgili Osmanlı Devleti'ne malumatlar vermiştir. Kendisi ise Fransa'daki diğer büyük devletlerin elçilikleriyle görüşmeler tertiplemiştir. Ayrıca Şam meselesinden dolayı yapılacak olan konferansa Osmanlı delegesi olarak katılmıştır.

Çalışmamızda son başlık olarak Ahmed Vefik Efendi'nin Belgrad görevini ele aldık. Sırbistan'da 1861 yılında baş gösteren sıkıntılar sebebiyle Ahmed Vefik Efendi bölgeye gönderilmiştir. Babîâli kendisinden bölgedeki sıkıntıları rapor etmesini istemiştir. Bunun üzerine Ahmed Vefik Efendi bölgeye dair sükûneti sağlamak amacıyla hazırladığı raporunu Babîâli'ye sunmuştur. Ahmed Vefik Efendi tüm bu siyasi karmaşıklıklar içinden sıyrılabilmeyi başarmış ve önemli diplomatik tecrübeler elde etmiştir. Nihayetinde Osmanlı Devleti'nin kayda değer bürokratları arsında yerini almıştır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A.)DVN, 46/387
A.)MKT, 224/56.
A./AMD, 34/13
A./AMD, 43/58
A./AMD, 50/48
A./AMD, 50/73
A./AMD. 4/63.
A./DVNSNMH.d, 12/228,
A./MKT.MVL, 57/73
A.MKT,UM, 153/70
A.MKT.UM, 151/63
A.MKT.NZD. 425/70
A/AMD, 50/94
AMD, 50/61
C.HR, 87/4343
HAT, 58235/1423
HR. MKT, 41/36
HR.MKT, 28/16.
HR.MKT, 322/71
HR.MKT, 93/72
HR.SFR,3, 2/9,
HR.SFR.3, 1346/85
HR.SFR.3, 2/36
HR.SYS, 1346/85
HR.SYS, 1346/85
HR.SYS, 1396/1-107
HR.SYS, 1396/1-111
İ. HR, 63/3051

İ.DH, 341/22438
İ.DUİT, 148/32
İ.DUİT, 148/33
İ.DUİT, 149/25
İ.HR, 110/5384, lef.1.
İ.HR, 110/5384, lef.6
İ.HR, 13/647
İ.HR, 173/9450
İ.HR, 173/9455
İ.HR, 174/9534
İ.HR, 174/9539
İ.HR, 181/10057
İ.HR, 3/107.
İ.HR, 3/132-G
İ.HR, 3/132-i
İ.HR, 333/21419-01
İ.HR, 333/21419-03
İ.HR, 333/21419-04
İ.HR, 333/21419-07
İ.HR, 333/21419-08
İ.HR, 5/221
İ.HR, 5117, lef.
İ.HR, 5117/9.
İ.HR, 5241 Lef.
İ.HR, 77/3780, lef.3
İ.HR, 86/4223, lef.1
İ.HR, 91/4477
İ.HR, nr.132, (15 Mart 1840)
İ.HR. 333/21419-05
İ.HR. 333/21419-09
İ.HR. 333/21419-11
İ.HR. 333/21419-13

İ.MMS.25/1084

İ.MSM, 54/1586

İ.MTZ.(05), 2/47

İ.MTZ.(05), 3/65

İ.MTZ.(05), 3/74

TS.MA.e, 419/3

Y.EE, 32/9

Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), Haz. Kemal Gurulkan, Mustafa Küçük vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 84, Ankara, 2006, s. 52-54.

Osmanlı Belgelerinde Mısır, Hazırlayanlar: Nuran Koltuk, Kevser Peker, Muzaffer Albayrak, Kemal Gurulkan, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 120, İstanbul, 2012, s. 5-7

B. YABANCI GAZETE ARŞİVİ

1. The British Newspaper Archive (BNA)

BNA, “Latest Intelligent, London”, Oxford University and City Herald, 13 December 1856, Page: 7.

BNA, Dublin Evening Mail, “London”, Dublin, Republic Of Ireland, Thursday 14 February 1861, page: 3

BNA, Express (London), “Turkey”, London, England, Monday 14 January 1850, Page: 2.

BNA, London Daily News, “Germany”, Monday 29 September 1851, London, England, page: 5.

BNA, Morning Advertiser, “Turkey Constantinople”, London, England, Thursday 21 October 1852, page: 2,

BNA, Morning Chronicle, “Foreign Intelligence”, London, England 11 April 1861, page: 5-6.

BNA, Sun (London), “France”, London, England, Saturday 23 March 1861, Page: 2,

C. LİTERATÜR

- Acar, Hasan: “Tanzimat Dönemi Siyasi Liderlerinden Biri Olarak Keçecizade Mehmet Fuat Paşa”, **AnalyticalPolitics**, V. 1, Number: 1, 2020, s. 18-34. (çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/analyticalpolitics/issue/51850/661393>, 05.03.2021.
- Akdemir, Şükriye: “El-Enverî Seyyid Sa‘Dullah’ın İran Sefâretnâmesi (1259-1262/ 1843-1846) Transkripsiyon Ve Değerlendirme”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- Akın, İ. Behçet: “Ahmed Vefik Paşa”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı: 110, 1971, s. 112-115.
- Akpınar, Mahmut: “Osmanlı Hariciyesinde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837-1895)”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı: 5, Bahar 2015, s. 29-51.
- Aksop, Necip: “Ahmet Vefik Paşa”, **Uludağ Bursa Halkevi Dergisi**, Sayı: 56, Şubat 1943, s. 16-26.
- Akün, Ömer Faruk: “Ahmet Vefik Paşa”, **DİA**, C. II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 143-157.

Akyıldız, Ali:

“Tercüme Odası”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XL, İstanbul, 2011, s. 504-506.

Akyıldız, Ali:

Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, İletişim Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2012.

Akyıldız, Ali:

Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Bürokratik Reform, İz Yayınları, İstanbul, 1993.

Alpaslan, Oğuzhan:

“Ahmed Vefik Paşa Ve Çağdaş Dönem İlk Osmanlı Tarih Metodolojisi Kitabı: Hikmet-i Tarih”, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı: 2, 2006, s. 197-218.

Alpman, Hafi Kadri:

Ahmed Fehim Bey’in Hâtıraları, haz., Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1977.

Armaoğlu, Fahir:

19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914), Türk tarih Kurumu, Ankara, 1997.

Ata, Ramazan:

“Mustafa Reşid Paşa Ve Tanzimat”, **Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, Bahar 2014, s. 159-192.

Aydın, Bilgin:

Divan-ı Hümayun Tercümanları Ve Osmanlı Kültür Ve Diplomasisindeki Yerleri, **Osmanlı Araştırmaları**, C. XXIX, İstanbul, 2007, s. 41-86.

Aydın, Mithat:

“Sir Henry G. Elliot’ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı: 18, 2005, s. 21-49.

Bağış, Ali ihsan:

“İngiltere’nin Osmanlı Diplomasisi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997.

Bala, Mirza:

“Kaçar”, **İA**, C. VI, İstanbul, 1977, S.40.

Başar, Serhat:

“Osmanlı Basınında Bazı Şair, Müverrih, Müellif, Muharrir Matbaacılarına Ait Vefat Ve Cenaze Haberleri”, **Mütefferika**, Sayı: 55, İstanbul, 2019, S.129-182

Baykal, Bekir Sıtkı:

“Makamat-ı Mübareke Meselesi Ve Babıali”, **Belleten**, C. XXIII, Sayı: 90, Nisan 1959, s. 241-266.

Bayrakdar, Bayram:

“Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Devletler Hukuku Açısından 19. Yüzyılda Osmanlı’ya Sığınan Lehistan Ve Macar Mültecileri Hakkında Bazı Düşünceler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 39, 2019, s. 759-778.

Berkes, Niyazi:

Türkiye’de Çağdaşlaşma, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, Baskı: 25, İstanbul, 2017.

Beydilli, Kemal:

“Boğazlar Meselesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. VI, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1992, s. 266-269.

Beydilli, Kemal:

“Mustafa Reşid Paşa (1800-1858)”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXI, İstanbul, 2006, s. 348-350.

Beydilli, Kemal:

“Osmanlı Ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar Ve Siyasi Ahlak 1790-1856”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997, s. 34-43.

- Beydilli, Kemal: “Sefâretnâme”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 289-294.
- Bilim, Cahit: “Tercüme Odası”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 1, s. 29-43.
- Binici, Sevim: “1848/49 Macar Bağımsızlık Harekâtı İçerisinde Osmanlı Devleti’nin Rolü”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. XI, Sayı: 55, Şubat 2018, s. 241-247.
- Bouquet, Olivier: **Sultanın Paşaları: Osmanlı Devleti Ricali Hakkında Bir Deneme(1839-1909)**, Çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bozkurt, Nebi: “Mihmandar”, **DİA**, C. XXX, 2005, s. 25-26
- Burcu, Ebru: “Yenileşme Dönemi Türk Tiyatrosu Ve Ahmed Vefik Paşa”, **Türkler: Osmanlı**, C. XV, Ankara, 2002, s. 502-506.
- Bursalı Mehmed Tahir Bey: **Osmanlı Müellifleri**, C. III, Haz. İsmail Özen, Meral Yayınevi Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1975.
- Buzpınar, Ş. Tufan: “Lübnan” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXVII, Ankara, 2003, s. 248-254.

Cevdet Paşa, Ahmed:

Maruzat, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı, Baskı: 3, İstanbul, 2017.

Cevdet Paşa, Ahmed:

Tarih-i Cevdet, C. VI, Üçdal Yay., İstanbul, 1994.

Cevdet Paşa, Ahmed:

Tarih-i Cevdet, C. XII, İstanbul, 1309.

Cevdet Paşa, Ahmed:

Tezahir: 1-12, Haz. Cavid Baysun Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.

Csorba, György:

“Macar Mültecileri”, **Türkler: Osmanlı**, C. XII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Çakır, İsmail:

“Macar Mültecileri Meselesi (M.1848-1849)”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1995.

Çakmak, Aydın:

“Hariciye Nezareti(1836-1924)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2020.

Çavdar, Necati, Kübra Mamak:

“Devlet Sâlnâmeleri’nde Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetleri (1847-1877)”, **OTAM**, Sayı: 42 /Güz, 2017, s. 47-70.

Çelik, Hüseyin:

“Türk Dostu İngilizlerin Gözüyle Ahmed Vefik Paşa”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 8, İstanbul, 1997 s. 119- 125.

Çeri, Bahriye:

“Ahmet Vefik Paşa: Devir-Şahsiyet-Eser”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.

Çiftçi, Hilal:

“Osmanlı Diplomasisinde Mütakabiliyet İlkesi İle Gelen Değişim”, **Osmanlı Devleti’nin Diploması Tarihi: Makaleler-1**, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020.

Çiloğlu, Burcu:

“1848-1849 Macar Özgürlük Mücadelesi Ve Macar mülteciler Meselesi”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Danişmend, İsmail Hami:

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

Danişmend, İsmail Hami:

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. V, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

Davison, Roderic:

“Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Diplomasinin Modernleşmesi”,
Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Çev. Hayrettin Pınar, Ed. Halil İncılık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Baskı: 1, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2006.

Engelhardt, Edouard Philippe:

Tanzimat Ve Türkiye, Haz. Kamil Yeşil, Kaknüs Yayınları, Basım: 2, İstanbul, 2017.

Engelhardt, Edouard Philippe:

Türkiye’de Çağdaşlaşma Hareketleri: Tanzimat, Örgün Yay., İstanbul, 2010.

Erdem, Gökhan:

“Osmanlı İmparatorluğu’nda Sürekli Diplomasi’ ye Geçiş Süreci”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Erdoğan, Teyfur:

“1856 Paris Kongresi Ve 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997.

Erkan, Süleyman:

“Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, Sayı: 22, 2010, s. 93-115.

Eyicil, Ahmet:

Siyasi Tarih: 1789-1939, Gün Yayınları, Basım: 2, Ankara, 2005.

Findley, Carter V.:

“Hariciye Nezareti”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 178-180.

Findley, Carter V.:

Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007, Timaş Yayınları, Haz. Adem Koçal, Baskı: 2, İstanbul, 2012.

Findley, Carter V.:

Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform: Babıali 1789-1922, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

Girgin, Kemal:

Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz: Teşkilat Protokol, Baskı: 3, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2005.

Govsa, İbrahim Alaettin:

“Ahmed Vefik Paşa”, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Yedi gün Neşriyat, t.y, s. 26-27.

Govsa, İbrahim Alaettin:

“Şekip Paşa, Mehmet” **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Yedi gün Neşriyat, t.y s. 367.

Gökbilgin, M. Tayyip:

“1840 dan 1861e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi Ve Dürziler”, TTK kurumu, **Belleten**, C. X, Sayı: 40, Ankara, 1946, s. 641-703.

Göyünç, Nejat:

“XVI-XIX. Yüzyılda Tahran'daki Temsilcilerimiz Ve Türk İran Münasebetlerine Etkileri”, **Atatürk Konferansları (1971-1972)**, Ankara, 1975, s. 271-280.

Gümüş, Musa:

1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. Yüzyıl Türk Diplomasisi, History Studies V. 2/2, 2010, s. 255, 280. (çevirimiçi)

http://www.historystudies.net/dergiayrinti/1848-multeciler-meselesi-orneginde-19-yuzyil-turk-diplomasisi_146, 05.03.2021

Gümüş, Musa:

Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Gümüşsoy (Atılğan), Emine:

“Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa (1815-1869)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Güray, Sevim:

Ahmet Vefik Paşa, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991.

Hamlin, Cyrus:

Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür,
Dergâh Yayınları, 2012, İstanbul.

Hikmet, İsmail:

Ahmed Vefik Paşa, Kanaat
Kütüphanesi, 1932.

Hurewitz, J. C.:

“The Europeanization of Ottoman
Diplomacy: The Conversion From
Unilateralism To Reciprocity in the
Nineteenth Century”, **Belleten**, TTK,
C. XXV, Sayı: 99, Ankara, Temmuz
1961, s. 455-469.

Işıksel, Güneş:

“Ottoman Diplomacy”, Gordon
Martel (Ed.) **The Encyclopedia of
Diplomacy**, JohnWiley & Sons, Ltd.
Turkey, 2018.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal:

**Osmanlı Devrinde Son
Sadrazamlar, I.-V. Cüz**, Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları, 2013.

İnal, Mahmud Kemal:

Son Sadrazamlar, C. I, Dergâh
Yayınları, Baskı: 3, İstanbul, 1982.

İnalcık, Halil:

**Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı
Devleti'nin Avrupa Tarihindeki
Yeri**, Kronik Yayınları, Baskı: 8,
İstanbul, 2020.

İnalcık, Halil:

Tanzimat Ve Bulgar Meselesi,
Kronik Yay., Baskı: 4, İstanbul, 2018.

İpşirli, Mehmet:

“Elçi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XI,
İslâm Araştırmaları Merkezi, Baskı
Tarihi: 1995, İstanbul, s. 3-15.

İpşirli, Mehmet:

“Hâcegân”, **DİA**, C. XIV, s. 430-431.

Jelavıch, Barbara:

Balkan Tarihi: 18. Ve 19. Yüzyıllar, C. I, Baskı: 5, Küre Yayınları, İstanbul, 2016.

Kamay, Berna:

“Public Diplomacy And the Translation Office (Tercüme Odası) İn The Ottoman Empire (1839 1876)”, The Department Of History İhsan Doğramacı Bilkent University, A Master’s Thesis, Ankara, September 2012.

Kara, Gülnar:

Polenezköy’ün Kurucularından Çaykovski Mehmed Sadık Paşa’nın Osmanlı Anıları, Kömen Yayınları, Konya, 2016.

Karaarslan, Uğurhan:

“Osmanlı Dış Politikasında Değişim Ve Babıali Tercüme Odası”, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, İstanbul, 1999.

Karadeniz, Yılmaz:

“Kaçar Hanedanı(1795-1925)”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Malatya, 2004.

Karadeniz, Yılmaz:

İran’da Sömürgecilik Mücadelesi Ve Kaçar Hanedanı(1795-1925), Bakış Yayınevi, İstanbul, 2006.

Karal, Enver Ziya:

Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876), C. VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Karal, Enver Ziya:

Osmanlı Tarihi: Nizam- ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789 - 1856), C. V, Baskı: 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Karal, Enver Ziya:

Tanzimat-ı Hayriye Devri, Cumhuriyet Gazetesi, Çağdaş Matbaacılık Ve Yayıncılık, Ekim 1999.

Karasu, Cemi:

“Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 4, 1993, s. 205-221.

Karasu, Cezmi:

“XIX. Yüzyılda Eflak Ve Boğdan’daki Rus İşgalleri”, **Türkler: Osmanlı**, C. XII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 741-749.

Karpaev, İgor V.:

“Rusya ve Türkiye; Jeopolitik Çekişmeden İşbirliğine”, **Osmanlı**, C. II, der. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye yayınları, İstanbul, 1999.

Kılıç, Musa:

“Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler(1836-1876)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Kınlı, Onur:

Osmanlıda Modernleşme Ve Diplomasi, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Koç, Murat:

“A. Tarhan ve AŞ. Hisar'ın Kaleminden A. Vefik Paşa” **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Sayı: 2, Nisan 2004, s. 53-59

Kodaman, Timuçin Ekrem Yaşar Akçay:

“Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 22, Aralık 2010, s. 75-92.

Köprülü, Orhan F.:

“Fuad Paşa, Keçecizâde (1815-1869)”, **DİA**, C. XIII, 1996, s. 202-205.

Kuneralp, Sinan:

Son Dönem Osmanlı Erkân Ve Ricali(1839-1922), İsis Yay., İstanbul,1999, s. 47.

Kuran, Ercüment:

Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu Ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821) , Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1968.

Kuran, Ercüment:

Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü, VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967.

Kurat, Yuluğ Tekin:

Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği(1877-1880), Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

Layard, Sir Austen Henry:

Autobiography and Letters, London 1903, II, 47-77.

Lewis, Bernard: **Ortadoğu: İki Bin yıllık Ortadoğu Tarihi**, Arkadaş Yayınevi, İstanbul, 2003.

Madendağ, Gülten:

“Ahmet Vefik Paşa ve Türkçülük”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2009.

Mardin, Şerif:

“Tanzimat ve Aydınlar” **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 40-54.

MATEI, Ion:

“Ahmed Vefik Paşa'nın Rumenlerle Münasebeti”, Çeviri: Zeynep Kerman, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi**, C. XX, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1973. s. 50-85

MATEI, Ion:

“Ahmed Vefik Paşa’nın Rumenlerle Olan Münasebetlerine Dair (II): Ahmed Vefik Paşa Ve Kuleli Vak’ası”, Çeviri: Zeynep Kerman, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 1982, s. 123-164.

Münir Paşa (Çorlu), Salih:

Diplomasi: Ma’lûmat-ı Esâsiyye: Bir Son Dönem Osmanlı Elçisinin Kaleminden Diplomasi, Haz. Ahmed Dönmez, Refika Kart, Palet Yayınları, Konya, 2018.

Münir Paşa (Çorlu), Salih:

Geçmiş Zamanlar: II. Abdülhamid Devri Osmanlı Diplomasisi, İstanbul Ve Paris Hatıratı, Hazırlayanlar: Ali Birinci, Selma Günaydın, TTK, Ankara, 2015.

Nasırı, Muhammed Rıza:

“Nasireddin Şah Zamanında Osmanlı İran Münasebetleri (1848-1897)”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul, 1977.

Nazır, Bayram:

“Macar ve Polonyalı İhtilalcilerin Osmanlı Devleti’ne İlticası ve Diplomatik Kriz”, **Türkler: Osmanlı**, C. XII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 813-825.

Nazır, Bayram:

“Mülteciler Meselesi 1849-1851”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Yakınçağ Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 1999.

Nazır, Bayram:

Macar Ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlıya Sığınanlar, Yeditepe Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2016.

Neumann, Christoph K.:

Araç Tarih Amaç Tanzimat: Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı, Çev. Meltem Aruri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Noviçev, A. D.:

“1839 Gülhane Hatt-ı hümayun Ve Dış Politikadaki Boyutları”, Çev. Darhan Hıdıralı, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Baskı: 1, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2006.

Onur, Vedat:

Tanzimat Devri'nin Büyük Unutulmaz Devlet Adamları, Y.Y, Ankara, 1964.

Ortaylı, İlber:

İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Ortaylı, İlber:

“Osmanlı Diplomasisi ve Dış İşleri Örgütü”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 278-281.

Ortaylı, İlber:

“Teşkilat-ı Mahsusa var mıydı?” **Milliyet**, 26.02.2012), (çevrimiçi) <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/teskilat-i-mahsusa-var-miydi1507893>, 09.05.2020.

Ortaylı, İlber:

Avrupa Ve Biz, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ed. Ali Berktaş, İstanbul, 2008.

Ortaylı, İlber:

Osmanlıda Milletler Ve Diplomasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2012.

Ortaylı, İlber:

Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Baskı: 3, Ankara, 2008.

Özkan, Ayşe:

“Sırbistan’ın Bağımsızlığını Kazanması (1830-1878)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Özkan, Ayşe:

Miloş’tan Milan’a Sırp Bağımsızlığı: 1830-1878, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Özkan, Selim:

Hilmi Osmanlı Devleti Ve Diplomasi, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Pakalın, Mehmet Zeki:

Ahmed Vefik Paşa, Divan Kitap, İstanbul, 2018.

Pınar, Hayrettin:

“Mehmed Ali Paşa İsyanı Ve Metternich’in Osmanlı Siyaseti”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XI, Sayı: 2, 2011, s. 157–178.

Polatcı, Türkan:

Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar; Osmanlı Belgeleriyle Diloğlanları Ve Tercümanlar, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.

Rado, Şevket, Hikmet Feridun Es:

“Ahmed Vefik”, **Hayat Ansiklopedisi**, Tifdruk Matbaacılık, C. I, 1961, s. 58.

Refik, Ahmed:

Lamartine, Türkiye’ye Muhaceret Kararı, İzmir’deki Çiftliği(1849-1853), Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1925.

Refik, Ahmed:

Türkiye’de Mülteciler Meselesi(1849-1851), Haz. Muhammed Sarı, Çizgi Kitabevi, Konya-İstanbul, 2021.

Rıza, Ali, Mehmet Galib:

Geçen Asırda Devlet Adamlarımız, Haz. Fahri Çetin Derin, C. I, Kervan Yayın ve Kitapçılık, İstanbul, 1977.

Sâmî, Ş.:

“Diplomat, Diplomatlık”, **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm Matbaası, Erenköy 20 Ramazan 1317.

Sander, Oral:

Anka’nın Yükselişi Ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme, İmge Kitabevi, Baskı: 7, Ankara, 2012.

Sarıkcıoğlu, Melike, Süleyman Hilmi Akın:

“İran Ahkâm Defteri’ne Göre Osmanlı-İran İlişkileri(1823-1908)”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Sayı: XLVII, 2020, s. 2152-2186.

- Savaş, Ali İbrahim: “Konsolos”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XVI, İstanbul, 2002, s. 178-180.
- Savaş, Ali İbrahim: **Osmanlı Diplomasisi**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Saydam, Abdullah: “Osmanlıların Siyasî İlticâlara Bakışı Ya Da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi”, **Belleten**, C. LXI, Sayı: 231, Ankara, 1997, s. 339-386.
- Schmidt, Jan: “Ahmed Vefiq Pasha”, **The Encyclopaedia Of Islam Three**, V. I, Leiden, 2009, s. 54.
- Shaw, Stanford J.-Ezel Kural Shaw: **Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye: Reform, Devrim Ve Cumhuriyet: Modern Türkiye’nin Doğuşu (1808-1975)**, C. II, e Yayınları, İstanbul, 2010.
- Soofizadeh, A.: “I. Ve II. Erzurum Antlaşmalarının Siyasi Açıdan Değerlendirilmesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXXII, Sayı. 54, Eki. 2013, s. 183-194,
- Soofizadeh, Abdolvahid: “Kaçar Döneminde İran-Osmanlı Siyasi ilişkileri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2014.

Sosyal, İsmail:

“Umûr-ı Hariciye Nezâreti’nin Kurulması: 1836”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, der. İsmail sosyal, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Soy, Bayram:

“Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, Sayı: 7, Aralık 2007, s. 141-167.

Subaşı, Turgut:

“Abdülmecid Dönemi Osmanlı İngiliz İlişkileri”, **Osmanlı Diplomasi Tarihi; Kurumları Ve Tatbiki**, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, Baskı: 2, Altın Ordu Yayınları, Ankara 2018.

Subaşı, Turgut:

“Abdülmecid Ve Abdülaziz: Tanzimat Ve Islahat Sultan Abdülmecid Ve Sultan Abdülaziz”, **Türkler: Osmanlı**, C. XII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 753-781.

Süel, Ercan:

“Rumeli Hisarı Mezarlığı”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1965-1966.

Sümer, Faruk:

“Kaçarlar”, **DİA**, C. XXIV, 2001, s. 51-53.

Şapolyo, Enver Behnan:

Mustafa Reşid Paşa Ve Tanzimat Devri, Güven Yayınevi, İstanbul, 1945.

Şeref, Abdurrahman:

Tarih Musahabeleri, Çeviri: Übeydullah Kısacık, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.

Şeref, Abdurrahman:

Tarih Musahabeleri, Sadeleştiren: Enver Koray, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Şişman, Adnan:

Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.

Tanör, Bülent:

“Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İletişim yayınları, İstanbul, 1985, s. 10-27.

Tanpınar, Ahmed Hamdi:

“Ahmed Vefik Paşa”, **İA**, C. I, 1941, s. 207-210.

Tansel, F. A.:

“Ahmet Vefik Paşa”, **Belleten**, C. XXVIII, Sayı: 109, 1964, s. 117-139.

Tansel, F. A.:

“Ahmet Vefik Paşa’nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, **Belleten**, XXIX, Sayı: 113, 1965, s. 121-176

Toker, Yalçın:

Ahmed Vefik Paşa, Toker Yayınları, İstanbul, 1998.

Tukin, Cemal:

Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, Üniversite Matbaacılık, İstanbul, 1947.

Tuncer, Hüner:

Kırım Savaş Ve Diplomasi (1853-1856), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015.

Tuncer, Hüner:

Osmanlı Avusturya İlişkileri 1789-1853, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

Tuncer, Hüner:

Osmanlı Devleti Ve Büyük Güçler: 1815-1878, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

Tuncer, Hüner:

Türk Dış Politikası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920), C. I, Kaynak Yayınları, Baskı: 1, Ankara, 2017.

Turan, Namık Sinan:

İmparatorluk ve Diplomasi-Osmanlı Diplomasisinin İzinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

Türkgeldi, Ali Fuad:

Maruf Simalar, Hazırlayanlar: Selçuk Akşin Somel, Mehmet Kalpaklı, TTK, Ankara, 2013.

Ubucini, J.H.A.:

1855'de Türkiye, C. I, Çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser 98, Ocak 1977.

Uçarol, Rifat:

Siyasi Tarih, 1789-2014, Der Yayınları, Basım: 10, İstanbul, 2015.

Uçman, Abdullah:

“Akif Paşa” (1787-1845), **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, 1989, s. 261-262

Uraz, Murat:

Ahmet Vefik Paşa Hayatı: Şahsiyeti Eserlerinden Seçme Parçalar, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1944.

Ülman, A. Haluk:

1. Dünya Savaşına Giden Yol, İmge Kitabevi, Baskı: 3, Ankara, 2002.

Ülman, Haluk:

1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasinden Örnek Bir Olay, Ankara Üni. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaacılık, Ankara, 1966.

Ünver, Metin

“Wanda Ya Da Mehmed Sadık (Çayka) Paşa’nın Türkiye Anekdotları”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 65, İstanbul 2017, s. 99-118.

Ünver, Süheyl:

“Ahmed Vefik Paşa Kütüphanesi”, **Türkiye Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, C. XVI, Sayı:1, Ankara, 1967 s. 26–35.

_____:

Vak’anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Sadeleştiren: Yücel Demirel, C. VI-VII-VII, Tarih Vakfı Yay.-Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s. 1132.

Versan, Vakur:

“Osmanlı Devletinde Tanzimat’tan Sonra Batı Devletler Hukukunun Benimsenmesi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997, s. 105-112.

Vural, Hanifi, Tuncay Böler:

“Ahmet Vefik Paşa Ve Türk Diline Katkıları”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]**, Erzurum, 2011, s.1-24.

Vural, Hanifi:

Ahmet Vefik Paşa: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.

Yerlikaya, İlhan:

“Osmanlı Hariciye Nezareti’nin Kurulması”, **Türkler: Osmanlı**, C. XIII, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 678-682.

Yurdusev, Nuri, Esin Yurdusev:

“Osmanlı imparatorluğunun Avrupa Devletler Sistemine Girişi Ve 1856 Paris Konferansı”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Haz. İsmail Sosyal, TTK, Ankara, 1997, s. 137-147.

Yücel, Can:

Lord Stratford Canning’ın Türkiye Hatıraları, TTK Basımevi, Ankara, 1959.

Yücel, H. A.:

Pazar Konuşmaları, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1937.

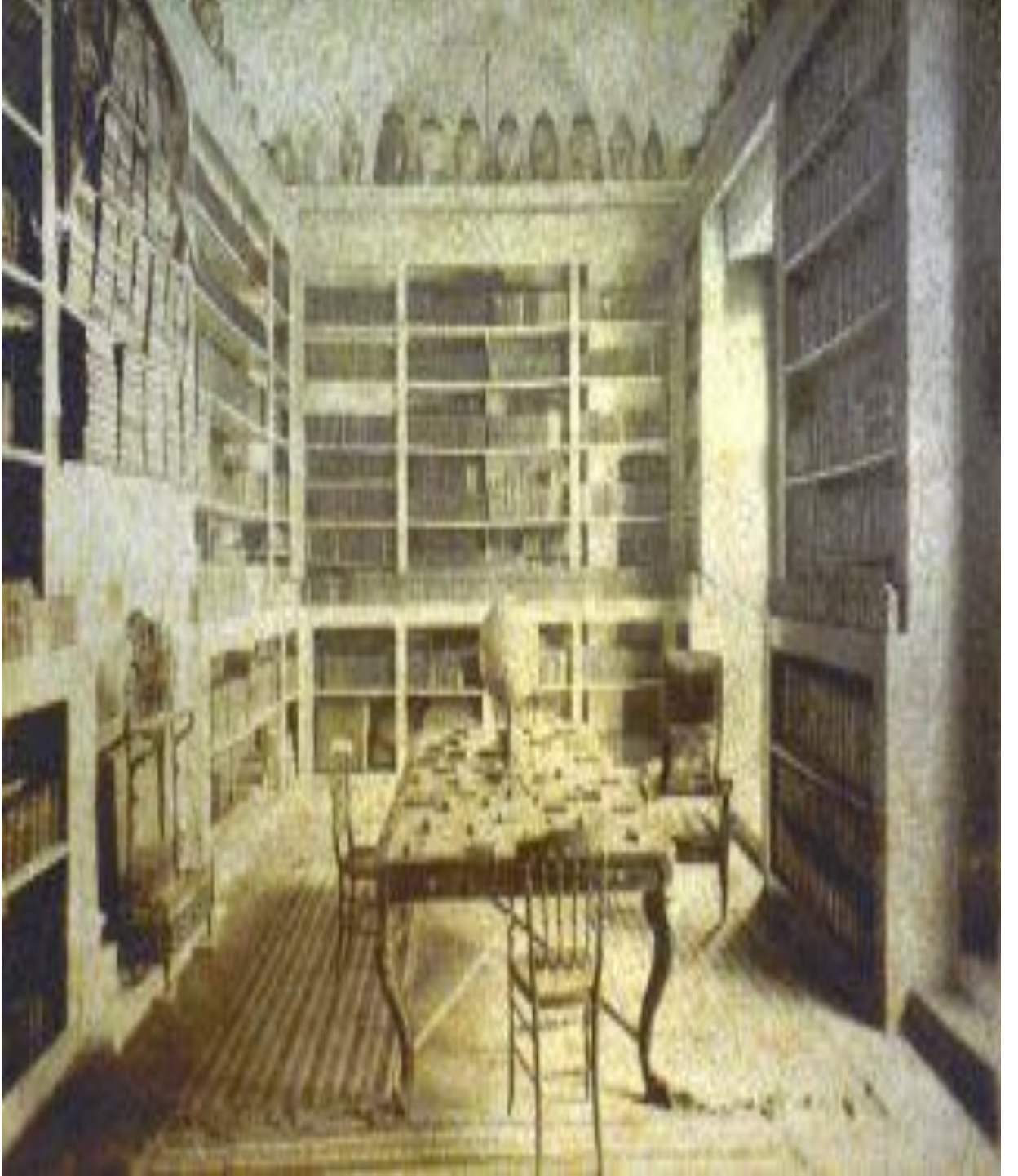

EKLER

Ek-1: Reîsülküttâbın İki Elçiyi Kabulünü Tasvir Eden Bir Resim (Ârif Mehmed Paşa, Mecnû' a-i Tesâvîr-İ Osmâniyye, İstanbul 1279, lv. VIII)

Ek-3: Ahmed Vefik Paşa'nın Rumelihisarı'ndaki bugün mevcut olmayan kütüphanesi (Ömer Faruk Akün, "Ahmet Vefik Paşa", DİA, c. II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989)

Ek-4: Ahmed Vefik Efendi

Sağlayan Kurum: Generalitat De Catalunya. Arxiu Nacional De Catalunya

Yaratıcı: Disderi & Cie. Phot. (Paris)

Ek-5: Ev içi kıyafetiyle Ahmed Vefik Paşa (Ömer Faruk Akün, “Ahmet Vefik Paşa”, DİA, c. II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989)

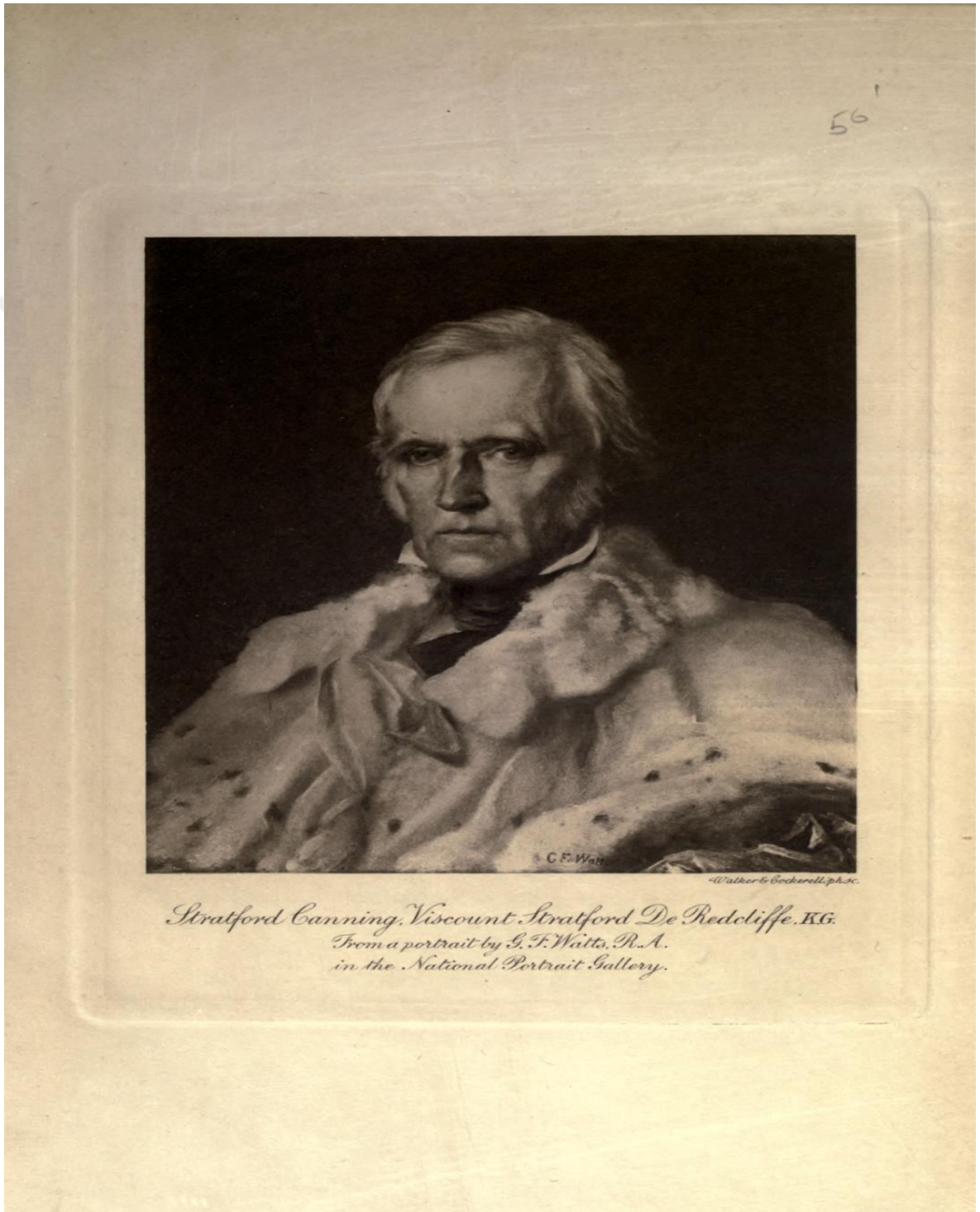
Ek-6: Ahmed Vefik Efendi Portresi (Salt Araştırma Arşivi)

Ek-7: Osmanlı Mebusan Meclisinin İlk Başkanı Ahmet Vefik Paşa

Ek-8: Lord Stratford Canning (Sir Austen Henry Layard, *Autobiography and Letters*, London 1903, II,s.56)

Ek-9: Ahmed Vefik Efendi tarafından gönderilen İran matbuatına göre yazılmış Farsça belge. BOA, İ.HR.48/68.

Ek-10: Ahmed Vefik Paşa'nın kabri. Yer: Aşıyan Mezarlığı, Rumeli Hisarı, 34470 Sarıyer/İstanbul. Tarih: 1 Temmuz 2021

